

BALKANLARDA DİN EĞİTİMİ

ARAŞTIRMA

BALKANLARDA DİN EĞİTİMİ

Proje Danışmanı

Dr. Ali Erken

Yazarlar

Osman Nuriler
Mumin Omerov
Abdulnenteor Musliu
Fahri Avdija
Riad Domazeti
Edmond Neza
Ferid Piku
Vladimir Lasica
Nihad Dostovic
Asmir Maleskic
Semir Focic

Genel Koordinatör

Hulusi Yiğit

Yayın Koordinatörü

Furkan Erdoğan

Tasarım / Mizanpaj

Nuray Yüksel

ISBN

978-605-4036-70-7

İstanbul, Aralık 2016

Para ile satılmaz.

BASKI-CİLT

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi
Ata Han No:34/5 Bağcılar - İSTANBUL
Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35
Sertifika No: 12683

İletişim

Değerler Eğitimi Merkezi
Süleymaniye Cad. Elmaruf Sk. No: 3 Fatih/İstanbul
Tel: 0212 512 19 90 | Faks: 0212 512 19 91
www.dem.org.tr | info@dem.org.tr

İçindekiler

Takdim	4
İçindekiler	5
Bulgaristan'da Din Eğitimi	7
1. Bulgaristan'da Din Eğitiminin Tarihi	9
2. Kurumlar ve Faaliyetler	10
Yunanistan'da Din Eğitimi	12
1. Yunanistan'da Din Eğitiminin Tarihi	13
2. Kurumlar ve Faaliyetler	13
Makedonya'da İslami Eğitim Araştırması	15
1. Osmanlı Dönemi Makedonya Medreselerinde Örgün Eğitim	17
2. Osmanlı Devleti Sonrası Makedonya Medreselerinde Eğitim	20
3. İslami Bilimler Fakültesi	26
4. Tetove(Kalkandelen)-Kumanova'da Din Eğitimi	33
Kosova'da İslami Eğitim Araştırması	41
Giriş	43
1. Başkent Priştine ve Civarında Din Eğitimi	45
2. Prizren Bölgesinde Din Eğitimi	51
3. Sancak Bölgesi	55
Arnavutluk'ta İslami Eğitim Araştırması	59
1. Arnavutluk'ta Din Eğitiminin Tarihi	61
2. Günümüzde Arnavutluk'ta Din Eğitimi	64
3. Din Eğitimi Cemaatin İlgisi	67
4. Devlet Okullarında Din Eğitimi Tartışması	67
EK: Avrupa'da Arnavutluk Diasporası	70
Bosna Hersek ve Hırvatistan'da İslami Eğitim Araştırması	75
Giriş	77
1. Bosna Hersek'te Din Eğitiminin Tarihi	78
2. Bosna Hersek'te Din Eğitiminin Yasal Çerçevesi	80
3. Bosna Hersek Din Eğitimi Programlarının Analizi	81
4. İslam Birliği, Medrese ve Fakülteleri - Tarihi ve Bugünkü Durumu	85
5. Hırvatistan'da Din Eğitimi	95
EK: Türk Diyanetinin Balkan Ülkelerindeki Çalışmaları	99
1. Tarihi Süreç	99
2. Türk Diyanetinin Çalışmalarını Yürüttüğü Balkan Ülkeleri	99
3. Türk Diyanetinin Balkan Ülkelerindeki Çalışmaları	99

Takdim

Balkanlar tarih boyunca pek çok medeniyete beşiklik yapmış, pek çok kavmin ve devletin etki alanına girmiş bir coğrafyadır. Osmanlı Devleti'nin 14. Yüzyılda Rumeli topraklarına ayak basması ve sonrasında 15. Yüzyılda tüm bölgeye hakim olması ile Balkanlar huzur, hoşgörü ve adalete kavuşurken İslam Medeniyeti ile de tanışmıştır. Osmanlının iskân politikası ile Anadolu'dan gelen Müslüman halk ve bölge halklarının Müslümanlaşması ile Balkanlarda her geçen gün Müslüman sayısı artmıştır. 1912 Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı hakimiyetinde olan bölge daha sonra krallık rejimleri, baskıcı komünist rejim ve sonrasında yakın tarihimizde tüm Dünyanın göz önünde yaşanan savaşlar ve soykırımlar ile ciddi yaralar almış, tarihinin en zor yüzyılını geçirmiştir. Bu savaşlar, soykırımlar ve yıkımlar toplumsal hayatı etkilediği gibi Balkanlardaki eğitimi ve İslam eğitimini de etkilemiştir. 20. yüzyılın sonunda yaşanan savaşlardan sonra imzalanan uluslararası antlaşmalar ile yeni devletler kurulmuştur. Bu gelişmeler toplumsal ve ekonomik hayatın yeniden canlanmasını ve din eğitiminin ve bölge Müslümanlarının İslam eğitiminin yeniden başlamasını sağlamıştır. Bu bağlamda kültürel ve dini bağlarımızın halen devam ettiği Balkan ülkelerindeki İslam eğitiminin tarihi, kurumsal yapısı ve müfredatları üzerinden yapılacak bir okumanın hem bu coğrafyanın kültürel ve dini kodlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını hem de ülkemizdeki din eğitimi çalışmalarına ışık tutacağını düşünmekteyiz. Bu amaçla Değerler Eğitimi Merkezi Araştırma Projeleri arasında "Balkanlarda Din Eğitimi" konusuna yer açılmıştır.

Bu çalışma Balkan ülkelerinde din eğitimi çalışmalarını tüm boyutları ile analiz etmeyi ve güncel durumu ortaya koymayı hedefleyen "*Balkanlarda Din Eğitimi Araştırmaları Projesi*" kapsamında hazırlanmıştır. Müslüman halkların yaşadığı her bir ülke ve bölgenin tek tek ele alındığı bu raporu "*Balkanlarda Din Eğitimi Araştırmaları Projesi*"nde araştırmacı olarak görev alan ve lisansüstü akademik çalışmalarına devam eden öğrenciler hazırlamıştır. Bu doğrultuda her bir ülke özelinde din eğitimi veren kurumların tarihi, kurucuları, önemli isimleri, geçmiş dönemde takip edilen müfredat programları ile günümüzdeki eğitim kadroları hakkında materyaller raporda yer almaktadır. Ayrıca mevcut kurumlarda hali hazırda takip edilen müfredatlara dair analizler ve belirli kurum ve kişiler ile yapılan tematik mülakatlara da raporda yer verilmektedir.

Değerler Eğitimi Merkezi olarak bu kıymetli raporun ortaya çıkmasında emeği geçen başta proje danışmanı Dr. Ali Erken olmak üzere tüm araştırmacı ve asistanlara, Balkanlar'da görevlerine devam eden ve görüşleri ile raporun hazırlanmasına katkı sunan tüm kişi ve kurumlara teşekkürü bir borç biliriz. Bu değerli çalışmanın Balkanlarda İslam ve Din Eğitimi alanında çalışma yapan din eğitimcisi, öğretmen, araştırmacı ve akademisyenlerin çalışmalarında başvuracakları bir kaynak olmasını temenni ederiz.

Değerler Eğitimi Merkezi

■ Bulgaristan ve Yunanistan'da İslami Eğitim Araştırması

Osman Nuriler

Bulgaristan'da Din Eğitimi

2011 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre Bulgaristan'da kendini Müslüman olarak tanımlayan kişi sayısı 577.034'dir¹. Bu rakam, toplam nüfusun yaklaşık %10'una tekabül etmektedir. Mezhep kısmında 546.004 kişi kendisinin Sünni, 27.407 kişi Şii olduğunu belirtmiş ve 3.727 kişi ise bu kısmı boş bırakmıştır. Büyük çoğunluğunu etnik olarak Türklerin oluşturduğu bu grubun içerisinde, ana dili Bulgarca olan Pomaklar, az sayıda Roman ve küçük bir Tatar topluluğu da bulunmaktadır. Müslümanların çoğu belli başlı şehirlerde toplu halde yaşamaktadırlar. Bu şehirlerin en büyükleri; Kırcaali (Kardzhali), Razgrad (Deliorman), Şumnu (Shumen), Silistre, Rusçuk (Ruse) ve Burgaz'dır.

Harita 1: Bulgaristan haritası ve Müslüman nüfusun yaşadığı şehirler

1. Bulgaristan'da Din Eğitiminin Tarihi

1878'de Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ve halkının çoğunluğunu Ortodoks Hıristiyanların oluşturduğu Bulgaristan'da Müslüman ve özellikle Türk azınlık Osmanlı Devleti ile ilişkilerini koparmamış ve akabinde bu ilişkilerini Türkiye ile de devam ettirmiştir. 1880 nüfus sayımında Türkler kendilerini "Osmanlı vatandaşı" olarak tanımlamış, ancak daha sonrasında ise kendilerini etnik kökeni Türk olan Bulgar vatandaşları olarak görmüşlerdir. 20. yüzyıl boyunca Bulgar Türkü kimliğinin oluşmasında Türkiye'nin de ciddi bir etkisi olmuş ve bu durum dini yaşantıya da tesir etmiştir.

1900 yılında Bulgaristan'da 20 medrese bulunurken 1920'lerde azınlıklara yönelik uygulanan hoşgörülü politikalar sayesinde bu sayı artmış, Şumnu'daki meşhur Nüvvab Medresesi gibi yeni kurumlar açılmıştır. 1922'de toplam sayısı 1.712'yi bulan Türk okullarının (mektepler, rüşdiye ve medreseler) sayısı 1930'lardan itibaren Bulgar otoritelerinin baskıcı politikalara dönmeleri sebebiyle 545'e

1 2011 population census Republic of Bulgaria, National Statistical Institute.

düşmüştür.² 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da hüküm süren komünist rejimin Müslüman kimliğe karşılık seküler Türk kimliğini desteklemesi 1950'lerin sonlarına kadar devam etmiş, ancak bu dönemden sonra Türk azınlığı hem dini hem de etnik açıdan ayrımcılığa, yasaklara ve baskıya maruz bırakılmıştır. Bu dönemde köklü dini eğitim kurumları da kapatılmış ve İslami eğitim fiilen durma noktasına gelmiştir.

2. Kurumlar ve Faaliyetler

Fotoğraf 1:Şumnu Nüvvab İlahiyat Lisesi

1990'larda komünizmin çöküşüyle dini ve milli kimlikler üzerindeki baskı azalmış, yeni kurumlar oluşturulmuş, camiler inşa edilmiş ve dini eğitimde de yeni bir sayfa açılmıştır. Bu sayede Bulgaristan Baş Müftülüğü Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da desteğiyle İslami eğitim veren okulların faaliyete geçmesi için çalışmalar başlatmış, bu kapsamda 1991 ve 1992 yıllarında üç İlahiyat Lisesi ve bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Yeni açılan bu ilahiyat liseleri ülkemizdeki imam-hatip liselerine benzer bir şekil ve müfredat ile eğitim vermektedir. Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı'da bulunan bu liselerden mezun olan öğrenciler akreditasyon problemiyle karşılaşmadan Bulgaristan'da istedikleri üniversitede eğitimlerine devam etmektedir.³ Bu liselerin arasında özellikle Şumnu'da bulunan ilahiyat lisesi 1920'lerde eğitime başlayan Nüvvab Medresesi'nin temsil ettiği köklü geleneği devam ettirmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Bu medre-

2 Ina Merdjanova, *Rediscovering the Umma: Muslims in Balkans between Nationalism and Transnationalism* (New York: Oxford University Press, 2013), 12.

3 Ina Merdjanova, *The Yearbook of Muslims in Europe 2010 vol. 2: Bulgaria*, ed. Jorgen Nielsen vd. (Boston: Brill, 2010) 107-114.

seden yetişen birçok âlim Türkiye'de de farklı alanlarda hizmetlerde bulunmuş, bununla beraber iki farklı ulus devlette yaşayan soydaşların manevi birlik ve beraberliğini devam ettirmesinde rol oynamıştır. Bu isimlerin arasında Yusuf Ziya (Ezheri) Ersal, Ahmed Davudoğlu, Osman (Seyfullah) Keskiöglü, İsmail Ezherli gibi 20.yüzyılın saygıdeğer âlimleri bulunmaktadır.⁴

Fotoğraf 2: Rusçuk İlahiyat Lisesi

1991'de iki yıllık program olarak eğitim vermeye başlayan Sofya'daki Yüksek İslam Enstitüsü 1998 yılından itibaren 4 yıllığa dönüşmüştür ve bu tarihten itibaren Müslüman azınlığın imam, vaiz, din dersi öğretmeni alanlarındaki temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Şimdilik sadece lisans eğitimi veren bu kurumda uzun vadede lisansüstü programların açılması hedeflenmektedir. Buradaki müfredat da Türkiye'deki İlahiyat fakültelerine benzer ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından onaylanmış bir şekilde sunulmaktadır. Bu müfredat dâhilinde eğitim dili Türkçe ve Bulgarca'dır.

Bu kurumlar dışında Baş Müftülük çeşitli faaliyetler ile dini eğitime katkı sağlamaktadır. Baş Müftülük tarafından 2009 yılında, 10.000 öğrencinin katıldığı 520 Yaz Kuran Kursu programı düzenlenmiştir.⁵ Ayrıca, 2000 yılından beri devlet okullarında haftada bir saat seçmeli olarak verilen İslam dini dersinin kitabını hazırlamaktadır. İkinci sınıftan yedinci sınıfa kadar verilen "serbest seçmeli" konumundaki bu dersler, öğrencilerin yazılı isteği ve velilerinin dilekçesiyle beraber açılmaktadır. Bu dersin özellikle Hıristiyanlık dini derslerine göre yaygınlığı oldukça azdır. Bu derslerin ve ders kitaplarının yetersizliğine Musharraf, *Avrupa'da İslam Eğitimi* adlı çalışmasında değinmektedir. Musharraf, İslam dini dersi kitaplarının konuları-

4 Şeyma Karatepe, *Medresetü'n Nüvvab Mezunlarının Anavatanda Dini Alanda Yaptıkları Hizmetler*, Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul.

5 Türkiye Diyanet Vakfı, *Bulgaristan Raporu*, Nisan 2015.

nın kapsamı açısından sınırlı olduğunu, bununla birlikte sadece İslam dini tarihinden bahsedildiğini ve oldukça dar bir boyutta olan aynı materyalin hem Bulgarca hem de Türkçe tekrar edildiğini belirtmektedir. Aynı şekilde ders kitabının yanında tamamlayıcı materyal olarak verilen ince kitapçıkların da sadece birkaç haftalık ders içeriğini ve üniteyi barındırdığı söylenmektedir.⁶

Neredeyse tamamen dışarıdan ve özellikle Türkiye'den gelen yardımlarla sürdürülebilen dini faaliyetler alanında destekler genellikle nakdi yardımlar şeklinde olmaktadır ve eski mimari eserlerin, özellikle de camilerin restorasyonuna harcanmaktadır. Ancak bundan sonraki adımlar insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik olmalıdır ki bunun sinyalleri de zaten verilmeye başlamıştır. Aralık 2014'te Bulgaristan'da İslami eğitim veren liseler ve Yüksek İslam Enstitüsü öğretmenlerine yönelik Ankara'da 4 günlük bir eğitim düzenlenmiş, sonrasında Mart 2015'te bu heyetle milli eğitim bakanı arasında bir görüşme yapılmıştır. Bu minvalde bu tarz faaliyetlerin devam ettirilmesi, ayrıca müfredat ve ders kitaplarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi hususunda yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Yunanistan'da Din Eğitimi

Yunanistan'da yapılan nüfus sayımlarında dini ve etnik gruplara dair sorular sorulmadığından ülkede yaşayan Müslüman sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Lakin Furat'a göre Batı Trakya'da yaşayan ve çoğunluğu resmen azınlık olarak tanınan Türklere ilişkin Müslüman topluluğunun sayısı 140.000 ila 150.000 arasındadır. Türklere yoğun olarak Gümülcine, Dedeağaç, İskeçe gibi şehirlerde yaşamaktadırlar.

Harita 2: Batı Trakya ve Türk nüfusun bulunduğu önemli şehirler

Bunun yanında özellikle 1990'lardan sonra Yunanistan'a dünyanın farklı bölgelerinden göç eden Müslümanların sayısı 500.000 civarındadır.⁷ Bu sayıya 2015

6 Muhammad Nabeel Musharraf, *Islamic Education in Europe: A Comprehensive Analysis* (Australian Islamic Library, 2015), 93-101.

7 A. Zişan Furat, "Balkan Ülkelerindeki Devlet Okullarında Din Dersleri," *Journal of Intercultural and Religious Studies* 2 (2012): 72.

yılından beri özellikle Suriyeli mültecilerin eklendiğini de düşünürsek toplamda Yunanistan'da 1 milyona yakın Müslüman'ın yaşadığı söylenebilir.

1. Yunanistan'da Din Eğitiminin Tarihi

Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ilk Balkan devleti olan Yunanistan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun Müslüman nüfusun bulunduğu Batı Trakya'yı topraklarına katmıştır. Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığın hakları Lozan Anlaşması'na göre gerçekleşen mübadele sonrası belirlenen resmi statü ile koruma altına alınmıştır. Buna göre Müslüman azınlığa mensup çocuklar için devlet okulları açılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise dil devriminin etki ve tepkileri Batı Trakya'da da görülmüş, eski ve yeni alfabeyi savunan iki farklı hizip ortaya çıkmıştır. Bu "Eski Osmanlılar" Türkiye'nin talebiyle sınır dışı edilmiş ve 1930'lardan sonra Türkiye Batı Trakya Türklerinin eğitiminde doğrudan rol üstlenmiştir. Ders kitaplarının gönderilmesi, yeni okulların inşa edilmesi ve öğretmenlerin yetiştirilmesinde Türkiye başlıca desteği sağlamıştır.⁸

2. Kurumlar ve Faaliyetler

Yunanistan'da şu anda azınlık statüsünde hizmet vermekte olan 235 okul bulunmaktadır. Bu okullarda eğitim dili eşit ders saati olmak kaydıyla Türkçe ve Yunanca'dır. Bunun dışında lise seviyesinde Osmanlı zamanından beri faal olan iki medrese bulunmaktadır. Öğrencileri üniversite seviyesindeki İlahiyat fakültelerine hazırlamayı amaçlayan bu kurumların biri 1949'da eğitime başlayan Gümölcine'deki Medrese-i Hayriyye, diğeri ise 1955'te faaliyete geçen İskeçe Şahin Medresesi'dir.⁹ Bu medreselerde diğeri Yunan okullarındaki gibi Yunanca temel derslerin dışında Türkçe dil dersleri ve Arapça dini dersler verilmektedir. Ancak din eğitimi merkezli bir kurum olan "medrese" ismine rağmen din dersleri müfredatın küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Asım Çavuşoğlu'na göre camilerde dini görev ifa edecek imam ve hatiplerin yetiştirilmesi amacıyla kurulan bu okullar 1970'lerden beri bu fonksiyonu yerine getirememektedir.¹⁰ Özellikle cunta rejiminin başa gelmesi sonrasında Türk azınlık üzerinde artan baskılarla birlikte Yunanca ders sayıları tedricen artırılmıştır. Örneğin 1980'lere kadar yalnızca Eski ve Yeni Yunanca, tarih ve coğrafya dersleri Yunanca okutulurken, 1982'den itibaren matematik, fizik, kimya, biyoloji ve psikoloji dersleri de Yunanca verilmeye başlamıştır. 1990'lardan sonra okulun adı dahi azınlık toplumu içerisinde tartışma konusu olmuş, medresenin hurafelerle dolu ortaçağ karanlığına sevk eden din adamları

8 Angeliki Ziaka, *Muslims and Muslim Education in Greece*, Islamic Education in Europe, ed. Ednan Aslan (Vienna: Böhlau, 2009), 159.

9 a.g.e. 161.

10 Asım Çavuşoğlu, *Bir Döneme Damgasını Vuran Batı Trakya Medreselerinin Dünü-Bugünü*(Gümölcine: Ba-keş, 2014).

yetiştirildiği iddia edilmiştir. Bu durum bile azınlık toplumunun birlik ve beraberlik konusunda kat etmesi gereken ciddi bir mesafe olduğunun göstergesidir.

Lise seviyesinde eğitim veren bu okullardan mezun olan öğrenciler Yunanistan genelinde istedikleri üniversiteyi tercih edebilmektedir. Yine bu okullarda ders kitapları daha önce olduğu gibi Türkiye'den gönderilmek yerine okullarda görev yapan öğretmenler tarafından hazırlanmaktadır. Yunanistan'ın en büyük iki şehri Atina ve Selanik'te Müslümanlara yönelik okul bulunmamaktadır. Camii bulunmayan tek Avrupa başkenti olan Atina'daki bu durum göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan sonuç şaşırtıcı değildir. Lozan Antlaşması'nın mirası statüko devam ettiği için ve azınlık okulları Yunanistan devleti kontrolünde olduğu için Batı Trakya Müslüman azınlığı lisans ve üstü seviyede din eğitimi alabilmek için Türkiye'ye gelmeye mecbur bırakılmaktadır. Kötü şekilde yönetilen ve sürekli iflas ile karşı karşıya kalan bu okullarda iyileştirme yapılması talebi karşısında Yunan yetkililer Türkiye'de bulunan Yunan azınlığın şartlarını öne sürerek mütekabiliyet ilkesince durumu görmezden gelmektedir.¹¹

KAYNAKÇA

- A. Zişan Furat, "Balkan Ülkelerindeki Devlet Okullarında Din Dersleri," *Journal of Intercultural and Religious Studies* 2 (2012): 72.
- Angeliki Ziaka, *Muslims and Muslim Education in Greece*, İslamic Education in Europe, ed. Ednan Aslan (Vienna: Böhlau, 2009), 159.
- Asım Çavuşoğlu, *Bir Döneme Damgasını Vuran Batı Trakya Medreselerinin Dünü-Bugünü*, (Gümölcine: Bakeş, 2014).
- Ina Merdjanova, *Rediscovering the Umma: Muslims in Balkans between Nationalism and Transnationalism* (New York: Oxford University Press, 2013).
- Muhammad Nabeel Musharraf, *İslamic Education in Europe: A Comprehensive Analysis* (Austrian Islamic Library, 2015)
- Şeyma Karatepe, *Medresetü'n Nüvvab Mezunlarının Anavatanda Dini Alanda Yaptıkları Hizmetler*, Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul.
- 2011 population census Republic of Bulgaria, National Statistical Institute.
- Türkiye Diyanet Vakfı, *Bulgaristan Raporu*, Nisan 2015.

11 Musharraf, *Islamic Education in Europe*, 118-119.

■ Makedonya'da İslami Eğitim Araştırması

Mumin Omerov
Abdulnector Musliu

Mumin Omerov

1. Osmanlı Dönemi Makedonya Medreselerinde Örgün Eğitim

Osmanlı Devleti 1391 yılında Makedonya'yı fethetmiştir¹ ve fethettiği topraklarda uyguladığı iskân politikasını Makedonya topraklarında da uygulamıştır. Osmanlı Devleti Anadolu'da yaşayan halkı iskân politikasına gönüllü olarak teşvik etmenin yanı sıra bazen de siyasi nedenlerde zorunlu kılmıştır.² Uygulanan bu iskân politikası gereği Anadolu'dan getirilen Türk aileler Makedonya'nın farklı şehirlerine yerleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki 500 yıllık hâkimiyeti süresince bölgede çeşitli şehirlerde yetmiş küsur medrese inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yanı sıra buldukları bölgelerin ileri gelen isimleri ve devlet erkânından şahırlar da vakıflar aracılığı ile medrese yapıp eğitime destek vermiştir. Bu medreselerin beş tanesinin vakıflar tarafından yaptırıldığı vakfiyelerinden öğrenilebilmektedir. Vakfiyelerden öğrenilen bilgilere göre yapılan bu medreselerin beşi de seyfiye sınıfına mensup kişiler tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyelerde İlmîye ve reaya sınıfına mensup kişilerin medrese kurmadıkları görülmektedir. Bunun nedeni ilmîye ve reaya sınıflarına mensup olan vakıf kurucularının medreselerin giderlerini ekonomik olarak karşılamalarının oldukça zor olmasıdır. Medrese yaptıran kişiler bu medreselerin etrafına öğrenci odaları ve aşevleri inşa ettirmişlerdir. Medreselerin aydınlatılması için gerekli olan mum, kandil yağı, hasır ve odun ihtiyaçları vakıflar tarafından temin edilmiştir. Ayrıca medreseye tayin ettikleri müderris ve müderris yardımcısı olan muid,³ muallim yardımcısı, halifenin maaşları ve medresede eğitim gören öğrencilerin yeme, içme, barınma ihtiyaçları, aşçı ve temizlikçilerin ücretleri vakıf kurucuları tarafından karşılanmıştır. Öğrenciler medreselerden önce sıbyan mekteplerine giderler ve buradan mezun olduktan sonra medresede eğitime başlardı. Sıbyan mektebinde günümüzdeki ilkökul eğitimine denk bir eğitim alırken, medrese de ise günümüzdeki ortaokul, lise ve üniversite eğitimini kapsayan bir eğitim alırlardı.⁴ Bu bağlamda medreseler Osmanlı toplumunda âlimlerin, kadınların, şeyhülislamın, müftülerin, müderrislerin ve sair din adamlarının yetiştiği eğitim müessesleridir.

Makedonya'daki vakfiyelere bakıldığında medrese yaptıranlar arasında İshak Bey ve Oğlu İsa Bey, Zeynelabidin Paşa, Süleyman Efendi ve Yusuf Ağa'nın isimleri yer almaktadır. Vakfiyeler ışığında medreseler ile ilgili en geniş bilgiler, İshak

1 Dragi Görgiev, Daniela Nikola, Üsküp Osmanlı Darphanesi. 500. baskı, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Tika Makedonya Cumhuriyeti Üsküp, 2008, s.13.

2 Mehmet İnbaşı, Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve iskan siyaseti, "Türkler" ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c.IX, s.157.

3 "Muid" medreselerde müderrislerin verdiği dersleri arkadaşlarına tekrar eden ve müderrise yardımcı olan öğretim görevlisidir. Sâmî Es-Sakkâr, T.D.V. İslam Ansiklopedisi.c.XXXI. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2006, s.86.

4 Mehmet İpşirli, " Osmanlı Dönemi Medreseleri" T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2003,c.XXIIIV, s. 327.

Bey, İsa Bey ve Süleyman Efendi vakfiyelerinde bulunmuştur. İsa Bey, yaptırdığı medrese etrafına her odada birer öğrencinin kaldığı on oda inşa ettirmiştir.⁵ İshak Bey medresesinde oda sayısı ve öğrenci sayısı belirtilmemiştir.⁶ Zeynelabidin Paşa inşa ettirdiği medresenin yanına beş öğrenci odası inşa ettirmiştir. Medresede okuyan öğrencilerden müezzinlik ve kayımlık yapanlara bursları haricinde ikişer akçe yevmiye ve birer oda tahsis edilmiştir. Diğer üç oda da ise, ikişer öğrenci kalmıştır. Toplamda sekiz öğrenci olduğu vakfiyeden anlaşılmaktadır.⁷ Süleyman Efendi'nin yaptırdığı medresede kaç öğrencinin kaldığı vakfiyede açıklanmamıştır. Fakat öğrencilerin odalarda tek başlarına kalacakları bilgisine de vakfiyede yer verilmiştir. Öğrenciler içerisinde müderrisin uygun gördüğü iki öğrenci birisi kapıcı diğeri de temizlikçi olarak medresede çalışmıştır. Bu öğrencilere de bursları haricinde günlük ikişer akçe ücret tayin edilmiştir.⁸ Yusuf Ağa'nın yaptırdığı medrese hakkında ise vakfiyesinde herhangi bir bilgi yoktur.⁹ İsa Bey medresesinde kalan öğrencilere imarette pişirilen yemeklerden günde iki ekme ve iki çanak etli aş verilmiştir. İshak Bey medresesi öğrencilerine de imarette yapılan yemeklerden verilmiştir, fakat pişirilen yemekler hakkında bilgi yoktur. Süleyman Efendi medresesinde ise kalan öğrencilere yemek verilip verilmediği hakkında bilgi verilmemiştir. Zeynelabidin Paşa medresesinde kalan öğrencilere de yıllık onar kile¹⁰ un tahsis edilmiştir.¹¹

Medreselerde yatılı olarak eğitim gören öğrencilere ihtiyaçlarını karşılamaları için günlük burs imkânları sağlanmıştır. İshak Bey medresesinde kalan öğrencilere günlük sekizer dirhem burs yardımı yapılmıştır. Fakat öğrencilerin sayıları açıklanmamıştır. İsa Bey medresesinde kalan on öğrenciye günlük birer akçe burs verilmiştir. Süleyman Efendi vakfında kalan öğrencilere günlük dörder akçe burs ve kandil yağı tahsis edilmiştir. Zeynelabidin paşa medresesinde de okuyan öğrencilere ikişer akçe burs tayin edilmiştir. Medreselerde eğitim gören öğrencilere okutulan dersler hakkında vakfiyelerde bilgi verilmemiştir. Süleyman Efendi tayin ettiği müderrisin akli ve nakli ilimleri bilmesi yanısıra zühd ve takva sahibi bir kimsenin olmasını istemiştir. Bu bilgilerden hareketle Süleyman Efendi medresesinde akli ve nakli ilimlerin okutulduğu düşüncesi akla gelmektedir. Osmanlı medreselerine bakıldığında genellikle Kelam, Fıkıh, Tefsir, Belagat, Meani, Mantık ve Matematik dersleri okutulmuştur.¹² Burdan hareketle Süleyman Efendinin yap-

5 Gliša Elezovic, a.g.e. ss. 93-98.

6 Vakıflar, Genel Müdürlüğü, Arşivi, Defter no 632, Sayfa no 424, Sıra no 194.

7 V.G.M.A., Defter no 629, Sayfa no 330, Sıra no 335.

8 V.G.M.A., Defter no 744, Sayfa no 155, Sayı no 39.

9 V.G.M.A., Defter no 628, Sayfa no 662, Sayı no 375.

10 "Kile" kilelerin miktarları şehirlere göre farklılık göstermektedir. İstanbul kilesi zahirelerin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kilo, İbrail kilesi ise 70-80 okka ortalama 100 kilo. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.II. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.281

11 V.G.M.A., Defter no 629, Sayfa no 330, Sıra no 335.

12 Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim,

tırdığı medresenin müderrisinin akli ve nakli ilimleri bilmesini istemesi ve Osmanlı medreselerinde verilen dersler göz önünde bulundurulduğunda Süleyman Efendi medresesinde kelam, fıkıh, tefsir, belagat, meani, mantık ve matematik derslerinin okutulduğunu söylemek mümkündür. Süleyman Efendi Medresesinde Pazartesi Perşembe ve Cumartesi günleri haftanın ders günleri olarak belirlenmiştir. Diğer vakıf kurucuları ders günleri konusunda vakfiyelerinde bilgi vermemiştir.¹³ XV. yüzyılda Bursa'da müderrislik yapan Molla Fenârî de müderrislik yaptığı medresede haftanın dört günü ders vermiştir.¹⁴ Osmanlı Devleti'nde medreselerde okuyan öğrencilere haftanın üç ila dört günü ders verilmiştir. Medreselerde dersler sabahtan öğleye kadar ve öğleden akşama kadar işlenmiştir. Makedonya medreselerinde ise derslerin gün içerisinde hangi vakitlerde yapıldığı konusunda vakfiyelerde bilgi verilmemiştir. Vakıfların yaptırdıkları medreselerde öğrencilerin kaç yıl eğitim gördüğü bilgisine de rastlanmamaktadır. Osmanlı medreselerinin genel olarak eğitim süreleri birbirinden farklı olmuştur. XIV. yüzyılın ortalarından sonra 8-9 yıl olan medrese eğitimi daha sonraaltmış yıl içerisinde iki yıla düşürülmüştür. Ancak buna ne gibi hususların tesir ettiği konusunda somut bir bilgi yoktur.¹⁵

Medreselerde yıllık tatiller genellikle Recep, Şaban ve Ramazan aylarında yapılmıştır. Medreselerin tatil olmasıyla birlikte öğrenciler köylere ve kasabalara dağılır, imamlık, hatiplik, vaizlik ve müezzinlik yaparlardı. Halk da öğrencilere vazifeleri karşılığında para ve yiyecek yardımları yapmışlardır. "Cerre çıkma" denilen bu uygulama medrese öğrencilerinin halkı tanımalarına ve onlarla bütünleşmesine yardımcı olmuştur.¹⁶ Osmanlı'da Sahn-ı Seman medreseleri yapıldıktan sonra, Osmanlı devleti sınırları içerisinde bulunan medreseler yeni bir sisteme tabi tutulmuştur. Yevmiyesi yirmi akçe olan medreselere hâşiye-i tecrid, otuz akçe olanlara miftah, kırk akçe olanlara kırklı veya telvih, elli akçeli medreselere ise hariç denilmiştir.¹⁷ Makedonya'da Osmanlı döneminde faaliyet gösteren İshak Bey Medresesi 918/1512 yılına kadar kırklı medreseler arasında yer alırken 955/1548 yılında ellili medreseler içerisine dâhil edilmiştir.¹⁸ İshak Bey vakfiyesinde müderrisin günlük alacağı ücret on iki dirhem olarak belirlenmiş fakat zaman ve şartların değişmesiyle müderrisin aldığı ücret değiştiği gibi medresenin eğitim kalitesi de bir üst seviyeye yükseltilmiştir.¹⁹ O dönemde faaliyet gösteren Süleyman Efendi medresesi müderrisine günlük kırk akçe, İsa Bey medresesi müderrisine ise günlük yirmi akçe ücret ödenmiştir. Osmanlı medreselerinde belirlenen seviye sistemi

---

Esra Fakülte Kitabevi, Bursa 1997. s.143.

13 V.G.M.A., Defter no 744, Sayfa no 155, Sayı no 39

14 Hızlı, a.g.e. s.159.

15 Hızlı. a.g.e. s. 133.

16 İpşirli, a.g.e., s.331.

17 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988,s.11

18 Cahit Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri teşkilat tarihi, İrfan Matbaası İstanbul 1976, s.260.

19 V.G.M.A, Defter no 632, Sayfa no 424, Sıra no,194.

düşünüldüğünde Süleyman Efendi medresesini kırklı medrese olarak,²⁰ İsa Bey medresesini ise haşiye-i tecrid medresesi olarak değerlendirmek mümkündür.²¹

Müderrislerin aldığı ücretler sırasıyla şöyledir: İshak Bey medresesi müderrisine günlük on iki dirhem,²² İsa Bey medresesi müderrisine günlük yirmi akçe ücret ödenmiştir.²³ Süleyman Efendi medresesi müderrisine günlük kırk akçe tahsis edilmiştir.²⁴ Yusuf Ağa medresesi müderrisine de yıllık yüz kuruş verilmiştir.²⁵ Zeynelabidin Paşa medresesinin müderrisinin aldığı maaş açıklanmamıştır. Müderrisler farklı ücretler almışlardır. Müderrislere sabit bir ücret belirlenmemiştir. Bazı vakıf kurucuları birçok mal mülk yanında sahip oldukları kitapları da vakfetmişlerdir. Bu kimseler İshak Bey, Oğlu İsa Bey ve Mehmed Paşa'dır. Kurdukları vakıflarda ellerinde bulundurdukları kitapları bağışlamışlardır. İshak Bey kurduğu vakıfa yirmi küsur kitabını²⁶, Oğlu İsa Bey kurduğu vakıfa iki yüzü aşkın kitabını,²⁷ Mehmed Paşadakurduğu vakıfa elliden fazla kitabını vakfetmiştir.²⁸ Osmanlının klasik döneminde kitaplara ulaşmanın oldukça zor olduğu zamanlarda ellerindeki kitapları vakfederek öğrencilerin ve halkın ilim öğrenmelerine yardımcı olmuşlardır. Kitapların korunması içinde hafız-ı kütüpler (kütüphaneci) görevlendirmişlerdir. Kütüphanecilerde günlük iki akçe ücret ödenmiştir. Ayrıca Mehmed Paşa vakfettiği kitapların türbenin dışına çıkarılmamasını, istifade etmek isteyen herkesin kitapları türbenin içinde kullanmasını kütüphaneciye şart koşmuştur. Mehmed Paşa'nın en önemli şartı ise kaybolan kitapları kütüphanecinin kendi imkânları ile temin etmesini istemesidir. Bu durum ilme ve kitaplara verilen değeri açıkça ortaya koymaktadır. Medreselerin, türbelerin ve camilerin birer köşesinde muhafaza edilen kitapların sayısı zaman içerisinde artarakgünümüz müstakil kütüphanelerini oluşturmuşlardır.

2. Osmanlı Devleti Sonrası Makedonya Medreselerinde Eğitim

Osmanlı Devleti'nin 1391 yılında fethettiği Makedonya'da.²⁹ ve Balkanlarda kurduğu hâkimiyet 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları sonunda³⁰ büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetinin son bulması ile birlikte var olan düzen bozulmuştur. Bu durum toplumun birçok alanının da

20 V.G.M.A., Defter no 744, Sayfa no 155, Sayı no 39.

21 Glişa Elezovic, a.g.e. ss. 93-98.

22 V.G.M.A, Defter no 632, Sayfa no 424, Sıra no 194.

23 Glişa Elezovic, a.g.e., ss. 93-98.

24 V.G.M.A., Defter no 744, Sayfa no 155, Sayı no 39.

25 V.G.M.A, Defter no 628, Sayfa no 662, Sıra no 375.

26 V.G.M.A, Defter no 632, Sayfa no 424, Sıra no 194.

27 Glişa Elezovic, a.g.e., ss. 77-80.

28 V.G.M.A, Defter no 633, Sayfa no 21, Sıra no 11.

29 Dragi Görgiev, Daniela Nikola, a.g.e. s.13.

30 Richard C. Hall, BalkanSavaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası, çev. M. Tanju Akad, b.1 2003, Homer Kitapevi İstanbul,s.1.

zarar görmesine neden olmuştur. Bu alanlardan biri olan eğitim-öğretim faaliyetleri de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bölgedeki savaşlar nedeniyle birçok medrese zarar görmüş, bir kısmı yıkılmış ve dolayısıyla eğitim faaliyetleri de durma noktasına gelmiştir. Müslüman halkın bir kısmı uzun süren savaşlar ve gayri Müslimlerden gördükleri baskılardan dolayı günümüz Türkiye coğrafyasına göç etmek zorunda kalmıştır. Göç etmeyip bölgede kalan Müslümanlar ise eğitim öğretimlerini üç medrese sayesinde gerçekleştirmişlerdir. Bu medreseler Meddah Medresesi, Kral Aleksandar Medresesi ve İsa Bey Medresesidir.³¹

2.1. Meddah Medresesi

Meddah Baba Üsküp'ün fethedilmesinde Paşa Yiğit Bey'in yanında bulunmuş ve fethetme manevi destek sağlamıştır. Üsküp'ün manevi şahsiyetleri arasında sayılan Meddah Baba, aynı zamanda Paşa Yiğit Bey'in de hocasıdır.³² Üsküp'ün fethinden sonra Paşa Yiğit Bey Camisi'nin yanına Meddah Medresesi yaptırılmıştır. Bu medreseyi Meddah Baba'nın bizzat kendisi yaptırmamış inşa ettiren kişiler ona hürmeten Meddah Baba ismini vermişlerdir.³³ Meddah Baba'nın Paşa Yiğit Bey zamanında yaşadığı düşünüldüğünde Meddah Medresesi'nin Üsküp'te XV. yüzyılın başlarında inşa edilmiş ilk medrese olabileceği düşüncesi akla gelmektedir. Ancak Meddah Medresesi'nin yaptırıldığı dönem ve eğitim faaliyetleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Sonraki dönemlerde Meddah Medresesi ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır: 1282/1866 yılında Kosova vilayetinde Kara Kapıcı Mahallesi'nde dünyaya gelen Abdürreşit Efendi ilköğrenimini memleketinde okuduktan sonra Üsküp'e gelerek Meddah Medresesinde Fenârî derecesine kadar okumuştur.³⁴ Ayrıca 1321/1903 yılı maarif salnamelerinde Meddah Medresesi'nin Müderrisi Abdülbaki Efendi'dir ve on sekiz talebesi vardır. Dolayısıyla bu bilgilerden Meddah Medresesinin dokuzuncu yüzyılda da faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.³⁵ Asım Bey kendi döneminde Üsküp'te faaliyette olan iki medresenin olduğunu bildirmiştir. Bunlar Emir İsmail ve Meddah Medreseleridir. Bu medreselerde dini ilimlerin yanı sıra Arap dili grameri, hüsn-ü hat ve matematik dersleri okutulmuştur.³⁶ Meddah Medresesi büyük bir ihtimalle Balkan savaşlarına kadar eğitim faaliyetlerini sürdürmüş ve o yıllarda kapatılmıştır. Birinci dünya savaşından sonra Meddah Medresesi 1920-1921 yılında Üsküp'lü müderris Ataullah Kurtiş

31 Mehmet Hacısalihioğlu, "Makedonya" T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.XXVII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi Ankara 2003, s.438.

32 Muhammet Aruçi, Balkanlarda İslam Medeniyeti Sempozyumu Tebliğleri, ed. Ali Çavuş, İz Yayıncılık, İstanbul 2002. s.183.

33 Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya, c.III. 3.Kitap, Bilmen Basımevi İstanbul 1981, s.247.

34 Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı 1996, s.150.

35 Eljesa Asani, Makedonya'daki medreseler ve İsa Bey medresesi, (yayımlanmamış Tez) Bursa 2010, s.56.

36 Asım Salih Bey, Üsküp Tarihi ve Civarı, Sadeleştiren Süleyman Baki, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s.31.

tarafından ihya edilerek tekrar açılmış ve müderrisi de Ataullah Efendi olmuştur.³⁷ Tekrar faaliyete başlayan Meddah Medresesi Müslüman halka eğitim ve öğretimin vermenin yanı sıra bölgede yaşayan Müslümanların kimliklerini korumalarını da sağlamıştır. Meddah Medresesi eğitim programı olarak Osmanlı klasik eğitim sistemini benimsemiştir. Bu müfredatı benimsemesinin bir nedeni eğitim seviyesini yükseltmek diğer bir nedeni ise bölgede yapılan etnik asimilasyonu engellemektir. Meddah medresesi verdiği eğitim hizmetleri ile bölge halkını diri tutmuş asimile olmalarını engellemiştir. Bu da Krallık Yugoslavya'sının dikkatini çekmiş, bu medresenin verdiği eğitim sistemini engellemek amacıyla krallık, kendi siyasi düşüncesi doğrultusunda eğitim veren Kral Aleksandar Medresesini kurmuştur. Meddah Medresesi 1945 yılında Krallık Yugoslavya'sı yıkılıp yerine Yugoslavya Komünist İktidarı geçince diğer dini müessesler ve medreseler ile birlikte kapatılmıştır. 1947 yılında kapatılan Meddah Medresesinin müderrisi Fettah Efendi, medrese hocaları ve talebeleri yargılanmış ve hükümet tarafından çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Müderris Fettah Efendi rejim karşıtı, devlet haini ve savaş zengini olduğu iddialarıyla yargılanmış yedi yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir.³⁸

2.2. Kral Aleksandar Medresesi

Kral Aleksandar Medresesi 1924 yılında Yugoslavya hükümeti tarafından kendi ideolojisini Müslüman halka benimsetmek amacıyla kurulmuştur. Bu medresenin eğitim ve öğretim planı Yugoslavya hükümeti tarafından belirlenmiştir. Medresede eğitim gören ve sayıları iki yüzden fazla olan öğrenciler Makedonya, Kosova ve Sancak bölgelerinden gelmişlerdir. Bu medresenin hocalarının çoğu gayri müslimlerden oluşmaktadır.³⁹Kral Aleksandar Medresesi'nde Krallık Yugoslavya'sı ideolojisi doğrultusunda eğitim verilmiştir. Bu medresede müslümanların eğitim almasını sağlamışlardır. Böylelikle bölgede yaşayan Türk ve Müslüman kimliğini bozup, kendi ideolojilerini aşılamaı amaçlamışlardır. Yugoslavya hükümeti bu doğrultuda medresenin giderleri ve hocaların ücretlerini finanse etmiştir. Kral Aleksandar Medresesi'nde müslüman halkın katılımını sağlamak için derslerin Türkçe verileceği söylenmiş fakat uygulamada dersler Sırpça olarak işlenmiştir.⁴⁰ Medresede ders müfredatında dini ilimleri içeren dersler %10-15' lik bir kısmı oluştururken, geriye kalan %85' lik kısmı ise sosyal bilimler ve fen bilimleri oluşturmuştur. Medrese İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte kapatılmıştır.⁴¹

37 Asani, a.g.t. s.56.

38 Muhammet Aruçi, "Fettah Efendi", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.XII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 1995, s. 484.

39 Naser Reçepi, İ.H.L. İsa Bey Medresesi'nin Dünü ve Bugünü(Yayımlanmamış tebliğ)

40 Ümmü Murati,Makedonya'da Müslüman Toplumun Örgün ve Yaygın Din Eğitimi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2015,s.35.

41 Asani, a.g.t. s.69.

2.3. İsa Bey Medresesi

İsa Bey medresesi yaptırıldığı tarihten günümüze Osmanlı dönemi, Osmanlı sonrasında İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem olmak üzere üç dönem geçirmiştir.

a. İsa Bey medresesi Osmanlı Devletinin Üsküp Uç Bey'i olan İsa Bey tarafından 1469 yılında inşa edilmiştir. İsa Bey medresesi etrafına on öğrenci odası yapılmış her odada birer öğrenci kalmıştır. Bu öğrencilere günlük birer akçe burs yardımı ve günlük imarette pişirilen yemeklerden ikişer ekmek ve ikişer çanak aş verilmiştir. Medrese müderrisine de günlük yirmi akçe ücret ödenmiştir.⁴² Medrese Avusturyalı bir komutanın Üsküp'ü ateşe verdiği zamana kadar 221 yıl aralıksız olarak eğitim faaliyetlerine devam etmiştir.⁴³ Medresenin daha sonra bakım ve onarımının neden yapılmadığı veya yapıldıysa hangi tarihlerde faaliyet gösterdiği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1321/1903 yılına ait maarif salnamesinde İsa Bey medresesi kayıtlıdır; banisinin İsa Bey olduğu, müderrisinin Nabi Efendi ve talebe sayısının otuz olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Bu bilgiler ışığında İsa Bey Medresesi'nin 1903 yılında faal olduğu ve eğitime devam ettiği söylenebilmektedir.

b. Balkan Savaşları sonrası bölgede faaliyet gösteren İslam Birliği Teşkilatı Meddah Medresesi'nin ve Aleksandar Medresesi'nin faaliyetlerini analiz etmiş ve şu sonuçlara varmıştır: Meddah medresesi klasik eğitim vermektedir. Eğitim programlarında çağdaş eğitim müfredatına yer verilmemiştir. Kral Aleksandar medresesi ise Yugoslavya hükümeti tarafından kurulmuş ve onların ideolojileri doğrultusunda çağdaş eğitim vermiştir. İslam Birliği Teşkilatı bu sonuçlar doğrultusunda hem bölgede bulunan Müslüman ve Türklerin kimliklerinin korunması, hem de bu kişilerin iyi bir eğitim alması için yeni bir medrese kurmaya karar vermiştir. İslam Birliği Teşkilatı bu amaçlar doğrultusunda, Balkanlarda büyük fetihler yapan İsa Bey'in yaptırmış olduğu caminin yanına 1936 yılında bir medrese inşa etmiştir. Yaptırılan bu medreseye de İsa Bey'in ismi verilmiştir ve İsa Bey medresesi hem geleneksel hem de çağdaş eğitim vermiştir. Medresenin eğitim öğretim müfredatı belirlenirken Bosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin müfredatı örnek alınmıştır. İsa Bey medresesinde Kur'an, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, İslam Tarihi, Pedagoji, Kimya, Fizik, Coğrafya, Matematik, Temizlik Bilgisi, Yönetim Bilgisi, Arap Dili, Sırpça-Hırvatça, Almanca veya Fransızca, Vatandaşlık Bilgisi, İmamlık Bilgisi, Hüsn-ü Hat, Resim ve Benden Eğitimi dersleri okutulmuştur.⁴⁵

İsa Bey Medresesi bölgede yaşayan Türk ve Müslüman halkın kimliğini koruması ve iyi bir eğitim almasını amaçlamış bu doğrultuda eğitim vermiştir. İsa

42 Elezovic, a.g.e. s.88-100.

43 Recepti, a.g.e. s.2.

44 Recepti a.g.e.s.2.

45 Asani, a.g.t. s.70; Recepti, a.g.b. s. 4.

Bey medresesinin en önemli özelliği gelenekten kopmadan çağdaş eğitim verebilmesidir. Bölgede oluşturduğu bu eğitim anlayışıyla II. Dünya savaşına kadar eğitim vermiş ve II. Dünya savaşının patlak vermesi üzerine çeşitli nedenler ile kapatılmıştır. II. Dünya savaşından sonra 1984 yılına kadar medreseler kapatılmıştır. Din eğitimi camilerde mescitlerde gayri resmi olarak sürdürülmüştür. Sadece bu süreç içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda biri 1958 diğeri 1961 yıllarında ikişer aylık imamlık kursları verilmiştir.⁴⁶

- c. İslam Birliği Teşkilatı'nın gayretleri sonucunda Üsküp'ün girişinde bulunan Kondova köyünde 1980 yılında İsa Bey Medresesi'nin temelleri atılmıştır. Medrese 1984 yılında tamamlanmıştır. 700 metre kare alana inşa edilen medrese yanına ayrıca mescit, iki yüz kırk kişi kapasiteli yurt ve mutfak yapılmıştır. Yeniden eğitim ve öğretime açılan medresenin temel misyonu Osmanlı dönemi medreseleri gibi Makedonya'nın müftü, muallim, imam, vaiz ve vb. ihtiyaçlarını karışlamaktır.⁴⁷Bu medresenin bütün giderleri İslam Birliği Teşkilatı ve Müslüman halk tarafından karşılanmıştır.Yeniden eğitime açılan İsa Bey medresesinde sadece erkekler eğitim görürken talep ve ihtiyaçlar üzerine 1990-1991 yıllarında kız talebeler içinde açık öğretim tarzı eğitim programa eklenmiştir.⁴⁸İsa Bey medresesi zaman içerisinde ve ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda farklı şehirlere şubeler açmıştır. Sırasıyla,ilk olarak 2004 yılında Kalkandelen kız şubesi, bir yıl sonra İştip' te erkek şubesi, bundan iki yıl sonra Üsküp'te ve son olarak daGostivar' da kız şubeleri açılmıştır.⁴⁹ Açılan beş medresede eğitim faaliyetlerine devam etmektedir. İsa Bey medresesinde ve şubelerinde dersler Arnavutça, Türkçe ve Makedonca olarak okutulmaktadır.

İsa Bey Medresesi kurulmuş olduğu Üsküp şehrinin yanı sıra Makedonya'nın birçok şehrine açtığı şubeleriyle hizmet vermektedir. Medrese'nin kurulmuş olduğu şehirlerde dini eğitim alan öğrenciler bu eğitimin sonunda yaşadıkları şehirlerde görev almaktadır. Bu görevler sayesinde öğrenciler Makedonya'da din eğitimi alanına büyük katkı sağlamaktadır. İsa Bey Medresesi'nin farklı şubelerinde farklı eğitim sistemleri uygulanmıştır. Doğu Makedonya'da bulunan İştip (Ştip) şehrindeki medrese şubesinde sadece erkek öğrencilere eğitim verilmiş kız öğrenciler için bir eğitim kurumu açılmamıştır. İsa Bey Medresesi'nin kız öğrenciler için bir şube açmaması önemli bir eksiklik olarak hissedilmiştir. Batı Makedonya'da Gostivar ve Kalkandelen (Tetova) şehirlerinde kurulan şubelerde ise sadece kız öğrencilere eğitim verilmiş, erkek öğrenciler için herhangi bir eğitim şubesi açılmamıştır. İsa Bey Medresesi'nin sadece Makedonya'nın başkenti Üsküp'te bulunan merkez şubesinde hem erkek hem de kız öğrenciler için eğitim şubesi açılmış ve eğitim verilmektedir.

46 Recepti, a.g.b. s.5.

47 Recepti, a.g.b. s.5.

48 Asani, a.g.e.s.71.

49 Recepti, a.g.b.s.5.

İsa Bey Medresesi'nin Yıllık Ders Programı

I. SINIF			II. SINIF		
Dersin Adı	Haftalık Ders Süresi		Dersin Adı	Haftalık Ders Süresi	
1	Arapça	180	1	Arapça	180
2	Kuran	180	2	Kuran	180
3	İslam Tarihi	90	3	İslam Tarihi	90
4	Fıkıh	90	4	Fıkıh	90
5	Ahlak	90	5	Ahlak	90
6	Akaid	90	6	Tarih	90
7	Tarih	90	7	Makedonca	90
8	Makedonca	90	8	Matematik	90
9	Matematik	90	9	Arnavutça	90
10	Arnavutça	90	10	İngilizce	90
11	İngilizce	90	11	Türkçe	90
12	Türkçe	90	12	Fizik	90
13	Coğrafya	90	13	Biyoloji	90
14	Biyoloji	90	14	Kimya	90
15	Bilgisayar	45	15	Beden Eğitimi	45
16	Beden Eğitimi	45			

III. SINIF			IV. SINIF		
Dersin Adı	Haftalık Ders Süresi		Dersin Adı	Haftalık Ders Süresi	
1	Arapça	180	1	Arapça	180
2	Kuran	180	2	Kuran	180
3	Siyer	90	3	İslam Tarihi	90
4	Fıkıh	90	4	Fıkıh	90
5	Hadis	90	5	Hadis	90
6	Hitabet	90	6	Sosyoloji	90
7	Makedonca	90	7	Makedonca	90
8	Tefsir	90	8	Akaid	90
9	Arnavutça	90	9	Arnavutça	90
10	İngilizce	90	10	İngilizce	90
11	Türkçe	90	11	Türkçe	90
12	Fizik	90	12	Usulü Fıkıh	90
13	Psikoloji	90	13	Pedagoji	90
14	Kimya	90	14	Felsefe	90
15	Beden Eğitimi	90	15	Beden Eğitimi	45
16	Akaid	90	16	Tefsir	90

3. İslami Bilimler Fakültesi

II. Dünya savaşının bitiminden 1984 yılına kadar olan zaman diliminde medreseler kapatılmıştır. Din eğitimi gayri resmi olarak camilerde ve mescitlerde yürütülmüştür.⁵⁰ 1984 yılında İsa Bey medresesi yeniden kurulmuş ve eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Fakat bu dönemde Makedonya'da İsa Bey medresesinden mezun olan öğrencilerin devam edebilecekleri bir ilahiyat fakültesi bulunmamaktadır. İlahiyat fakültelerine gitmek isteyen öğrenciler, başka ülkelere gidip eğitimlerini orada devam etmek zorunda kalıyorlardı.

İlahiyat fakültesi ihtiyacını çözmek için uzun uğraşlar veren İslam Birliği Teşkilatı Makedonya Cumhuriyeti Devleti'nden gerekli izinleri aldıktan sonra 1990 yılında İslami Bilimler Fakültesi' nin temellerini İsa Bey medresesinin bulunduğu Kondova köyünde atmıştır. İslami Bilimler Fakültesi eğitim öğretim faaliyetlerine 1997 yılında başlamıştır. 1997 yılında İslami Bilimler Fakültesine otuz yedi öğrenci kaydını yaptırmıştır. Bu öğrencilerin yirmi bir tanesi okulun örgün eğitim alan öğrencisi iken, geri kalan on altı öğrenci ise açık öğretim programlarında eğitim gören öğrencilerdir.⁵¹ İslami Bilimler Fakültesi'nin temel hedefi Makedonya' da yaşayan Müslümanların gençlere çağın ihtiyaçlarına yönelik eğitim vermek ve en iyi şekilde yetişmelerini sağlamaktır. Ayrıca bu fakültede eğitim gören öğrenciler ile fakültenin akademik kadrosunun yetişmesi ve bu kişilerin Makedonya akademik camiasına katkıları sunması amaçlanmıştır. İslami bilimler fakültesi eğitim öğretim faaliyetlerine başladıktan bir kaç yıl sonra Makedonya eğitim ve bilim bakanlığı eğitim sisteminde reformlar yapmıştır. Bu reformlar kapsamında İslami bilimler fakültesinde okuyan öğrencilere pedagojik formasyon alma hakkı verilmiştir. Bu formasyonu alan öğrenciler mezun olduktan sonra ülkenin resmi kurumları olan ilköğretim okullarında din dersleri verme imkânına sahip olmuşlardır.

İslami bilimler fakültesi 2007- 2008 eğitim - öğretim yılında AB ülkelerinin eğitim sistemini uygulama kararı almıştır. Bu karar doğrultusunda Bolonya Yüksek Öğrenim Modeline uygulamaya konmuştur. Bu model doğrultusunda kredi transfer sistemi (AKTC) uygulamaya başlanmıştır. Bu uygulamanın içeriği 4 + 1 + 3 (Bachelor+Master+PhD) şeklindedir ve öğrenim süresi dört yıldır. İslami bilimler fakültesi bu model ile AB ülkelerindeki üniversitelerin eğitim seviyesine ulaşmayı ve verdikleri diplomaların AB ülkelerinde de geçerli olmasını hedeflemektedir. İslami Bilimler Fakültesinde dersler Arnavutça olarak işlenmektedir.⁵²

50 Recepi, a.g. e. s.4.

51 İ.B.F. İlk Nesil Talebeleri Eğitime Başlıyor, Hilal İslam Kültür ve Medeniyet Dergisi, X sayısı s. 3

52 Nizam Reşit Üsküp İslami Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış yazı.

İslam Bilimler Fakültesi'nin Yıllık Ders Programı

I. Yıl I. Birinci Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim I	45	4
2.	Arapça I	60	5
3.	Tefsir I	45	4
4.	Hadis I	60	4
5.	Akaid I	60	3
6.	Fıkıh İbadet Esasları I	60	4
Toplam:		330	24

Seçmeli Dersler

1.	Arnavutça I	60	3
2.	İngilizce I	45	3
3.	Almanca I	45	3
Toplam		90/105	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

I.Yıl II. Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim II	45	4
2.	Arapça II	60	5
3.	Tefsir II	30	3
4.	Hadis II	60	4
5.	Akaid II	60	4
6.	İslam Hukuku Tarihi I	60	4
Toplam		315	24

Seçmeli Dersler

1.	Arnavutça II	60	3
2.	İngilizce II	45	3
3.	Almanca II	45	3
4.	Fıkıh İbadet Esasları II	30	3
Toplam		75/90/105	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

II. Yıl Birinci Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim III	45	4
2.	Arapça III	60	6
3.	Tefsir III	30	3
4.	Hadis III	60	4
5.	Akaid III	60	4
6.	İslam Aile Hukuku I	30	3
Toplam		285	24

Seçmeli Dersler

1.	Makedonca I	60	3
2.	İngilizce III	45	3
3.	Almanca III	45	3
4.	İslam Hukuku II	30	3
Toplam		75/90/105	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

II. Yıl İkinci Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim IV	45	4
2.	Arapça IV	60	6
3.	Tefsir IV	45	3
4.	Hadis IV	60	4
5.	Akaid IV	60	4
6.	İslam Aile Hukuku II	30	3
Toplam		300	24

Seçmeli Dersler

1.	Osmanlı Türkçesi I	45	3
2.	İngilizce IV	45	3
3.	Almanca IV	45	3
4.	Makedonca II	45	3
Toplam		90	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

III. Yıl Birinci Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim V	30	4
2.	Arapça V	60	6
3.	Tefsir V	45	4
4.	Karşılaştırmalı Dinler Tarihi I	60	5
5.	İslam Medeniyeti I	60	5
Toplam		255	24

Seçmeli Dersler

1.	Osmanlı Türkçesi II	45	3
2.	Vakıf ve Miras Hukuku	45	3
3.	Hadis V	30	3
4.	Akaid V	30	3
Toplam		60/75/90	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar

III. Yıl İkinci Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim VI	45	4
2.	Arapça VI	60	6
3.	Tefsir VI	45	5
4.	İslam Ceza Hukuku	45	3
5.	İslam Medeniyeti II	60	6
Toplam		255	24

Seçmeli Dersler

1.	Osmanlı Türkçesi III	45	3
2.	İslam Felsefesi Tarihi	30	3
3.	Hadis VI	45	3
4.	Akaid VI	30	3
5.	Karşılaştırmalı Dinler Tarihi II	45	3
Toplam		60/75/90	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

IV Yıl İlk Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim VII	30	3
2.	Arapça VII	60	5
3.	Usulü Fıkıh I	45	4
4.	İslami Vatandaşlık Hakkı	60	5
5.	Bilgisayar Dersi I	45	4
6.	Şarkiyat ve Şarkiyatçılar I	45	3
Toplam		285	24

Seçmeli Dersler

1.	İslam Felsefesi I	30	3
2.	Osmanlı Türkçesi IV	45	3
3.	Tefsir VII	45	3
4.	Hadis VII	30	3
5.	Akaid VII	45	3
6.	İslam Medeniyeti III	30	3
Toplam		60/75/90	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

IV. Yıl İkinci Dönem

Sıra no	Zorunlu Dersler	Ders Süresi	ECTS
1.	Kur'an Kerim VIII	30	4
2.	Arapça VIII	60	6
3.	Bilgisayar Dersi II	45	4
4.	Bitirme Tezi	60	10
Toplam		240	24

Seçmeli Dersler

1.	İslam Felsefesi II	30	3
2.	Usulü Fıkıh II	30	3
3.	Tefsir VIII	45	3
4.	Hadis VIII	45	3
5.	Akaid VIII	45	3
6.	İslam Medeniyeti IV	30	3
7.	Şarkiyat ve Şarkiyatçılar II	45	3
8.	İslami Vatandaşlık Hakkı II	45	3
Toplam		60/75/90	6

Öğrenciler seçmeli derslerden iki ders seçmek zorundadırlar.

Sonuç

Makedonya'da 15. ve 18. yüzyıllarda kurulan vakıfların örgün ve yaygın eğitime büyük katkıları olmuştur. Vakıf kurucuları yaptırdıkları medreselerde, camilerde, mescitlerde, mekteplerde ve tekkelerde eğitim gören öğrencilere yeme, içme, elbise, kalacak yer ve burs yardımları yapmışlardır. Ayrıca tayin ettikleri müderrislerin, muallimlerin, mudirlerin, halifelerin kapıcıların, temizlikçilerin ve mütevellilerin ücretleri vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Eğitim kurumlarına gerekli olan mum, kandil yağı, hasır, halı ve odun ihtiyaçları vakıf gelirlerinden karşılanmıştır. Vakıf kurucuları bu giderleri karşılamak için dükkânlar, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, değirmenler, tarlalar ve köyler vakfetmişlerdir. Bütün bunları yapan vakıf kurucuları dünyevi hiçbir maddi menfaat beklentisi içerisinde olmamışlardır. Yaptıkları yardımları sırf Allah rızası için yapmışlardır. Bu kurumlardan istifade eden kimselerden kendileri ve aileleri adına dua etmelerini istemişlerdir. Bu istek uhrevi bir beklentidir. Osmanlı hâkimiyeti sonrası günümüzde Makedonya'da eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren İsa Bey Medresesi ve İslami Bilimler Fakültesi'nin giderleri ise İslam Birliği ve Müslüman halk tarafından yapılan yardımlarla karşılanmaktadır. Bu müesseseler Makedonya'da din eğitimi veren kurumların akademik kadrolarını ve müftü, müderris, muallim, imam, hatip, vaiz, vaize vb. din adamlarını yetiştirmektedir.

Kaynakça

- ALBAYRAK, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul 1996.
- ARUÇI, Muhammet, Üsküp'te Meddah Medresesi Balkanlarda İslam Medeniyeti Sempozyumu Tebliğleri, Sofya 21-23 Nisan, ed. Ali Çavuş, İz Yayıncılık, İstanbul 2002. ss.181-198
- ARUÇI, Muhammet, "Fettah Efendi", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.XII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 1995, ss.483-484.
- ASANI, Eljesa, Makedonya'daki Medreseler ve İsa Bey Medresesi, YYLT, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa 2010.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya, c.III. 3.Kitab, Bilmen Basımevi İstanbul 1981.
- BALTACI, Cahit XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri teşkilat tarihi, İrfan Matbaası İstanbul 1976.
- ES- SAKKÂR, Sâmî, "Muid" T.D.V.İslam Ansiklopedisi. c.XXXI. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, 2006.
- ELEZOVIĆ, Gliša, Turski Spomenici U Skopluy Rodolyub, Yayın Beograd.
- GÖRGİEV, Dragi, NİKOLA Daniela, Üsküp Osmanlı Darphanesi. 500. baskı, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Üsküp, 2008.
- FETAHU, Şakir, İ.B.F. İlk Nesil Fakültesi Talebeleri Eğitime Başlıyor, Hilal İslam Kültür ve Medeniyet Dergisi, X sayısı.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet , " Makedonya" T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.XXVII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2003, ss. 437-444.
- HALL, Richard C, Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası, çev. M. Tanju Akad, b.1 2003, Homer Kitapevi İstanbul.
- HIZLI, Mefail, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim , Esra Fakülte Kitapevi Bursa,1997.
- KALEŞİ, Hasan, Najstiji Vakufski Dokumenti U Jugoslaviji Na Arapskom Jeziku, Priština, 1972.
- İNBAŞI, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskan siyaseti, c.IX. "Türkler" ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.Ss.154-164
- MURATİ, Ümmü, Makedonya'da Müslüman Toplumun Örgün ve Yaygın Din Eğitimi, YYLT Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015,
- İPİŞİRLİ Mehmet, " Osmanlı Dönemi Medreseleri" T.D.V. İslam Ansiklopedisi,c.XXVIII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara,2003. Ss.327-333.
- RECEPİ, Naser, İ.H.L. İsa Bey Medresesi'nin Dünü ve Bugünü, 100 Yıl İmam Hatip Tebliğleri İstanbul
- REŞİT, Nizam Üsküp İslami Bilimler Fakültesi, Yayımlanmamış yazı.
- SALİH, Asım Bey, Üsküp Tarihi ve Civarı, Sadeleştiren Süleyman Baki, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Terim ve Deyimleri Sözlüğü,(c.I.III.) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971,
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- PAY, Salih, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, Eğit-San Yayınları Ankara. Bursa, 1996.
- V.G.M. A, Defter no 633, Sayfa no 21, Sıra no 11.
- V.G.M. A, Defter no 744, Sayfa no 155, Sayı no 39
- V.G.M. A, Defter no 628, Sayfa no 662, Sıra no 375
- V.G.M. A, Defter no 632, Sayfa no 424, Sıra no 194
- V.G.M. A, Defter no 629, Sayfa no 330, Sıra no 335.

İslami Bilimler Fakültesi Üsküp

İştip İsa Bey Medresesi Erkek Şubesi

İsa Bey Medresesi Kız Şubesi Kalkandelen

4. Tetove(Kalkandelen)-Kumanova'da Din Eğitimi

Abdulmentor Musliu

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bu metin her ne kadar Makedonya devletinin iki şehrinde yapılan din eğitimi hususunu ele alıyor olsa da Makedonya'da farklı dini ve etnik kimliklerin biraradalığından kaynaklı olarak karşılaşılan girift tabloya dair bazı temel demografik bilgilere bakmak gerekmektedir. Nitekim Makedonya nüfusunun yaklaşık %50'si Makedon, %40'ı Arnavut, %4-5'i Türklere oluşmaktadır. Bu da ülke içerisinde yaşayan insanların komşu ülke ve milletlerle iletişim içinde olmalarına, aidiyet konusunda ciddi sorunlar yaşamalarına ve her bir kimlik için milliyetçi duyguların hala güçlü bir şekilde devam etmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla bu iki şehirde yaşayan Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutları ve az sayıda olan Türklere de yukarıda söylediğimiz hususu göz önünde bulundurarak incelemek gerekmektedir. Ayrıca Makedonya içerisinde yaşayan insanların dini dağılımının ırk bazında olması da önemli bir ölçüdür. Zira Makedonların büyük çoğunluğunu Hristiyan Ortodokslar oluştururken iken Arnavut ve Türklere de büyük çoğunluğunu Müslüman nüfus oluşturmaktadır. Bu çalışmada din eğitimi bağlamında üzerinde durulacak olan Tetove ve Kumanova şehirleride çoğunlukla Arnavut ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı iki önemli şehir olarak öne çıkmaktadır.

Tetove (Kalkandelen), Makedonya'nın kuzeybatısında yer alan 200.000 nüfusa sahip bir şehirdir. Bu nüfusun %78'ini Arnavutlar, % 17'sini Makedonlar, % 5'ini ise Türklere ve diğer etnik ve dini gruplar oluşturmaktadır. Dini dağılım da benzer

rakamlarla ifade edilmektedir (%80 Müslüman, %20 Hıristiyan). Dini mezhepler olarak ise Müslümanların kahir ekseriyetini Sünniler oluştururken, bunların içerisinde çok az sayıda tasavvuf erbabı olarak tanımlanabilecek gruplarda bulunmaktadır. Hıristiyan nüfusta ise çoğunluk Hıristiyan Ortodoks olmakla beraber Katolik ve Protestan mezheplerine mensup kişilerde Hıristiyan nüfus içerisinde mevcuttur. Kumanova şehrinin toplam nüfusunun ise 'her ne kadar kesin bir rakam verilemese de (nüfus sayımınının 20 yıldır yapılamaması sebebiyle)' yaklaşık olarak 150.000 civarında olduğu kabul edilmektedir. Toplam nüfusun içerisinde yaklaşık olarak 60.000 Müslümanın yaşadığı düşünülmektedir. Nüfus dağılımına bakıldığında oranların yaklaşık olarak %45 Makedon, %42-43 Arnavut, %7 Sırp şeklinde olduğu öngörülmektedir.

4.1. İslam Birliği – Müftülük

Makedonya Müftülüğü resmi olarak faaliyet gösteren ve 15 müftülüğten oluşan bir kurumdur. Tetova Müftülüğü ise bu 15 müftülüğten birisidir. Bu müftülük kapsamında 15 kişiden oluşan ve cami mütevellisinden seçilen bir meclis heyeti bulunmaktadır. Müftülük personeli dışında imam, hatip, muallim, müezzin vb. görevliler de müftülüğe bağlı olarak çalışmaktadır. Müftülüğün temel olarak faaliyetlerini sürdürdüğü iki önemli ayağı vardır: Camiler ve Mektepler.

4.1.1 Camiler

Günümüzde Tetova şehrinde köy camileri dahil yüze yakın cami bulunmaktadır. Şehir merkezinde ise 10'un üzerinde camii mevcuttur. Bu camilerde genel olarak görevleri imamlar yerine getirmektedir. Fakat büyük köylerdeki ve şehir merkezindeki camilerde imamların yanında genelde müezzin, vaiz ve muallimler de bulunmaktadır. Bu kişilerin hepsinin görevi farklıdır. Camilerde görev yapan personel

dini görevleri yerine getirirken halkın içinde yer alarak çeşitli vesilelerle de irşad vazifelerine de devam etmektedirler. Kumanova'da da aynı şekilde devam eden bir dini hayat olsa da Tetova kadar güçlü değildir. Kumanova Müfütülüğünün sorumlu olduğu 30 civarında cami vardır.

4.1.2. Mektepler

Mektepler genelde caminin yanında veya bir kısmında bulunan ve gerek şehirde gerekse köyde yaşayanlar için temel dini bilgilerin verildiği yerler olması nedeniyle önemli bir rol üstlenmektedir. Daha önceki dönemlerde sırasıyla krallık rejimi ve komünist rejimin uyguladığı baskılar ve İslam Birliğinin bir program geliştirememesinden kaynaklı olarak mekteplerde takip edilen ve uygulanan belli bir müfredat programı bulunmamaktadır. Fakat komünist rejim sonrası dönemde zaman içerisinde belli bir çerçevede bu mekteplerdeki dini eğitim bir müfredata tabi tutulmuştur. Söz konusu müfredat dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaları tamamlayan öğrenci müftülükten verilen bir icazet ile daha ileri seviyede öğrenimine devam edebilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki buradaki öğrenciler bu seviyeleri bitirdikten sonra genelde hafızlık kursuna devam etmektedir. Hafızlık kursu ise Mahmud Asllani adında meşhur bir hafızlık hocasının yürüttüğü merkezde yapılmaktadır. Yüze yakın mektebi bulunan Tetova şehrinde eğitimlerine devam eden öğrenci sayısı yaklaşık 10-12 bin kişidir.

4.1.3. Xhamia e Larme – Pashes (Paşa Camii) ve Hafızlık

Hafızlık ve Tetova şehri Arnavutlar arasında neredeyse eş anlamlı iki kelime olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki hafızlık denince ilk akla gelen şehir Tetova, ilk isim de Hafız Mahmud Asllani'dir. Çiftlik köyünde doğan Mahmud Efendi aynı köyde temel dini bilgileri aldıktan sonra her gün dört saat uzunluğundaki yolu geçerek Tetova'da yaşayan Molla Tahir'den ders almış ve aynı zamanda hafızlığını tamamlamıştır. 1954 yılından beri imamlık ve irşad faaliyetlerinin yanında hafızlık görevini de yerine getirmektedir. Yüz elliden fazla hafız yetiştiren Mahmud Efendi bugün de aynı görevi yürütmektedir. Hafızlığını bitiren bu öğrenciler genelde medreselere (imam hatip) devam ederek veya yurt dışına giderek ilmi yolculuğunu devam ettirmektedir.

4.2. Medrese (İmam Hatip Okulu)

Makedonya içerisinde faaliyet gösteren İsa Bey Medresesi Üsküp merkezli olup Üsküp, Tetova, Gostivar ve İştip'te şubeleri vardır. Bu şubelerin bir kısmı erkek bir kısmı kız şubesi şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Tetova'da ise İsa Bey medresesinin kız şubesi bulunmaktadır. Söz konusu şube 2004-2005 öğrenim yılında açılmıştır. Medresede eğitim gören öğ-

rencisi sayısı 200 civarındadır. Okul kapsamında dersliklerin bulunduğu bina, yurt ve yemekhane bulunmaktadır ve öğrenim ücretsiz olarak verilmektedir. Aşağıda medresenin müfredatı yer almaktadır.

Dini Dersler

		I	II	III	IV	Tp.
1	Kıraat	4	4	4	4	16
2	Akaid	2	2	2	2	8
3	Fıkıh	2	2	2	2	8
4	Ahlak	2	2			4
5	Davet			2		2
6	İslam tarihi	2	2			4
7	Siyer			2		2
8	İslam Medeniyeti				2	2
9	Kuran İlimleri			2		2
10	Tefsir				2	2
11	Hadis Usulü			2		2
12	Hadis				2	2
13	Fıkıh Usulü				2	2
		12	12	16	16	56

	Diller	I	II	III	IV	Tp
1	Arnavutça	2	2	2	2	8
2	Makedonca	2	2	2	2	8
3	Arapça	4	4	4	4	16
4	Türkçe	2	2	2	2	8
5	İngilizce	2	2	2	2	8
		12	12	12	12	48

Sosyal ve Fen Dersleri

1	Tarih
2	Coğrafya
3	Bilgisayar Dersi
4	Matematik
5	Biyoloji
6	Felsefe
7	Sosyoloji
8	Psikoloji-Mantık
9	Pedagoji
10	Kimya
11	Fizik

12	Beden Eğitimi	1	1	1	1	4
		11	11	7	7	36
Nr	30 – Ders	16	16	16	16	
30	Haftada 140 ders	35	35	35	35	140

2016 yılı itibariyle Kumanova şehrinde de İsa Bey medresesinin Kız şubesi açılacaktır. Çalışmaları devam eden şubenin yeni eğitim-öğretim döneminin başında faaliyete başlaması beklenmektedir.

4.3. Okullarda Din Dersi

Makedonya'da kamu okullarında diğer Arnavut coğrafyasından farklı olarak din dersleri de müfredatta yer almaktadır. Burada okutulan derslerin müfredat, hoca vb. hususlarını düzenleme sorumluluğu ve yetkisi Reis-i Ulema veya İslam Birliğinin Müftüsünde bulunmaktadır.

4.4. Dini Faaliyet Gösteren Kuruluş/Dernekler

Bütün Balkan ülke ve şehirlerinde olduğu gibi Tetova ve Kumanova şehirlerinde de farklı ideolojik arka planlara sahip yapılar, mezhepler, cemaatler ve bu yapı, cemaat ve mezheplere bağlı faaliyet gösteren dernekler ve kuruluşlar vardır. Ancak bu çalışmada bahsi geçen kuruluşların birkaçına değinilecektir.

4.4.1. Dini Kuruluş “Mexhlisi” (Meclis)

1984 yılında kurulan Mexhlisi kurulduğu yıllarda illegal olarak faaliyet gösterirken 90'lı yıllarda resmi bir kuruluş haline dönüşmüştür. Genelde hedef kitlesini 20 ila 30 yaşları arasındaki gençlerin oluşturduğu “Mexhlisi” haftalık ve aylık düzenlenen toplantı ve konferanslarla faaliyetlerini yürütmüştür. 1992 yılında “ASR” adında kurdukları yayınevi ile yayıncılık faaliyetlerine debaşlayan bu kuruluş onlarca kitap ve dergi basarak daha geniş kitlelere faaliyetlerini ulaştırmaya çalışmıştır. Geleneksel olarak düzenlenen “Din Bilgisi Yarışması” faaliyetinin ise Müftülükle beraber organize edilmeye başlaması ile bu faaliyet resmi bir hüviyet kazanmıştır. Dergi ve kitapları ile fuarlara da katılan kuruluş, www.asr.com.mk sitesiyle de faaliyetlerini dijital mecralarda da duyurmaya başlamıştır.

4.4.2. “Vizioni M” Derneği

Bu dernek Makedonya genelinde çokça faaliyeti olan ve gençlere değişik proje ve imkânlar sunan bir kuruluştur. 1998 yılında kurulan dernek Üsküp merkezli ise de Tetova'da da çokça faaliyette bulunmaktadır. Hatta Tetova faaliyetleri derneğin faaliyetleri içerisinde çok önemli bir konumdadır. Kendilerinin de belirttikleri gibi derneğin misyonu gençlerde ruhi ve kültürel anlamda oluşan boşluğu doldur-

mak ve kaliteli bir gençlik yetiştirmektir. Bu doğrultuda çokça konferans, seminer, kurs gibi eğitim programları düzenlenmekte ve gençlik buluşmaları gibi faaliyetler yapılmaktadır. “Vizion Akademi” adında yürüttükleri proje de doğrudan gençlere hitap etmesi ve onların ilmi ve kültürel anlamda gelişimlerini desteklemesi nedeni derneğin en önemli faaliyetlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Dernek ayrıca Kumanova’da da faaliyetlerini sürdürmektedir.

4.4.3. Forumi Rinor İslam (İslam Gençlik Forumu)

2000 yılında Üsküp merkezli olarak kurulan forum Makedonya’nın diğer şehirlerinde de faaliyet göstermektedir. Tetova ve Kumanova şehirlerinde birer şubesi vardır. Gençlerle ilgili faaliyetler düzenleyen forum kurulduğu yıldan bugüne etkin bir şekilde çalışmalarını yürütmektedir.

4.4.4. Fluent (Eğitim ve Öğretim Merkezi)

“Fluent” yabancı dil ve farklı ilmi disiplinler konusunda sağladığı imkanlar dolayısıyla gençlerin dikkatini çekmektedir. Üsküp dışında Tetova, Kumanova, Kerçova, Gostivar gibi şehirlerde de şubesi olan dernek giderek gelişmeye devam etmektedir. Merkez bünyesinde gazetecilik, kamu yönetimi ve fotoğrafçılık gibi alanlarda da seminerler düzenlenmektedir.

4.4.5. “Merhamet” Derneği

İnsani yardım kuruluşu olan ve bu alanda faaliyet gösteren Merhamet derneği TİKA(Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), İHH İnsani Yardım Vakfı ve Kızılay gibi Türkiye’den giden kuruluşlarla işbirliği içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. Fakat bunun yanında dini ve kültürel alanlarda da faaliyetleri mevcuttur.

4.4.6. Ensar Kültür ve Yardımlaşma Derneği Üsküp

Her ne kadar dernek Üsküp merkezli olarak çalışmalarını devam ettirse de derneğin yürüttüğü faaliyetler dini eğitim açısından Makedonya için önem arz etmektedir.

4.4.7. Dini Kuruluş “Rumi”

90’lı yıllarda faaliyete başlayan “Rumi” derneği ağırlıklı olarak yayıncılık faaliyetleri üzerine yoğunlaşmıştır. Onlarca kitabın yayını yürüten kuruluş, Sünni bir toplum içerisinde Şii kitapları yayınlamak ve Şia propagandası yapmak ile suçlanarak bölge halkı tarafından eleştirilmektedir. Dernek kitap basım faaliyetleri yanında konferans ve seminer programları gibi eğitim faaliyetleri de yapmaktadır. Ayrıca film vb. tercümelemlerle bölgesel televizyonlarda yayınlara materyaller sunmaktadır. Rumi” derneği ayrıca resmi sitesi www.rumiweb.net aracılığıyla faaliyetlerini duyurmaktadır.

4.4.8. Müslüman Kadınların “İslam ve Bilim” Derneği

1999 yılında kurulan bu dernek genelde kadınlarla ilgili faaliyetler yürütmektedir. Değişik konularda konferans, panel ve seminer gibi faaliyetler düzenleyen bu dernek kadınların özellikle toplumdaki yeri, bilimle dinin kadına bakışı, kadınların problemleri gibi konuları ele almaktadır. Dernek bünyesinde Arapça ve İngilizce kursları da açılmaktadır. Ayrıca 2000 yılından bu yana “Medina” adında bir kadın dergisi de yayınlanmaktadır.

4.4.9. Tasavvufi Faaliyetler

Tetova'da az sayıda olmasına rağmen tasavvuf erbabının yürüttükleri bazı faaliyetler de mevcuttur. Özellikle Bektaşî tarikatına bağlı olarak yüzyıllarca faaliyet göstermiş Harabati Baba Tekkesi bu bağlamda zikredilmesi gereken tekkelerden biridir. 2000 yılında Baba Emin Tahiri tekkenin başına geçmiş ve tekkenin faaliyetlerini yürütmüştür.

■ Kosova'da İslami Eğitim Araştırması

Fahri Avdiya
Riad Domazeti

Giriş

Fahri Avdiya

Kosova'da 2011 yılında yapılan son nüfus sayımına göre, nüfusun büyük çoğunluğu kendini Müslüman olarak tanıtmıştır. 1,8 milyon olan toplam nüfusun %95'i kendini Müslüman olarak deklare etmiş, % 2,2'si Katolik Hristiyan, %1,5'u ise Ortodoks Hristiyan olarak tanımlamıştır. Başka bir deyişle Kosova'da 1.663.837 Müslüman, 38,438 Katolik Hristiyan ve 25,837 Ortodoks Hristiyan bulunmaktadır. Bu istatistiksel veriler ulusal ve uluslararası denetçiler tarafından da onaylanmaktadır.¹ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki söz konusu nüfus sayımı Kosova sınırları içerisinde yaşayan ve Kosova vatandaşı sayılan Ortodoks Hristiyan Sırp-ların büyük çoğunluğu tarafından boykot edilmiştir.

Kosova İslam Birliği² devletle olan ilişkisi ve kendi içyapısı itibarıyla modern dönemde Balkanlardaki dini kurumların bir örneğini teşkil etmektedir. KİB (Kosova İslam Birliği) ülkedeki dini hayatı organize etme konusunda merkezi bir rol oynamaktadır. Legal ve resmi bir statünün eksikliğine rağmen din eğitimi sorumluluğunu da üstlenmektedir.³ Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kosova'da dini hayatın organizasyonu tüm imparatorlukta olduğu gibi Şeyhu'l İslam makamına bağlı idi. Dini kurumlar devletin belirlediği yasalar çerçevesinde kendi organizasyonunu yapardı.⁴ Kosova vilayetinde de Rumeli Şeyhu'l İslamı'na bağlı müftü dini hayatı organize ederdi.⁵ Arnavut topraklarında İslami faaliyetlerin kökeni şüphesiz

1 Nüfus sayımı PopulationandHousingCensus 03/L-237 sayılı maddesine dayanmıştır. EUROSTAT ve Kosova Avrupa Birliği Ofisi tarafından resmi olarak tanınmıştır.

2 Kosova İslam Birliği Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığına tekbül etmektedir.

3 Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia eBashkessaİslame e Republikës se Kosoves*, Bashkesiaİslame e Kosoves, Prishtine, 2013, s. 4.

4 NexhatIbrahimi, *Islaminëtrojteshqiptaregjeteshekujve*, Logos-A, Shkup, 1998, s. 34.

5 Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia eBashkessaİslame e Republikës se Kosoves*, Bashkesiaİslame

Osmanlının gelişinin ilk yıllarına tekabül etmektedir. İslam'ın kabulü ile beraber halk arasında dini öğrenme ya da din eğitiminin alma isteği doğmuş, bu anlamda açılan ilk *mektepler* daha sonraki medrese eğitiminin temellerini teşkil etmiştir. 19.yüzyıl itibariyle eğitim alanında (mektepler, medreseler, ruşdiyeler ve ibadiyeler) çeşitli reformlar yürürlüğe girmiştir. Ancak Osmanlı Devletinin Balkanlardan çekilmesiyle beraber toplumsal ve ekonomik anlamda olduğu kadar dini anlamda da yeni bir süreç başlamıştır.⁶ Kosova vilayetinin toprakları Birinci Dünya savaşından sonra Sırp-Hırvat-Sloven krallığı içerisinde kalmıştır. Bu şartlarda Kosova İslam Birliği ve Kosova Müslümanları Makedonya, Karadağ ve Sırbistan Müslümanları ile birlikte tek bir birlik altında Belgrad merkezli müftüye bağlanmıştır.⁷

İkinci Dünya savaşından sonra Kosova'nın Yugoslavya'ya dahil edilmesi ile beraber KİB Saraybosna merkezli *Yugoslavya Riyaset Birliğine* (YRB) katılmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Priştine merkezli İslam Birliği, Kosova Voyvodina ve Sırbistan topraklarında yaşayan Müslümanları temsil ediyordu.⁸ Yaklaşık 40 yıl boyunca KİB, Yugoslavya devletinin merkezi yapılanmasının sonucu olan Yugoslavya Riyaset Birliği'nin(YRB) bir parçasıydı.⁹ Yugoslavya'nın dağılmasının ardından İslam Birliği 11 Aralık 1993 yılında Riyasetten ayrılarak Kosova İslam Birliği adında bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁰ O tarihten beri KİB kendi iç yapısını ve idari altyapısını geliştirmektedir

KİB kendi tüzüğüne bağlı olarak işlemektedir, kuruldaki 23 üyenin oylaması sonucunda müftü olacak kişi KİB başkanı seçilmektedir. KİB devletten bağımsız bir şekilde cami cemaatinden, il meclisleri ve KİB genel meclisi olarak kendi kurallarına göre organize olmaktadır. 7 yerel meclisten oluşan hiyerarşik bir sistem altında KİB Kosova sınırlarında 660 camiyi de kapsayacak şekilde tüm din işlerini idare etmektedir. Bunun yanında KİB hukuken Sırbistan sınırları dâhilinde bulunan Preşova vadisi bölgesini ve yerel müftüsünü hukuki olarak kendine bağlı saymaktadır. KİB resmi sitesinde Kosova ve Preşova Ovası müftülüğü olarak kendini tanımlamaktadır.¹¹ Kosova'da din özgürlüğü anayasa güvencesiyle sağlanmıştır. 2008 yılında Kosova devletinin bağımsızlığını ilanından iki ay sonra 9 Nisan 2008 yılında Kosova meclisinde onaylanan anayasada: "Kosova cumhuriyeti laikdir, din-

---

me e Kosoves, Prishtine, 2013, s.7.

6 Zekaj, Ramiz, *Zhvillimi i kulturës Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX*, Tiranë, 2002, s. 20

7 Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia e Bashkës Islame e Republikës së Kosoves*, Bashkësia Islame e Kosoves, Prishtine, 2013, s. 9.

8 Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia e Bashkës Islame e Republikës së Kosoves*, Bashkësia Islame e Kosoves, Prishtine, 2013, s. 14.

9 Hakif Kasumi, Partia Komuniste e Jugosllavisë dhe Bashkësit Fetare Ndermjetdy Lufterave Botërore, "Kosova", Priştine 1988, s.72.

10 Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia e Bashkës Islame e Republikës së Kosoves*, Bashkësia Islame e Kosoves, Prishtine, 2013, s. 15.

11 Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia e Bashkës Islame e Republikës së Kosoves*, Bashkësia Islame e Kosoves, Prishtine, 2013, s. 4.

ler konusunda tarafsızdır” ifadesine yer verilmiştir (Madde 8).¹² Kosova anayasasında din hürriyeti ile ilgili başka bir maddenin fıkraları şöyledir:

“1. Kosova cumhuriyeti sınırları içerisinde dinsel özerklikleri ve dini anıtları garanti ve koruma altına alır. 2. Dini gruplar kendi içyapılarını düzenlemede, dini aktivitelerini ve ritüellerini uygulamada serbesttirler. 3. Dini gruplar anayasa ve hukuka uygun olmak kaydıyla dini okullar ve yardım vakıfları kurmakta özgürdür. (madde 39, fıkra;1,2,3)”¹³ Öte yandan devlet tarafından yürütülen herhangi bir örgün din eğitimi yoktur. Ancak anayasasının da belirttiği gibi Kosova’da dini eğitim veren özel okullar açmak serbesttir. Bu bağlamda eğitim konusunda KİB 1992 yılında açılan ve yüzlerce öğrenci mezun eden İslami ilimler fakültesini idare etmektedir.¹⁴ KİB’e bağlı toplam beş medrese bulunmaktadır. Bu medreselerden üçü erkek öğrenciler için (Prizren, Priştine ve Gilan), iki tanesi ise kızlar öğrenciler için eğitim vermektedir (Priştine ve Prizren). KİB ayrıca *Edukata Islame* (İslami Terbiye) ve *Dituria Islame* (İslami Bilgi) adı altında iki tane süreli dergi yayınlamakta ve çeşitli kitaplar basmaktadır.

1. Başkent Priştine ve Civarında Din Eğitimi

Priştine’de Osmanlı zamanında iki tane medrese faal olarak hizmet vermektedir: *Sultan III Selim* ve *Pirinaz* medreseleri. Bu medreselerin ne zaman açıldığı tam olarak bilinmemesine rağmen, ne zamana kadar faaliyete devam ettiği kaydedilmiştir. *Pirinaz* Medresesi 1923 yılına kadar faaliyet göstermiştir ancak ‘Kosova Koruma Komite’ üyelerini eğitmekle itham edilerek kapatılmıştır.¹⁵ Bir kaç yıl sonra tekrar açılan ve *Sultan III Selim* Medresesiyle birleşen bu medrese 1941 yılında siyasal durumun değişmesiyle beraber tekrar *Pirinaz* Medresesi olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir. Ancak *Sultan III Selim* Medresesi ile aynı müfredat programı takip edilmiştir. *Pirinaz* Medresesi Ahmet Mardoçi Efendi tarafından yönetiliyordu, *Sultan III Selim* Medresesinden ise müderris Haxhi İlyas Hashani Efendi sorumlu idi. *Pirinaz* ve *Sultan III Selim* Medreseleri 1948 yılında zamanın hükümetinin emriyle ülke genelindeki tüm medreselerin kapatılması ile beraber kapanmıştır.¹⁶ İkinci dünya savaşı sonrası Arnavut kökenli din adamı ihtiyacının arttığı görülmüştür. 26.06.1949 tarihinde Yugoslavya devleti Kosova ve Metohya karar verici Konseyi’nin 29503 sayılı kararıyla Kosova’da bir medresenin açılmasına izin verilmiştir. Ancak maddi imkânsızlıklardan dolayı 1951-52 eğitim-öğretim yılına kadar eğitime başlayamamıştır. Aynı zamanda ilk medresenin İpek

12 Kushtetuta e Republikës së Kosovës, (Kosova Cumhuriyeti Anayasası), <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf> . Anayasanın nüshası Kosova Cumhuriyeti Başbakanlık resmi internet sitesinden alınmıştır.

13 Kushtetuta e Republikës së Kosovës, (Kosova Cumhuriyeti Anayasası), <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf> .

14 Hamiti, Xhabir (2010), *Bashkësia Islame e Kosovës*, BİK, Prishtine, s. 40.

15 HajdarSalihu, *Poezia e Bejtexhinjve*, (Prishtinë, 1987), fq. 459.

16 Fakulteti i Studimeve Islame i Prishtinës, *Buletini 2*, (Prishtinë, 2012), fq. 274.

şehrinde açılması kararlaştırılmıştır ancak maddi sebepler dolayısıyla Priştine'de açılmıştır.¹⁷ Söz konusu medrese tamamen Arnavutça eğitim vermiş ve II. Dünya Savaşından sonra açılan ilk medrese olmuştur.¹⁸bu dönemde eğitim devletin belirlediği müfredat çerçevesinde icra edilmiştir. Ancak okul ve okul hayatı 147 kuraldan oluşan özel bir yönetmelik ile idare edilmiş ve medresenin tüm idaresi bu kurallara göre belirlenmiştir. Müfredat 4 yıllık bir eğitim dönemini kapsıyordu ve okul dört sınıftan oluşuyordu(1983den sonra). 5'lik sistemin geçerli olduğu not tasnifi şu şekilde yapılmıştır: 1= zayıf, 2= yeterli, 3= iyi, 4=iyi, 5=Pek iyi

Aynı kararnamede öğrencilerin, hocaların ve okul personelinin kabul şartları da belirlenmiştir. Kural olarak öğrencilerin en az 4 yıllık ilk veya ortaöğretim mezunu şartı aranmıştır. Okuldan mezun olan öğrenciler 'İmam' ve 'Hatib' olarak görev yapma hakkını kazanıyordu. Bu dönemde okul resmi evraklarda *Arnavut Alt Medresesi* adı ile geçmektedir. Yine aynı dönemde medresenin bir kütüphanesi ve derneği bulunmaktadır. 1955-56 eğitim ve öğretim yılı itibarıyla medrese müfredatında bazı değişiklikler yapılmıştır ancak meslek dersleri ve Arnavutça gibi dersler aynı şekilde devam etmiştir. Söz konusu medrese 1962-63 eğitim ve öğretim yılına kadar toplam beş nesil mezun vermiştir.¹⁹ 1962-63 eğitim ve öğretim yılında Priştinede *Alauddin Lise Medresesi* öğrencilerine kapılarını açmıştır (Foto 1). Bu medrese Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetine bağlı Saraybosna merkezli Yüksek İslami Şuurasının 759-65 sayılı kararıyla Haziran 1965 açılmıştır.²⁰

1961 yılına kadar toplam 10 yıl boyunca orta öğretim statüsünde faaliyetlerini sürdüren medrese 1961 yılında ise lise statüsünü alarak normal medrese statüsünde eğitimlerine devam etmiştir. 1983 yılında diğer devlet liseleri de göz

17 Bashkësialslame e Kosovës, *50 vjetori I medresesë*, fq. 8.

18 I. Lama, "Pasqyrë e shkurtër e veprimtarisë së medresesë në Prishtinë", *Edukata Islame*, (Prishtinë, 1976), fq. 73-74.

19 I. Lama, *vep e cit.*, fq. 85.

20 I. Lama, *vep e cit.*, fq. 77.

önünde bulundurulması bazı değişikliklerin yapılması kararlaştırılmış ve medrese müfredatı daraltılarak 5 yıldan 4 yıla indirilmiştir.²¹ 2002/2003 yılından itibaren ise Kosova'nın diğer okullarında olduğu gibi eğitim üç yıla indirilmiştir.

Alaudin medresesinin mezun sayısı yıllar geçtikçe artmıştır. 1966-67 eğitim ve öğretim yılında mezun sayısı 19 iken, 1993-94 yılında bu sayı 43 kişiye yükselmiştir. 1991/1992 eğitim ve öğretim yılında Sırp hükümeti Arnavutça faaliyet gösteren bütün fakülteleri yasakladığında *Alaudin* medresesi tüm bu fakülte kapılarını açmıştır. Öğrenci kaydı ve fakülte kayıtları gibi icraatlar medrese binalarında yapılmıştır. Yine 1997 yılında Priştine ve Prizren'de kız şubeleri açılmıştır. 1996 yılından itibaren medresenin bünyesinde "Alaattin Medresesi Talebe Birliği" adlı bir organizasyon oluşturulmuştur. Bu birlik altında edebiyat, drama ve spor alanlarında faaliyetler mevcuttur ve öğrencilerin boş vakitlerini değerlendirebilmeleri üzerine yoğunlaşmaktadır.²² Aynı zamanda okula bağlı faaliyet gösteren öğrenci derneğinin çıkardığı *Drita e Kuranit* (Kuran Nuru) adında bir dergi de bulunmaktadır.²³ Medrese müfredatı Kosova İslam Toplumu Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen onaylı müfredat doğrultusunda şekillenmektedir. Günümüzde medresenin vermiş diploma diğer lise diplomalarına denk gelmektedir.²⁴

10. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır:

Kur'ân-ı Kerim, Akaid, Fıkıh, Tarih, Arnavutça, Arapça, Türkçe, İngilizce, Matematik, Coğrafya, Biyoloji, Fizik, Kimya, TİK (Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.

11. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır:

Kur'ân-ı Kerim, Akaid, Fıkıh, Bilim Kur'ân, Hadis Bilimleri, Ahlak, Tarih, Arnavutça, Arapça, İngilizce, Matematik, Biyoloji, Fizik, Kimya, TİK(Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.

21 FahriAvdija, *InstitucionetFetareIslamenëKosovëgjatëviteve 1968-1999*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Prishtine 2013, fq. 47.

22 Medreseja.com

23 Mehmet Rukiqi, *vep. e cit.*,fq. 7.

24 Amir Ahmetiileroporaj, PriştineAlaudinMedresene İslam Tarihiprofesörü.

12. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır:

Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Usul, Dave-İmamat, Filizofi, Arnavutça, Arapça, İngilizce, Tarih, Matematik, Bilgisayar Bilimleri, Psikoloji, Sosyoloji ve Beden Eğitimi.²⁵

1.1. Gilan Şehri

1913 yılına ait bir belgede *Atik* medresesinin 60 yıl öncesinde açıldığı yazmaktadır. Kayıtlara göre 1910 yılının sonlarında Bujanoc'ta bu ruşdiye açılmıştır²⁶. Gilan'daki *Atik* Medresesi, II. Dünya savaşı sonuna kadar (İslav-Komünist iktidarın kurulduğu dönem) faaliyetlerini sürdürmüştür. *Atik* Camiinin avlusunda bulunan medrese tek katlı olup 22 odaya sahiptir. Bu odalar derslik, müderrislerin ofisi vb. işlevleri görürlerdi. Medresenin faaliyet gösterdiği son dönemlerde orada görev alan müdür ve eğitim kadroları aşağıdaki gibidir: Ternoca'lı Adem Efendi (1905'e kadar), Fehmi Hacı (1912'ye kadar), Janjeva'lı Ymer Efendi (1912-1916 arası), Laştica'lı Abdyrrahim Efendi (1916-1937 arası). Aşağıdaki kadro da 1937'den 1944'e kadar (medresenin komünist rejim tarafından kapatıldığı yıl) görev almıştır. Perlepnica'lı Hysen Salihu, Mola Shaip Hasani, Mola Idriz Hajrullahu, Dobërçan'lı Mola Salih Mehmeti, Groshina'lı (Üsküp) Mehmet Efendi Sadiku (Son iki kişi görevlerine 1939'da başlamıştır), İşkodra'lı Malo Beci (Arnavutça Dil ve Edebiyat ve Tarih derslerini vermiştir). Üsküp merkezli Ulema Meclisi'nin 1938/39 yılları raporlarına göre *Atik* Medresesi, Kosova'daki medreselerinden aktif olanları arasında yer almaktadır. Komisyonun önerisiyle *Atik* Medresesi'nde görev alan muallimlerin bazıları, Ulema Meclisi'nce -başarı durumlarına göre - parayla ödüllendirilmişlerdir. 1948 yılında zamanın hükümetin emriyle tüm medreselerin kapanması ile beraber bu medrese de kapatılmıştır. 1994 yılında ise Priştine *Alaudin* Medresesi Gilan'da kendisine bağlı bir okul açmıştır. (Foto 2) Yeni açılan bu medrese, *Atik* Medresesinin değil *Priştine Alaudin* Medresesinin bir yan kuruluşudur ve aynı müfredatı uygulamaktadır.

10. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır:

Kur'ân-ı Kerim, Akaid, Fıkıh, Tarih, Arnavutça, Arapça, Türkçe, İngilizce, Matematik, Coğrafya, Biyoloji, Fizik, Kimya, TİK (Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.

11. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır:

Kur'ân-ı Kerim, Akaid, Fıkıh, Bilim Kur'ân, Hadis Bilimleri, Ahlak, Tarih, Arnavutça, Arapça, İngilizce, Matematik, Biyoloji, Fizik, Kimya, TİK (Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.

12. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır:

Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Usul, Dave-İmamat, Filizofi, Arnavutça, Arapça, İngilizce, Tarih, Matematik, Bilgisayar Bilimleri, Psikoloji, Sosyoloji ve Beden Eğitimi.²⁷

25 Qazim Qazimi, "Medreseja me tretmantëbarabartë me shkollatjera", *Drita e Kuranit*, (Prishtinë, 1944), nr., 12, fq. 9.

26 "Zakonistos", Say. 53, 19 Aralık 1910. "Ruzhdija u Bujanovcu"

27 Qazim Qazimi, "Medreseja me tretmantëbarabartë me shkollatjera", *Drita e Kuranit*, (Prishtinë, 1944), nr., 12, fq. 9.

1. 2. Mitroviçe ve Skenderaj Kentleri

Mitrovica ve Skenderaj şehirlerinde faaliyet gösteren dernekler devlet tarafından kapatıldığı için bu kurumlar hakkında bilgi edinmek de imkânsız hale gelmiştir. Hiçbir tarihsel kanıt, evrak, kitap, vb. kaydedilmemiştir. Sadece bu iki şehirde görev yapan imamlarla görüşmeler yoluyla din eğitimi ile ilgili bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Nitekim medreselerin yokluğunda bu iki şehirde din eğitimi camilerde yapılmaya devam edilmiştir.²⁸ Skenderaj şehrinde köylerle beraber 17, Mitroviçe şehrinde ise 30 kadar camii bulunmaktadır.²⁹1998-1999 yılları arasındaki Kosova Savaşı'ndan sonra, Skenderaj'da 2 önemli dernek açılmıştır: Arap destekli bir dernek olan KATAR Kosova İslam Birliği altında faaliyet göstermiştir ancak 2006 yılında kapatılmış ve aynı yıl yerine AKEA açılmıştır. AKEA derneğinde de KATAR derneğindeki gibi genel olarak Kuran-ı Kerim eğitimi verilmiş, lise öğrencileri için haftalık dersler düzenlenip İlmihal ve *Drita e Zemres* (Kalbin Işığı) gibi kitaplar üzerinden dersler yapılmıştır. Temmuz-Ağustos-Haziran aylarında yaz sezonunda 3 aylık yoğun kurslar düzenleyen dernek bu kursları Skenderaj Belediyesi okullarında gerçekleştirmiştir. İslam Birliği Skenderaj şubesinin baş İmamı olan Korab Hajra şehrin camilerinde uygulanmak üzere bir programın hazırlandığını ifade etmiştir. Üç seviyeden oluşan program, toplamda yaklaşık 15-24 ay sürmektedir. Hedef kitlesi ağırlıklı olarak lise seviyesindeki öğrenciler olan bu program Korab Hajra'ya göre çok faydalı bir uygulama olmuştur. Son olarak, Skenderaj'a bağlı olan Vitak köyünde iki dünya savaşı arası dönemde Sufi bir tarikata ait bir okulun faaliyet göstermiş olduğunu da belirtmek gerekir. Mitroviçe şehrinde ise Skenderaj gibi uygulanan belli bir program yoktur. Bazı camiilerde Kuran ve hafızlık eğitimi verilmektedir. Kosova'nın bu önemli şehrinde maalesef dini eğitim açısından başka bir faaliyet gözükmemektedir.

28 Rexhep Lushta ile röportaj, Mitroviçe şehrinde İslam Birliğin Başkanı.

29 KorabHajrajileröportaj, Skenderaj Camisi Başımamı.

2. Prizren Bölgesinde Din Eğitimi

Riad Domazeti

Prizren bölgesi Kosova'nın tarihi ve kültürel dokusunu belirlemektedir. Birçok etnik yapı ve dine mensup insanın yaşadığı bölge birkaç şehirden oluşmaktadır. Prizren bölgesi Prizren, Cakova, Dragaş, Rahovec, Suhareka ve Malişevo'dan oluşmaktadır. Prizrenin nüfusunun şu anda 200,000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Prizrende başta Arnavutlar olmak üzere Türkler, Boşnaklar, Sırlar ve Romanlar yaşamaktadır. Prizren hem Arnavutlar için hem de Türkler için önemli bir kenttir. Öte yandan Prizren şehri ve bölgesi Kosova'nın en muhafazakâr bölgesi olarak bilinmektedir. Osmanlı döneminden kalan çok kültürlü ve çoğulcu yapı farklı dini yapıların kendi dinlerine daha fazla sarılmalarına vesile olmuştur. Yugoslavya döneminden önce Prizrende iki tane medrese bulunmaktadır.

Alauddin Medresesi

1993 yılında Priştine merkezli 'Alauddin' medresesinin bir şubesi olarak Prizren'de açılmıştır. Önceleri sadece erkek öğrencilere hizmet verirken 1997 yılından itibaren kız bölümü de açılmıştır. Eğitime başladığı dönemde kız ve erkek bölümleri fiziki olarak ayrı binalarda yer almıştır. Günümüzde ise kız ve erkek öğrenciler aynı binada ancak ayrı sınıflarda eğitim verilmektedir. Son olarak medrese Kosova Milli Eğitim Bakanlığı tarafından akredite olarak Kosova kanunları kapsamında dini bir okul olarak hukuki statüsünü kazanmıştır.

Medresenin düzenli olarak örgün eğitime devam eden öğrencilerinin yanında açıktan da eğitime devam eden öğrencileri bulunmaktadır. Alauddin medresesi Priştine ve Prizren şubeleri ile birlikte 2009 yılına kadar toplam 2750 öğrenci mezun vermiştir. Mezun olan öğrenciler Priştine Üniversitesine kayıt olabildikleri gibi

başta Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye'ye ilahiyat okumak üzere gidebiliyorlardı. Ayrıca Prizren medresesinden mezun olan birçok öğrenci tıp fakülteleri gibi farklı fakülte ve bölümlere de gidebilmektedir. Mezun olan öğrencilerin yarısı Kosova İslam Birliği kapsamında imam, müezzin, hatip gibi görevlerde bulunmaktadır. Medresenin hocaları genellikle Mısır ve Suriye'deki üniversitelerden mezun olmuştur, Türkiye'den mezun olan çok az sayıda hoca bulunmaktadır. Prizren medresesinde sadece Kosovalı öğrenciler değil Arnavutluk'tan da gelen öğrenciler de eğitimlerine devam edebilmektedir. Medreseden mezun olan öğrencilerden dini, siyasi veya kültürel bir elit henüz çıkmamıştır. Türkiye'de imam hatip okullarına tekabül eden medrese hali hazırda ekolleşmiş bir eğitim kurumu kimliğine kavuşmamıştır.

Medresede sınıflara göre şu dersler okutulmaktadır:

Birinci sınıf dersleri: Kur'an-ı Kerim, akaid, fıkıh, tarih, Arnavut dili ve edebiyatı, Arapça, Türkçe, İngilizce, matematik, coğrafya, biyoloji, fizik, kimya, bilgisayar ve beden eğitimi.

İkinci sınıfta ise şu dersler okutulmaktadır: Kur'an-ı Kerim, akaid, fıkıh, tefsir, hadis, ahlak, tarih, Arnavut Dili ve Edebiyatı, Arapça, İngilizce, matematik, biyoloji, fizik, kimya, bilgisayar ve beden eğitimi.

Ve son olarak üçüncü sınıfta da; Kur'an-ı kerim, akaid, hadis, fıkıh, tefsir, usul, davet-i imamat, felsefe, Arnavut Dili ve Edebiyatı, Arapça, İngilizce, tarih, matematik, informatik, psikoloji, sosyoloji ve beden eğitimi dersleri okutulmaktadır.

Camii

Prizrende camiilerde çocuklara yönelik verilen din eğitimi belki de mederselerde verilen din eğitiminden daha fazla önem arz etmektedir. Prizren ve etrafındaki köylerde 50'den fazla cami vardır ve bazı köylerde sürekli haftalık din eğitimi yapılırken bazılarında sadece Ramazan ayında yapılmaktadır. Camide verilen din eğitimine Kuran-i Kerim ile başlanmaktadır. Eş zamanlı bir şekilde dinin esasları ve imanın esasları öğretilmektedir, ancak ilmihal bilgileri ile yetinilir. Kuran-ı Kerim eğitimlerinde ise bazı camilerde yalnızca Arap alfabesi öğretilmektedir ve öğrenciler Kuran-ı Kerim okumaya başlatılmaktadır. Buna karşın bazı camilerde ise öğrencilerden hatim yapmaları istenmektedir.

Diğer Kuruluşlar

İstanbul Derneği: Türkiyeden Aziz Mahmud Hudayi Vakfının bir kolu olan vakıf Prizren'de faaliyetlerini yoğunlaştırmış durumdadır. Dernek özellikle yayıncılık alanında önemli çalışmalar yapmaktadır. Dernek Prizrende haftalık derslerin yanında öğrencilere yönelik kurslarla da eğitim vermektedir.

2.1. Cakova Şehri

Cakova şehrinde Kosova'nın en eğitimli ve kültürlü sınıfı yaşamaktadır. Komünizm döneminde Cakova şehri ekonomik anlamda Kosova'nın lokomotivi olmuştur. Birçok fabrika burada inşa edilmiştir. Ayrıca eğitim alanında ve kültürel anlamda Kosova'nın elit sınıfını oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz.

2.1.1.Hafızlık Enstitüsü

Arnavutça "Medreseja e Madhe" (Büyük Medrese),Osmanlı zamanında ise Hadım Medresesi olarak anılmıştır. Medrese cami ile birlikte Osmanlı zamanında 1708 yılında aslen İşkodralı olan Veysel Efendi tarafından inşa edilmiştir. Yüzyıllarca medrese olarak hizmet verirken 1948 yılında Yugoslavya döneminde faaliyetleri yasaklanarak kapatılmıştır. 1999 yılında Sırp askeri güçleri tarafından cami ve medrese tamamen yıkılmıştır. Savaşın sonra cami Suudlular tarafından restore edilirken, medrese 2005 yılında Kosova İslam Birliği ve Hudaı Vakfının Kosova şubesi olan İstanbul Derneği iş birliği ile restore edilip "Hafızlık Kursu" na çevrilmiştir. Bu anlamda Kosova'da hafızlık merkezi olarak tektir. Kursta 2005 yılından bugüne 30'dan fazla hafız yetişmiştir. Kursta sadece Kosova'dan değil Arnavutluk ve Makedonya'dan gelen öğrenciler de mevcuttur. Düz liselere giden 5-8. sınıf ortaokul öğrencileri yatılı olarak eğitimlerine devam etmektedir. Öğrenci kabulünde 10-13 yaş sınırı vardır. Medresenin müfredatında eğitim süresi 4 yıl olarak planlanmıştır. Öğrenciler birinci yıl Kuran-i Kerim'e giriş ve hızlı okuma dersleri alırken, ikinci ve üçüncü yıl hafızlık eğitimi almaktadır, dördüncü yıl ise hafızlık tekrarı yaparak eğitimlerini tamamlamaktadır. Öte yandan öğrencilerin hafızlık belgesini alabilmeleri için eğitimcilerden oluşan bir komisyon önünde Kur'an-ı Kerim'in tamamını bir hafta içinde ezberden okuması gerekmektedir.

2.1.2. Camiler

Cakova şehrinde pek çok köyde cami yoktur. Bu nedenle camilerin din eğitimi konusunda aktif olduklarını söylemek mümkün değildir. Prizren ve Dragaş şehirlerine kıyasla Cakova'da camiler dini hayat içerisinde çok fazla etkin değildir.

2.2. Dragaş Şehri

Dragaş, Makedonya ve Arnavutluk sınırında bulunmaktadır. Dragaş iki bölgeden oluşmaktadır; Boşnakça konuşulan Gora bölgesi ve Arnavutça konuşulan Opoja bölgesi. Dragaş Kosovanın en muhafazakar yeri olarak sayılmaktadır. Köylerle beraber nüfusu 40 bin civarındadır. Nüfusu az olmasına rağmen Dragaş'ta ve birçok köyde iki cami bulunmaktadır. Toplam cami sayısı 50'civarındadır. Muhafazakar bir bölge olduğu için Prizren medresesinde hocalık yapan birçok görevli Dragaşlıdır. Dragaş'a bağlı Bresana köyünde Balkanların en büyük camisi bulunmaktadır. Bresana köyünde adı konmasa da 100 yıldır devam eden bir medrese geleneği bulunmaktadır. Şu anda iki sınıf halinde Bresana köyünün ve civar köylerin çocukları bu camide din eğitimi görmektedir. Caminin İmamı olan Kasam Mehmeti'ye göre camide şu anda kız ve erkek öğrencilerden oluşan iki sınıf bulunmaktadır. Camide verilen dini eğitime Kuran-i Kerim eğitimi ile başlanmaktadır. Eş zamanlı bir şekilde gerçekleşen dinin esasları ve imanın esasları öğretiminde yalnızca ilmihal bilgileri ile yetinilir. Kuran-ı Kerim eğitimlerinde ise bazı camilerde yalnızca Arap alfabesi öğretilmektedir ve öğrenciler Kuran-ı Kerim okumaya başlatılmaktadır. Buna karşın bazı camilerde ise öğrencilerden hatim yapmaları istenmektedir. Çocuklardan hatim yapmaları istenen camilerde çocuklar ancak hatim yaptıktan sonra mezun olabilmektedir.

2.3. Suhareka, Rahovec ve Malişevo Şehirleri

Yukarıda bahsi geçen diğer şehirlere göre Suhareka, Rahovec ve Malişevo şehirleri daha az muhafazakar olarak tanımlanmaktadır. Bu kentlerde en büyük geçim kaynağı üzümden üretilen rakı olduğu için insanlar ekonomik açıdan üzüm üretimine bağımlıdır. Ayrıca Prizren ve Dragaş'da olanın aksine bu kentlerde her köyde cami bulunmamaktadır. Kent merkezinde ve civar köylerinde özellikle Ramazan ayında din eğitimi yapılmaktadır. Sonuç olarak bu kentlerde dini hayat ve din eğitimi alanlarında çok büyük bir boşluk hissedilmektedir ve bu anlamda vakıf ve derneklere büyük sorumluluk düşmektedir.

3. Sancak Bölgesi³⁰

Riad Domazeti

1991 nüfus sayımına göre Sancak bölgesinde 400 bin Müslüman yaşıyor ve toplam nüfusun %54'ünü oluşturuyordu. Ancak nüfusun büyük kısmı Avrupa ve Bosna'ya göç etmiştir. Sancak İslam Birliği 1993 yılından itibaren Bosna Hersek İslam birliğine bağlanmıştır.³¹

Sancak bölgesi, yarısı Karadağ'a yarısı Sırbistan'a bağlı olup nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Boşnak Müslümanların oluşturduğu bir bölgedir. Bölge tarih metinlerinde ve kaynaklarda Yenipazar sancağı olarak geçmektedir. Sancak'ın Karadağ'a bağlı olan kısmına güney sancak denilirken Sırbistan'a bağlı olan kısmına Kuzey Sancak denilmektedir.

Güney Sancak şu vilâyetlerden oluşmaktadır: 1. Taşlıca / Plyevlya, 2. Akova / Biyelo Polye, 3. Birhan/ Berane, 4. Petnyitsa, 5. Rojaye, 6. Plav, 7. Gusinye ve 8. Andriyevitsa.

Kuzey Sancak ise şu vilâyetlerden oluşmaktadır: 1. Yeni Pazar / Novi Pazar, 2. Tutin, 3. Seniçe / Syenitsa, 4. Yeni Varoş / Nova Varoş, 5. Prijepolye ve 6. Priboj.

Kuzey Sancak'ta, Sancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nda 2007 yılında ortaya çıkan bölünmeden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı niteliğinde iki dinî kurum faaliyet göstermeye başlamıştır:

1. Bosna-Hersek İslâm Birliği Riyâseti'ne bağlı olan ve başkanlığını Mevludin Dudiç'in üstlendiği Sırbistan İslâm Birliği Meşihâtı.

³⁰ Sancakta Din eğitimi ve dini kurumlar hakkında sağladığı bilgilerden dolayı Sancak bölgesinde bulunan medresede görevli olan Nesip Pepiç'e teşekkür ederim.

³¹ Atlas İslamskog Sfjeta.

2. Sırbistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde faaliyet gösteren, merkezi Belgrat'ta olan ve başkanlığını Adem Zilkiç'in üstlendiği Sırbistan İslâm Birliği Riyâseti.

Söz konusu bölünme, camilerin ve dinî eğitim-öğretim müesseselerinin bölünmesine de yol açmıştır.

3.1. Sırbistan İslâm Birliği Meşihâtı'na Bağlı Eğitim Kurumları

Kur'ân Kursları

Sırbistan İslâm Birliği Meşihâtı'na bağlı toplam on iki Kur'ân Kursu vardır. Bu kurslar genellikle Yeni Pazar, Tutin, Syenitsa ve Priyepolye kentlerinde bulunmaktadır.

Ortaöğretim Kurumları

- a) Yeni Pazar Gazi İsa Bey Erkek Medresesi
- b) Yeni Pazar Gazi İsa Bey Kız Medresesi
- c) Rojaye Gazi İsa Bey Kız Medresesi

Yükseköğretim Kurumları

- a) Yeni Pazar Uluslararası Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Fakültesi

3.2. Sırbistan İslâm Birliği Riyâseti'ne Bağlı Eğitim Kurumları

Ortaöğretim Kurumları

- a) Yeni Pazar Sinan Bey Erkek Medresesi
- b) Priyepolye Bakiye Hanım Kız Medresesi
- c) Tutin Kız Medresesi

Yükseköğretim Kurumları

- a) Belgrat Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Yeni Pazar Şubesi

Kaynakça

Atlas İslamskog Sfjeta.

Fakulteti i Studimeve Islame i Prishtinës, *Buletini 2*, (Prishtinë, 2012).

Hamiti, Xhabir (2010), *Bashkesia Islame e Kosoves*, BİK, Prishtine.

Hajdar Salihu, *Poezia e Bejtexhinjve*, (Prishtinë, 1987).

Hakif Kasumi, Partia Komuniste e Jugosllavedhe Bashkesit Fetare Ndermjetdy Lufterave Boterore, "Kosova", Prishtine 1988.

Lama, I. "Pasqyrë e shkurtër e veprimtarisë së medresesës në Prishtinë", *Edukata Islame*, (Prishtinë, 1976).

Nexhat Ibrahim, *Islaminëtrojet shqiptare gjatë shekujve*, Logos-A, Shkup, 1998.

Qazim Qazimi, "Medreseja me tretmantë barabartë me shkollat tjera", *Drita e Kuranit*, (Prishtinë, 1944), nr. 12.

Shkodra, Ramadan, Mehmeti, Sadik, *Kryesia e Bashkësisë Islame e Republikës së Kosovës*, Bashkësisë Islame e Kosovës, Prishtine, 2013.

Zekaj, Ramiz, *Zhvillimi i kulturës Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX*, Tiranë, 2002.

Kushtetuta e Republikës së Kosovës, (Kosova Cumhuriyeti Anayasası), <http://www.kryeministrit-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf> . Anayasanın nüshası Kosova Cumhuriyeti Başbakanlık resmi internet sitesinden alınmıştır.

Medreseja.com.

Rexhep Lushta, Röportaj, Mitroviçe şehrinde İslam Birliğin Başkanı.

Korab Hajra, Röportaj, Skenderaj Camisi Baş İmami

Amir Ahmeti, Röportaj, Prishtine Alaudin Medresene İslam Tarihi Profesörü.

■ Arnavutluk'ta İslami Eğitim Araştırması

Edmond Neza

Ferid Piku

Arnavutluk'ta İslami Eğitim Araştırması

Edmond Neza-Ferid Piku

1. Arnavutluk'ta Din Eğitiminin Tarihi

Arnavutluk'ta İslami eğitimin verildiği ilk kurumları cami, imam evleri ve buna benzer mekânlar oluşturmaktadır. İslamın ilk 4. ve 5. yüzyılında her ne kadar İslami eğitimler veren resmi kurumlar olmasa da, insanlar çeşitli yollar bulmuşlardır. Arnavutluk'ta Müslüman toplulunun da komünizm sonrası din eğitimi iki aşamada değerlendirilebilir: Birinci aşama 1991-2002 yılları arası dönemi, ikincisi ise 2002 yılından günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Her iki dönemde din eğitimi ve Müslüman toplumun durumunun özellikleri farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu yüzden de günümüz mevcut durumunu daha iyi anlayabilmek için bu özelliklerin ortaya çıkarılıp izahata kavuşturulması gerekmektedir. Ancak bu şekilde Arnavutluk'taki din eğitimi tam anlamıyla değerlendirilebilir.

1.1 Osmanlı Dönemi Arnavutluk Medreseleri

İslamın Arnavutluk topraklarında yayılmasını sağlamanın yanı sıra, Osmanlı Devleti bu topraklarda ayrıca Osmanlı modeli olan İslami Eğitim Sisteminin oluşturulmasında da rol oynamıştır. Bu dönemde ilkokul olarak geçen "Mektepler" Müslümanların her yaşadığı tüm bölgelerde mevcuttur. İslami din eğitimine adanmış kurumlar ilk defa 15. yüzyılda kayıt altına alınmıştır. Bu süre içinde ilk olarak Üsküp'te iki medrese ve daha sonra Prizren ve Peje şehirlerinde de medreseler kurulmuştur. Bu yüzyılda Shkodra, Elbasan, Berat (beş medrese), Gjirokaster, Kavaje ve Peqin gibi birçok şehir sadece bir değil, birden fazla medreseye ev sahipliği yapmıştır. Tanzimat reformlarından sonra Müslüman Arnavut vatandaşları için şehirlerde ilkokullar (ibtidaiye), Rüштиye okulları ve lise eğitimi veren İdadiler gibi çeşitli eğitim birimleri açılmıştır. 19. yüzyılın sonunda yapılan istatistik çalışmasına göre, bu dönemde Shkodra, Kosova, Manastır ve Yanina gibi Arnavut nüfusun yoğun olduğu şehirlerde, 1125'i özel, 57'si kasaba okulu ve 5'i lise olmak üzere toplam 1187 tane okul bulunmaktadır. Yine bu dönemde medreselerde, okulun türü ve seviyesine uygun olarak Arapça dilbilgisi, teoloji, hitabet, lojistik, astronomi, geometri ve edebiyat dersleri verilmiştir. Ayrıca, üst düzeyde eğitim veren medreselerde ise İslami ilimler, felsefe, mühendislik, mimarlık, eczacılık gibi dersler verilmiştir, her kurumun kendine ait kütüphanesi de bulunmaktadır.

1.2 1912-1930 yılları arasında Arnavutluk Bölgesindeki Medreseler

Mektepler, o dönemki hükümet bazı reformlar yapmış olsa da, varlığını Arnavutluk'un 1912'de bağımsızlığını kazanmasının ardından da devam ettirmiştir.

tir. Daha sonra dini çalışmalar önemini kaybetmiş ve bir süre sonra tamamen kaldırılmıştır. Bağımsızlıktan sonra, Arnavutça ülke genelindeki bütün medreselerin müfredatının parçası olmaya başlamıştır. Eğitim sistemindeki reform çalışmaları ilk olarak aslında Müslüman Birliği tarafından yapılmak istenmiştir. 1917 yılında Geçici Zorunlu Şeriat Vakfının 19-25 maddelerine göre, İmam ve İslam âlimlerinin medreseler ve fakültelerde eğitim görmesi istenmiştir. Bununla birlikte, bu dönemde gerçekleştirilen en önemli reform, Lushnje Kongresi kararının parçası olan, Arnavutluk'ta eğitim sisteminin birleştirilmesidir. Arnavutluk Müslümanları cemaatinin (Arnavutluk'un o dönemki Müslüman topluluğu) 1924 Şubat ayında yayınladığı *Zani i Nalte* dergisinde, ismi Tiran Medresesi olarak kararlaştırılan Arnavutluk'un en büyük medresesinin açılışı hakkında bildiri yayınlanmıştır. 1924 Mart ayında, İlk Müslüman Kongresinin aldığı kararlardan biri de daha sonra Tiran Genel Medresesi olarak bilinen, Yüksek Medrese'nin kurulmasıdır. Kısa süre sonra ulusal ilim ve kültürün beşiği haline gelen bu medrese, Kamil Balla, Hafız İsmet Dibra, Jonuz Buliqi, Haki Sharofi, Esat Myftia ve Şerif Putra gibi iyi tanınan önemli şahsiyetler tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Bir kaç yıl sonra, Arnavutluk Müslüman Birliği bütün medreseleri kapatıp hepsini Tiran Medresesi altında toplama kararı almıştır. Bu karar 3. Müslüman Birliği Kongresi zamanında alınmıştır. Tiran Medresesi, Komünist rejim zamanının dini medreselerini yasaklanması sürecinde de işlevine devam etmiş ve daha sonraları da genel okula dönüştürülmüştür.

1.3. Dini Eğitimlerin Yasaklanması ve Medreselerin Kapanması

Kral Zog başa geldikten hemen kısa bir süre sonra, eğitimi de kapsayacak şekilde farklı sosyal alanlarda reformlar yapmaya başlamıştır. 1930'da dönemin Eğitim Bakanı hükümetin laik olduğu gerekçesi ile din öğretmenlerine ödeme yapılmamasına ve bu eğitimi talep edenlerin ödemeleri kendilerinin yapması gerektiğine karar vermiştir. Bu atak bundan sonra devam edecek olan zulümün sadece başlangıcıdır. 1944'te Komünistler başa geldiğinde, dini eğitim hemen yasaklanmamıştır. Bu durumun geçici olarak devam etmesine mücadele edilmiş ve daha sonra 1946 yılında Yerel Yasama Organı tarafından (no:115, Ağustos 17, 1946) alınan kararla *Eğitim Sistemi Reformu* kanunu kabul edilmiştir. Kararnamede, dini eğitimin çocukların ruhsal sağlıkları üzerinde yararlı olmayacağı, dahası bunu engelleyeceği savunulmuştur. Komünist rejim okulları din eğitiminden soyutlamayı ve daha sonra dini eğitim veren okulların kapatılmasını kararlaştırmıştır.

1.3. Komünizm Sonrası Dönem (1991-2002)

Arnavutluk Müslüman Birliği (AMB) siyasi bağlantısı olmayan, bağımsız, dini bir organizasyondur. 1967'den sonra Birlik, parçası olan tarikatleri de içine alarak, Müslüman Arnavut toplumunun tek temsilcisi olarak kabul edilmiştir. İbadetlerdeki uygulamalar Hanefi Mezhebinin öğretilerine uygun olarak yapılmaktadır.

1990 sonrası dönemde Arnavutluk'taki İslami eğitim göreceli serbest bırakılmış ve yaygınlaştırılmıştır.

Bir ülkede dini hayat ve din eğitimi birkaç emare ile ölçülebilir, böylece belirli dönemde bir toplumda dini hayat ve din eğitimi hakkında daha gerçekçi bir tabloya ulaşılabilir. Bu emareler şu şekilde sıralanabilir:

- (1) Söz konusu ülkede Orta veya Yüksek Öğretimde dini eğitim kurumlarının varlığı,
- (2) O ülkenin kültüründe ve dilinde yer eden ve o ülkedeki dillere tercüme edilmiş olan dini metinleri dolayısıyla dini mirası barındıran kitabevi veya kütüphanelerin varlığı,
- (3) Cami sohbetleri ve vaazlardaki dini hayat ile geleneksel mekteplerin varlığı,
- (4) Dini bilgileri öğrenmek, geliştirmek ve bunu en iyi seviyeye yükseltmek için Müslüman toplumun bağlılığı, fedakarlığı ve katkıları.

Komünist rejim sonrası Arnavutluk'ta dini hayatın yukarıda bahsi geçen emarelerin etkisinde nasıl şekillendiği incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabilir:

(1) Bu dönemde Arnavutluk'ta üniversite veya fakülte v.s. gibi herhangi bir yüksek dini eğitim kurumu bulunmamaktadır, bu nedenle toplumda dini bilgi seviyesi akademik düzeye ulaşamamıştır. Diğer taraftan aynı dönemde sadece bir tane, genel dini eğitim kurumu olarak Tiran Medresesi bulunmaktadır, diğer şehirlerde bulunan medreselerin toplam sayısı ise 5-6 civarındadır. Tiran Medresesinin bu dönemde (son zamanlarda gelişme göstermiş olmakla birlikte) tecrübeli ve nitelikli akademik bir kadro, kaliteli müfredat, nitelikli öğrenci ve eğitim vizyonu gibi hususlarda ciddi eksiklikleri söz konusudur. Bütün bu ve buna benzer eksiklikler nedeniyle medreselerde verilen dini eğitim, olması gerektiği seviyeye çıkamadığı gibi ülkedeki laik müfredata göre eğitim veren birçok genel lisenin de seviyesini yakalayamamıştır.

(2) Bu dönemde din eğitimi bağlamında hizmet veren kitabevi ve kütüphane sayısı yok denecek kadar azdır. Birçok Arnavut şehrinde dini kitabevi bulunmamaktadır, sadece başkent Tiran'da buna benzer bir-iki küçük kitabevi vardır. Arnavutluk topraklarında halka açık dini bir kütüphane ise hiçbir dönemde olmamıştır. Bu durum ise dini ilimlere ilgi duyan iki grup insanı ilim tahsil etmekten uzaklaştırmıştır. Birinci grup, onları yönlendirecek münasip bilgi kaynaklarını bulamayan, İslama sempati duyan fakat müslüman olmayan kültürlü insanlardan oluşmaktadır. İkinci grup ise araştırarak daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen fakat sadece camilerin sunmuş olduğu bilgilerle iktifa eden müslümanlardan oluşmaktadır, ki bu grupta birinci grup gibi gerekli malzeme ve kaynaklara ulaşamamıştır.

(3) Aynı şekilde cami içindeki "akademik" dini eğitiminde bu dönemde yetersiz olduğu görülmektedir. Bu da yetişmiş, nitelikli imam ve din görevlisi eksikliğinden

kaynaklanmaktadır. Bu dönemde, hayatta olan ve camilerde görev yapan imamların ve din görevlilerinin çoğu genelde eski nesil oldukları için sosyal değişim, güncel sorunlar ve o zamanki zorluklara vakıf değillerdir ve dolayısıyla dönemin şartlarında din eğitimi alanındaki sıkıntılara çözüm üretememişlerdir. Ayrıca cami cemaati sayısının az olması da bu duruma etken bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Derinlikli dini sohbet ve vaazlar ile temel dini bilgiler eğitimine yönelik organize edilen uzun vadeli kurslar da düşük seviyededir. Yalnızca bu dönemde yurtdışında okuyan talebeler memleketlerine döndüklerinde (yaz veya kış sömestr tatillerinde) camilerdeki dini hayat da canlanmaktadır. Ancak bu talebelerin de okudukları coğrafyalardaki eğitim ve benimsedikleri bakış açılarının farklılığından dolayı cemaate yansıtılmış oldukları yan etkileri de unutmamak gerekir.

(4) Bu ilk dönemde din eğitimi bağlamında karşımıza çıkan belki de en olumlu unsur, Müslüman halkın İslami ilimlere gösterdiği eğilim, bağlılık ve besledikleri sevgidir. Cami cemaatleri o zaman yayınlanan az sayıdaki kitabın devamlı okuyucuları, ilim talebeleri tarafından takdim edilen derslerin azimli takipçileri ve kısıtlı imkânlarda bile bu ilme sahip olma vesilelerini ve yollarını aramaktan yorulmayan ilim talipçileri olmuştur. Ortaya çıkan tabloya karamsar bir hava hâkim olsa da şunu da unutmamak gerekir ki bu dönem toplumun İslam'la yeniden tanışmasının ilk dönemidir. Dolayısıyla toplumda İslami bilgi seviyesinin yükselmesi için de zamana ihtiyaç vardır.

2. Günümüzde Arnavutluk'ta Din Eğitimi

Arnavutluk'ta 2011 yılında ilk defa yüksek İslam kurumu açılmıştır. Bu olay Arnavutluk'ta Müslüman toplumun ve din eğitiminin yükselişini simgelemektedir. Ancak söz konusu üniversitenin açılması aşağıdaki sebeplerden dolayı İslami din eğitiminin kalitesinin de arttığı anlamına gelmemektedir.

2.1 Beder (Hena e Plote) Üniversitesi

2011'de kurulan Beder Üniversitesi Arnavutluk'taki ilk İslami yüksek eğitim kurumudur. Sosyal Bilimler ve İslami Bilimler olmak üzere iki fakültesi vardır. Eğitim dili, okunan bölüme göre Arnavutça, İngilizce, Türkçe ve Arapça arasında farklılık göstermektedir. 2013 yılından bu yana Beder Üniversitesi teoloji, iletişim, ekonomi, tarih, siyasi bilimler ve eğitim bilimleri gibi alanlarda yapılan araştırmaları yayınlayan " Beder Beşeri İlimler Dergisi" ni yayımlamaktadır.

Arnavutluk'taki İslam üniversitesi dışarıdan gelen belli bir grubun talebi sonucunda açılmıştır. Üniversite, İslami bir eğitim vermesi için kurulmasına rağmen eğitim müfredatına bakıldığında sosyal bilimler derslerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Klasik İslam ilimler ve Arapça müfredat içerisinde sosyal bilimlere nazaran daha az bir alan kaplamaktadır. Üniversitenin ana amacı sosyal bilimler gibi farklı alanlarda Arnavutluk'taki diğer üniversitelerle rekabet içinde olmaktır.

Dolayısıyla önemli bir değişim ve dönüşümün medrese kurumunda da yaşandığını söylemek mümkündür. Birinci dönemdeki medreselerin en büyük eksiklikleri uzmanlaşmış hocalar, kaliteli ve nitelikli öğrenciler olmasına rağmen söz konusu medreselerin ana hedeflerini temel İslami ilimler alanında başarılı bir eğitim sunmak oluştuyordu.

İkinci dönemdeki medreselerin amacı da benzer nitelik gösterir. Bahsi geçen okullar çoğunlukla İslam üniversitesini koordine eden grubun idare ettiği medreselerdir. Söz konusu medreselerin ana amacı en iyi öğrencilerini seçerek Tiran'daki diğer kolej ve özel liselerle rekabet içerisinde ilahiyat fakülteleri yerine diğer bölümlerdeki üniversitelere yerleşmelerini sağlamaktır. Bu medreselerde laik eğitim öğeleri ön plana çıkarılarak din eğitimi ikinci plana itilmiş durumdadır. Medreseler sosyal statüsü yüksek olan öğrencilerin yanında alanlarında uzmanlaşmış öğretmenleride kendi bünyesine katmıştır. Ancak medrese klasik İslam medrese kültürünü ve İslam ilimler alanındaki ilgisini kaybetmiştir.

2.2. Arnavutluk Müslüman Birliği (AMB) Kontrolündeki Medreseler

Arnavutluk'ta Birliğin yetkisi altında bulunan 7 medrese vardır:

1. Tiran Medresesi "H. Mahmud Dashi", ortaokul ve lise, kız -erkek.
2. Shkodra Medresesi "H. Sheh Shamia", ortaokul ve lise, kız-erkek.
3. Durres Medresesi "Mustafa Varoshi", lise, sadece kız.
4. Korça Medresesi "Abdullah Zemblaku", ortaokul ve lise, kız-erkek.
5. Elbasan Medresesi " Liria" lise, sadece kız.
6. Berat Medresesi " Vexhi Buharaja", ortaokul ve lise, sadece erkek
7. Kavaja Medresesi "Hafız Ali Korça", lise, kız-erkek.

Medreselerde kimya, biyoloji, fizik ve bilişim laboratuvarlarının yanında yatakhane ve spor salonu da vardır. Medresede eğitim dört ana dil üzerinden yürütülmektedir: Arnavutça, İngilizce, Türkçe ve Arapça (son üçü ayrıca dil dersleri olarak da gösteriliyor); sosyal bilimler dersleri Arnavutça, fen bilimleri dersleri (matematik, fizik, kimya vb) ise İngilizce işlenmektedir.

2.3. Örnek inceleme: Mustafa Varoshi Medresesi, Durrës

Bu medrese "*Miresia/Goodness*" sivil toplum kuruluşunun finansal desteği ile 1993'te kurulmuştur. Bu dönemde medrese biri kız talebeler biri erkekler için olmak üzere iki ana binadan oluşuyordu. Bu düzen 2007-2008 eğitim-öğretim yılına kadar devam etmiştir. Medrese şu an 20 kişilik 6 adet sınıfta toplam 120 öğrenciye eğitim vermektedir. Medreseye her yıl 150-200 arasında öğrenci başvur-

masına rağmen, sınıfların sayısı yeterli olmadığı için hepsi kabul edilmemektedir. Bu yüzden yönetim yaptığı genel sınavda ortalaması 10 üzerinden 7,5ten yüksek puan alan öğrencileri seçerek medreseye kabul etmektedir. Şimdiye kadar medresenin sadece kız bölümünden mezun olan öğrencilerin sayısı 350 civarındadır.

2.4.Örnek İnceleme: Shkodra Medresesi 'Haxhi Sheh Shamia'

Komunist rejimin yıkılmasından hemen sonra 1991 yılında kurulmuştur. 1925-29 yılları arasında Shkodra bölgesinde Qafes Medresesi, Bushatlı Kültür Enstitüsü, Eperme Medresesi vb. medreseler bulunmaktadır. Genel yönetici İslam Dizdari 1996 yılında görevi alıncaya kadar genel yönetici Ahmet Qosja'ydır. 1999 yılında ise bu görevi Hikmet Bekteshi devralmıştır. Medresenin kız talebe bölümü V.H.K 'Istanbul' vakfının bağışları sayesinde, erkek bölümü ise Cidde Entegrasyon Bankasının ve "İslami Yardım" sivil toplum kuruluşunun destekleri sayesinde büyümeye başlamıştır. Medrese 2000 yılındaki tadilat çalışmasından bu yana kız ve erkek bölümleri olarak iki binada eğitime devam etmektedir. Mezun olan öğrenciler, eğitimlerine sadece dini alanda değil birçok alanda devam edebilmektedir.

2.5. İslami Kütüphaneler

Arnavutluk'taki resmi ve kamusal İslami kütüphaneler pek fazla değişikliğe uğramamıştır. Bunun yanında bazı dernek ve vakıf kütüphanelerinin literatür anlamında zenginleştiği görülmektedir. İkinci dönemdeki (2001'den sonra) Arnavutça'da yayınlanan İslami neşriyat sayısının arttığı görülmektedir. Bu gelişmeler doğal olarak bu dönemde toplumda dini hayat kalitesinin arttığını göstermektedir. Ancak bu artış bazı sıkıntılarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur; tercüme edilecekken doğru ve uygun metinlerin seçiminin yapılamaması, kolay ve pratik dil eksikliği ve tercüme yapan yayın evleri arasında koordinasyon eksikliği gibi sorunlar ile karşılaşmıştır.

2.6.Camiler ve Dini kurslar

Cami içindeki dini hayat ve eğitim birinci dönem ile kıyaslandığında çok daha farklı bir tablo arz eder, hatta bazı noktalar itibari ile ters görülebilecek bir manzara ile karşı karşıya kalınmaktadır. Eğitimli ve nitelikli imam, dini dersler, haftalık kurslar ve devamlı vaazların sayısı bu dönemde artmış bulunmaktadır. Ancak söz konusu kadroların ve eğitimin cami içi hizmetleri çok sınırlıdır. Çünkü ilahiyat mezunu bir çok din görevlisi görevini yapmamaktadır. Birçok ilahiyat mezunu ya devlet kademelerinde görev almak istiyor ya da farklı cemaat ve dernekte çalışmak istiyor, bazıları ise ikinci bir üniversite bitirerek devlette bürokrasi içerisinde yer almak istemektedir. Bunun yanında bazı ilahiyat mezunlarının İslami şuur ve diyanetten uzaklaştığı ve bir kısmının yalnızca ticari hayatla meşgul olduğu yönünde eleştiriler de Müslüman toplum içerisinde dillendirilmektedir.

Kurslar ve dersler hakkında da bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Görüldüğü üzere cami içi haftalık dersler, kurslar ve vaazların sayısı artmış bulunmaktadır. Ancak bu sayısal artışla beraber bazı sıkıntılar da doğmuştur:

A) Farklı zamanlarda başlatılan kursların sonu gelmemektedir.

B) Genellikle dersler birbiriyle bağlantılı değildir. Dersler ve kursların birbirini tamamlayıcı bir müfredat kapsamında olması gerekirken, dersler ve kurslar birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayıcı nitelikte değildir, ki bu dağınıklık dinleyiciye gerekli mesajın iletilmesinde başarısız olunmasına neden olmaktadır.

C) Genellikle derslerde klasik İslami ilimlerin öğretilmesi ve iletilmesi yerine, alıcıya İslam dini konusunda genel bir bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Şüphesiz böyle bir eğitimin olumlu yanları olmakla birlikte halkın İslami ilimler konusundaki eksikliği göz önünde bulundurulduğunda bu eksiğin bir tercih ve dolayısıyla yaklaşım olduğu gözlenmektedir. Çünkü cemaatin İslami kavramlar konusunda ciddi manada eksikleri söz konusudur.

3.Din Eğitimine Cemaatin İlgisi

Bu süreç içerisinde en fazla göze çarpan değişiklik, şüphesiz cemaatin İslam dini ve eğitimi konusundaki tutumu ve öğrenme isteğidir. Bir diğer önemli nokta da ikinci dönemde Arnavutluk İslami cemaatinin klasik İslami ilimlerin tahsili ve öğretimi konusundaki isteksizliğidir. Arnavutluk'taki dindar genç neslin İslami ilimler tahsili konusunda isteksizliği, dini kitapların okuyucu sayısının düşüşü ve dini derslerdeki katılımın azalışı bu dönemde karşımıza çıkan bir çıkmazı gösterir.

4.Devlet Okullarında Din Eğitimi Tartışması

Bu dönemde yazılan bir rapora göre, dönemin başbakanı 9 Nisan tarihinde, Hz. Muhammed'in doğumuna ithafen bir etkinlik düzenlemiştir ve bu etkinlikte devlet okulları ile dini eğitimin tanıtılması planlanmıştır. Bu daha önceden dini kurumlar tarafından teklif edilmiş bir fikirdir. Başbakan Edi Rama'ya göre, dini eğitim laikliğe katkı sağlayıp, yeni jenerasyonu aşırıya kaçmaktan ve ekstremist düşüncelere yönelmekten koruyabilecektir. Tabi başbakanın bu kararı, devlet okullarında dini eğitim verilip verilmemesi ile ilgili tartışmalara yol açmıştır. Müfredata göre, devlet okulları laiktir ve dini eğitim verilmesi yasaktır. Fakat aynı zamanda, genel tarih dersinde din ile ilgili bazı bilgiler verilmektedir. Böylece bu tartışma kamuoyu görüşünü ikiye bölmüştür: görüşe katılanlar ve karşı çıkanlar.

Bu fikre karşı çıkan zümre, okullarda dini eğitim yapılmasının laik müfredata aykırı olduğunu ve okullardaki laik ortamı olumsuz etkileyeceğini iddia etmektedir. Birçok kişi dinin beyin yıkama ve dünya çapı bir savaş için altyapı olarak kullanabileceğine inanmaktadır. Bu tartışma İslamofobik seslerinde gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Sözü geçen etkili kişiler, okullarda dini eğitim verilme-

si durumunda okuldan mezun olan erkeklerin hepsinin imam olacağı, kızlarınsa burka /çarşaf giyeceğini iddia etmektedir. Bununla da kalmayıp, sosyal medyada İslamın İŞİD(DAEŞ) ile bağdaştıran ve insanların evlerinde ibadetlerini yerine getirmesi gerektiğini ve mescitlerin kapatılmasını savunan yorumlar yapılmıştır. Tartışmada, Kosovalı Milletvekili Alma Lama gibi anti-müslümanlar da bulunmaktadır. Alma indeksonline.net'e verdiği repörtajda, bu kararlar Arnavutluk'un dini aşırıcılık karşısında savunmasız kalan Kosova Cumhuriyetine benzeyeceğini iddia etmektedir. Bu karara karşı olanların bir kısmı da laikliğin kendisini bir din olarak değerlendirip dinin kendisini halka açık yerlerden soyutlatıp yerine laikliği yerleştirmek isteyen kesimdir. Bu kesimin savunduğu görüş Fransız Devriminden miras kalmış olan Jacobine görüşüdür. Diğer tarafta ise, bu kararı destekleyen zümre, dini eğitimin okullardaki laikliği olumsuz yönde etkilemeyeceğini savunmuştur. Onlara göre din, çocukların kendi tabiatlarını öğrenmelerine, kültür ve medeniyette oynadıkları rolün önemini farketmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca komşu ülkemiz olan Yunanistan ve okullarda din eğitiminde farklı metotlar kullanan Almanya ve Büyük Britanya gibi Avrupa ülkelerinin uygulamalarından hareketle kendi görüşlerini savunmuşlardır. Ayrıca, çocuklar ve eğitim hakları ile ilgili bütün resmi döküman ve uluslararası anlaşmalar, çocuklara yönelik eğitimin anlayış, barış, tolerans, eşitlik, ırklar ve etnikler - ulusal ve dinsel gruplar arası arkadaşlığa dayandırılması gerektiğini doğrulamaktadır. Bu haber, fikre karşı olumlu olan dini Arnavutluk kurumları tarafından da hoş karşılanmıştır. Yine de, müfredatta kullanılması düşünülen içerikle ilgili bilgi eksikliği bulunmaktadır. Rapor yazıldığından bu yana, hala bu kararın nasıl işleve konulacağı ve yaklaşımın nasıl olacağı ile alakalı bilgi yoktur.

Sonuç Yerine

*Geleneksel İslami Eğitimin, medreselerde ve üniversitede çok iyi bir durumda olmadığını göz önünde bulundurarak, tefsir, hadis, fıkıh vb. geleneksel İslami ilimlere daha fazla önem verilmesi önerilmektedir.

*Arnavutluk Müslüman Birliği ve dindar sivil toplum kuruluşları, toplumun gerçekleri ile örtüşmeyen ve toplumun içerisinde bulunduğu şartları göz ardı eden kitapları sadece çevirmek yerine, bir araya gelerek Arnavutluk ve Müslüman toplumun gerçeklerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak okullar için müfredat ve çalışma kitapları hazırlamak için bir komisyon kurmalıdır.

*Arnavutluk'taki medreseler sadece bir dini grubun tekelinde olmamalıdır. Bunun yerine medreseler Arnavutluk Müslüman Birliği (bütün müslümanları temsil etmek şartıyla) ya da diğer tüm STK'ların takip ve denetimini yapabileceği şeffaf bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Kaynakça

- Kazici, Ziya. "Historia e Arsimit İslam" (İslami Eğitim Tarihi), sf. 34-35. Tiran, Feneri, 2001.
- Sharka, Edmond, "Medresetë në trojet shqiptare gjatë sundimit Osman" (Osmanlı Döneminde Arnavutluk Bölgesindeki Medreseler), "Drita İslame" dergisi, XXI, sayı 10, Ekim 2013, Tiran, Arnavutluk.
- "Drita İslame" dergisi, XXI, sayı 11, Kasım 2013, Tiran, Arnavutluk
- Müslüman Birliğinin Etkinlik Katoloğu. Arnavutluk, Tiran 2014. <http://kmsh.al/pdf/katalog%20i%20veprimtarise%20se%20komunitetit%20mysliman%20te%20shqiperise.pdf> (erişim: Şubat 3, 2016).
- Kruja Genti, 'Arnavutluk Müslüman Kültüründeki 100 önemli şahsiyet ansiklopedisi' Komuniteti Musliman i Shqipërisë tarafından yayınlandı. Tiran 2012. syf.4
- Arnavutluk Müslüman Birliğini nin resmi internet sayfası <http://www.kmsh.al/al/> (erişim: Şubat 25, 2016).
- "Hëna e Plotë" BEDËR Universitesinin resmi web sayfası <http://www.beder.edu.al/> (erişim: Ocak 25, 2016).
- "Hëna e Plotë" BEDËR Universitesinin yayınları <http://www.beder.edu.al/en/content/default/publications-16-19/8/165>
- "Liria" Medresesi – Elbasan, <http://Madrasajaelbasan.com/> (erişim: Ocak 25, 2016).
- "Hafiz Ali Korça" Medresesi – Kavajë, <http://Madrasajakavaje.com/> (erişim : Ocak 25, 2016).
- "Korçë" Medresesi – Korçë, <http://mkorces.org/> (erişim: Ocak 25, 2016).
- "Edi Rama: Së shpejti mësim-besimi në shkollat e Shqipërisë", <http://tesheshi.com/edi-rama-se-shpejti-mesim-besimi-ne-shkollat-e-shqiperise/> (Erişim 9 Nisan, 2016)
- "Redi SHEHU: Laikja si kombëtare dhe religjioni si rrezik eminent" <http://tesheshi.com/nga-redi-shehu-laikja-si-kombetare-dhe-religjioni-si-rrezik-eminent/>
- "Të mësuarit nga cilësitë e feve", <http://www.panorama.com.al/te-mesuarit-nga-cilesite-e-feve/> (erişim 10 Mayıs, 2016).
- Arnavutluk Anayasası <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/sq/al/al057sq.pdf> (erişim 10 Mayıs, 2016).
- Profesor Artan Trebicka thirrje kunder idese se kryeministrit qe Feja te mesohet ne shkolla: <http://www.revistadrini.com/2016/04/profesor-artan-trebicka-thirrje-kunder-idese-se-kryeministrit-qe-feja-te-mesohet-ne-shkolla/> (erişim 10 Mayıs, 2016).
- "Alma Lama: Futja e lëndës fetare në shkolla shumë e gabuar, nuk lufton terrorizmin" <http://www.indeksonline.net/lajmet/8936/alma-lama-futja-e-lendes-fetare-ne-shkolla-shume-e-gabuar-nuk-lufton-terrorizmin/>
- The OSCE Guidelines on Teaching about Religion and Beliefs in Public Schools <http://humanistfederation.eu/ckfinder/userfiles/files/position/education/OSCE-Guidelines-on-Teaching.pdf> (Erişim 10 Mayıs, 2016).
- Pse kjo fobi ndaj lëndës fetare në shkollat publike? <http://observer.al/pse-gjithe-kjo-fobi-ndaj-lendes-fetare-ne-shkollat-publike/> (Erişim 10 Mayıs, 2016).
- Debati - Feja në shkolla, komunitetet pro me kushte, akademikët skeptikë <http://www.oranews.tv/vendi/feja-ne-shkolla-komunitetet-pro-me-kushte-akademiket-skeptike/> (Erişim 10 Mayıs, 2016).
- Beder Beşeri İlimler Dergisi (Beder Journal of Humanities) <http://bjh.beder.edu.al/index.php>

EK: Avrupa'da Arnavutluk Diasporası

Ahmet Atilla

Diaspora kavramı; kökü Yunancadan gelen 'dia' ve 'speiro' kelimelerinden oluşmaktadır(Cohen, 1997). Kavramsal olarak ilk kez dini anlamda, Yahudilerin Filistin'den ayrılarak, Babil sürülmesinden sonra kullanılmıştır(Shuval, 2000). Buna ek olarak; aynı zamanda anavatanından ayrı yaşayan, Yunan ve Ermeniler gibi etnik toplulukları tanımlamak için de kullanılmaktadır (Cohen,1997). Bir uluslararası topluluk olan diaspora, son zamanlarda, işçi göçünden mülteciliğe kadar birçok göç tipini tanımlamakta kullanılmaktadır(Clifford,1994). Bir çok kez göç ile birlikte anlamsal olarak genişleyen diaspora kavramı bugün üç farklı kavramın ki bunlar: ulus-devlet etnisitesi, etnik teori ve ulus öteciliğinin kesişme noktasıdır. Bu kavramlar kendilerini sırasıyla; anavatanıyla, devletiyle ve göçle özdeşleştirir(Shuval,2000).

Diasporaya ait birçok tanımlama ve yaklaşım vardır. Bunlardan en erkeni diaspora kavramını ortaya çıkaran Yahudilerdir. William Safran'a göre bu diasporayı tanımlamada, Yahudi diasporasının 6 adet karakteristik özelliği vardır. Bu özellikler: 'ait oldukları 2 anavatandan 2 defa sürülmeleri, kaybedilen anavatanların hatıraları, gittikleri ülkenin bu göçmenleri asla kucaklamayacağı, anavatana dönme hedefi, anavatanlarına aidiyet ve en son olarak grup bilinci'dir (Safran, 1991). Bilinen bu ilk diaspora örneğinin yanında aynı zamanda ayrıca daha çoğulcu, diğer milletleri de kapsayan tanımlamalar da mevcuttur. Bu diasporalar Yahudi diaspora tanımının yanında daha spesifik tanımlamalarla, sıfatlarla kullanılmaktadır. Mesela; Ermeni ve Afrika örneğinde 'Mağdur Diaspora'sı, Hintli örneğinde 'İşçi Diasporası', Çinli örneğinde 'Ticaret Diasporası', İngiliz örneğinde 'İmparatorluk Diasporası' ve bunların dışında hiçbir milletle özdeşleşmeyen 'Kültürel Diaspora' tanımlamaları mevcuttur (Cohen,1997). Dünya Savaşı'ndan sonra; Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle birlikte Balkanlarda çok-etnikli ve çok-dinli devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı yönetiminden sonra Balkanlarda; Sırp Krallığı, Hırvat ve Sloven Devleti, Yugoslav Krallığı ve Yugoslav Sosyalist Federatif Cumhuriyeti gibi devletler kurulmuştur. Balkan Savaşlarından sonra; 1913'te Kemal Bey tarafından ilan edilen Bağımsız Arnavutluk'un sınırları, gerçek anlamda Arnavutların yaşadığı bölgeleri kapsamamaktadır. Çizilen bu dar sınırlı Bağımsız Arnavutluk dışında kalan Arnavutlar; o dönemin büyük devletlerinin onayıyla diğer Balkan ülkelerinin sınırlarında kalmıştır. Böylece; 6 milyon Arnavut'un 3,3 milyonu, yani yarısından fazlası, Arnavutluk dışında yaşamaya başlamıştır. Böylece Arnavutluk dışında kalan Arnavutlar; başlıca Makedonya, Kosova, Karadağ ve Yunanistan gibi Balkan ülkelerin de hayatlarını devam ettirmiştir (Progonati, 2013). Bu bahsi geçen devletlerin Müslüman azınlıklara karşı baskıcı tavrı, bu azınlık gruplarının büyük göçlerine neden olmuştur. Balkanlar-

daki Müslüman topluluğun sayısının 1876'da 2.609.000 iken 1911'de 2.020.000'e düşmesi ve bu sayının zamanla daha da azalması Balkanlardan tüm dünyaya yayılan Müslüman nüfusunun ne kadar fazla olduğunu göstermektedir (McCarthy, 2001). Bu denli büyük göç; gidilen ülkelerde diaspora faaliyetlerinin yoğunlaşmasını sağlamıştır. İki savaş arası dönemde Müslüman azınlıkların bu denli büyük göç yaşamasının en önemli sonucu, Avustralya'ya, Amerika Birleşik Devletlerine, Kanada'ya ve belli başlı Avrupa Devletlerine göçen Arnavutların, bu ülkelerde Arnavut Diasporasını kurması ve Arnavut meselesini uluslararası kamuoyunun dikkati çekecek bir kamuoyu oluşturmaları olmuştur (Özgür-Baklacioğlu,2003). Balkanların çok uluslu yapısı ve Soğuk Savaş dinamiklerinin Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra çökmesiyle, Balkanlar'da, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki en kanlı savaşlar ve soykırımlar yaşanmıştır. Uluslararası kamuoyunun dikkatini çeken bu savaşlar, Arnavut Diasporasının etkisiyle Arnavut sorununu dünya gündemine taşımıştır. Arnavutluk Diasporası bu çalışmalarıyla sivil toplum aktöründen etkin bir siyasi aktöre dönüşmüştür. Arnavutluk Diasporası bu süreçten sonra; anavatandan ayrı yaşayan güçlü milliyetçi duygulara sahip ve anavatandanla dayanışma içerisinde olan çok sayıda siyasi aktivist karakter kazanmıştır (Progonati, 2013).

Mustafa Varoshi Medresesi, Durrës

Dünya'daki Arnavut Diasporasını anlattıktan sonra, bu bölümde bölümün ana konusunu oluşturan Arnavut Diasporası'nın, Avrupa'da yaşayan Arnavutlara yönelik din eğitimi ve müfredatı konularında nasıl çalışmalar yaptığı anlatılacaktır.

Arnavutlar başta Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, İsviçre ve Almanya'ya olmak üzere ABD ve Batı Avrupa ülkelerine de göç etmişlerdir (Özgür-Baklacioğlu,2003). Almanya özelinde diasporada din eğitimi değerlendirildiğinde; Arnavut dernekleri de dâhil olmak üzere tüm Müslüman dernekleri bir araya gelip hükümetin kapısını çalarak dini konuları müzakere ederek görüşmeleri sürdürmektedir. Bu görüşmelerde, okullarda Müslüman çocuklara İslami din dersi verilmesi, bayram günleri Müslüman çocuklara okulda tatil verilmesi, Müslüman kadınlara kapalı yerlerde yüzme imkânı verilmesi gibi gündem başlıkları müzakere edilmektedir. Almanya genelinde bu görüşmeler kimi eyaletlerde devam ederken kimi eyaletlerde görüşmeler Müslümanlar lehine sonuçlanmıştır. Alman Bölgesel Hükümetlerinin olumlu ve yapıcı yaklaşması Almanya'da yaşan Arnavutlar için önemli bir gelişme ve kazanımdır. Öte yandan; Almanya'nın Arnavutlara yönelik bu yapıcı tutumunun aynı zamanda diğer Avrupa ülkelerine de sirayet etmesi beklenmektedir. Özellikle; son birkaç yılda Avrupa'da ve Almanya'da ciddi bir artış gösteren İslamofobi ve yabancı karşıtlığı hareketler karşısında Avrupalı hükümetler Arnavutların ve diğer Müslümanların bu taleplerine daha olumlu bir bakacaktır. Bu sosyal etkileşim yoluyla; Arnavutla-

Shkodra Medresesi 'Haxhi Sheh Shamia'

rın dini eğitimde ve din eğitimi müfredatında Alman hükümetinden böyle bir desteği almış olması çok olumlu sonuç olarak görünmektedir. Bunun yanında diğer Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Arnavutlar ve Müslümanlar bu örnekten yola çıkarak yaşadıkları ülkelerin hükümetleriyle aynı konu üzere var olan ilişkilerini geliştirerek din eğitimi haklarını almış olacaklardır. Bu dini eğitimler sonucu ulusal hükümetler de kamusal bilinçlenme oluşturarak bilgisizlikten kaynaklanan İslam karşıtlığının da önüne geçmiş olacaktır. Öte yandan, Almanya uyum konusunda katı kurallara sahip bir ülke olmasına rağmen özellikle ülkesine sonradan gelmiş ya da Almanya'da doğan göçmen çocuklara ve gençlere de önem vermektedir. Bu şekilde dini eğitim programlarıyla, Almanya; hem bu gençlerin kendi kültür ve dinlerini öğrenerek radikal gruplara katılmalarının önüne geçmeyi ön görürken hem de bu gençlerin uyum programlarıyla da yaşadığı topluma yabancılaşmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Özellikle son 5 yılda, Avrupa'da bir yanda İslam ve yabancı karşıtlığı artış gösterirken öbür yanda bu yaşananlara tepki olarak aşırılaşan ve kendi toplumunun değerlerini benimseyemeyen gençlerin sayısında artış gözlenmektedir. Bunun önüne geçmek ve her iki tarafta da tamir edilmesi imkânsız olan hasarlar açılmasını engellemek için Arnavutluk Diasporası diğer Müslüman derneklerle birlikte uyum içinde çalışmaktadır.

Sonuç olarak; uygarlık tarihinin başından beri faaliyet gösteren diasporalar, bugün itibariyle de önemli faaliyetler göstermektedir. 20. yy'ın başından beri nüfusunun yarısından fazlası çeşitli nedenlerle, dünyaya dağılan Arnavutlar bu buldukları yerlerde diasporalar kurmuştur. Avrupa'yı örnek olarak ele aldığımızda, önemli sayıda Arnavut nüfusunun barındıran ve Arnavutların Avrupa'da en fazla ikamet ettiği ülke olan Almanya'da bölgesel hükümetler Arnavut ve Müslüman azınlıklara yönelik dini eğitimlere önem vermektedir. Bu eğitimlerin toplumun her kesimine faydası olacağı kuşkusuzdur. Zamanla birlikte ve aşırı uç tarafların birbirlerini daha yakından tanımasıyla, Arnavutların dini eğitim imkân ve fırsatları daha da artacaktır. Buna bağlı olarak diğer Müslüman gruplar ve bu gruplara ait sivil toplum kuruluşları da bu imkânları elde edecektir. Bu hedefleri yakalamada diasporalara büyük önem düşmektedir. Yapacakları görüşmelerle ve kamuoyunu bilinçlendirme faaliyetleriyle, hem kendi amaçlarını gerçekleştireceklerdir hem de İslam dininin daha iyi anlatılmasında katkıları olacaktır.

Tiran'da Camiler

Kaynakça

- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural anthropology*, 9(3),302-338.
- Cohen, R. (2008). *Global diasporas: An introduction*.Routledge.
- McCarthy, J. (2001). *The Ottoman peoples and the end of empire*. Oxford University Press.
- Özgür-Baklacioğlu, N. (2003). *Devletlerin Dış Politikaları Açısından Göç Olgusu: Balkanlar'dan Türkiye'ye Arnavut Göçleri (1920-1990)* (Doctoral dissertation, PhD/Dissertation: IstanbulUniversity).
- Progonati, E. (2013). ETNİK ARNAVUTLARIN ARNAVUTLUK DIS POLİTİKASINDA ETKİSİ. *Karadeniz Arastirmalari*, (37),159.
- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return.*Diaspora: A journal of transnational studies*, 1(1), 83-99.
- Shuval, J. T. (2000). Diaspora migration: Definitional ambiguities and a theoretical paradigm. *International Migration*, 38(5),41-56.

■ Bosna Hersek ve Hırvatistan'da İslami Eğitim Araştırması

*Vladimir Lasica
Nihad Dostovic
Asmir Maleskic
Semir Focic*

Bosna Hersek ve Hırvatistan'da İslami Eğitim Araştırması

Vladimir Lasica, Nihad Dostovic, Asmir Maleskic, Semir Focic

Giriş

Din eğitiminin amaçları ve görevleri şüphesiz esastır. Bu eğitim öğrencilere kendi dinleri hakkında bilgi sağlamak, diğer dinlerden ve kültürlerden insanlar hakkında bilgi edinmek ve onlara karşı saygı oluşturmak konusunda büyük rol üstlenmektedir. Aileçi, çocuklar, yetişkinler ve uluslararası çatışmaların ortaya çıkmasının nedenlerini anlama konusunda da yardımcı bulunmaktadır. Dinî eğitim bireysel ve sosyal hayatın geliştirilmesinde ailenin önemini de vurgulamaktadır. Ayrıca öğrencilere kendi hayatlarının sorumluluğunu almalarına ve kendi ailelerine ve yaşadıkları topluma karşı sorumluluklarını yerine getirebilmelerine yönelik yol göstermektedir. Din eğitimi ile öğrencilere ergenlik çağından itibaren hayatlarındaki problemlere karşı nasıl davranacakları ve hayatta çeşitli sorulara nasıl yanıt vereceklerine dair bilgi vermektedir¹. Gençlerin diğer gençler ve yaşlılarıyla etkileşim sürecinde nasıl davranacakları ve nasıl empati kuracakları tarif edilmektedir. Gençlerin içsel ve dışsal çatışmalarında yardım sağlama, belirsiz geleceklere dair (işsizlik, doğayı tahrip etme, siyasî krizler gibi) pozitif yol gösterme ve ilham verme konusunda dinî eğitim dersleri büyük önem kazanmaktadır. Din eğitiminin esas olarak Kutsal Kitapların mesajlarını almak ve öğrencilerin hayatlarına uygulamak konusunda yol göstermesi gerekmektedir.

Bu çalışma Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da devlet okullarında din eğitiminin uygulanmasına ve etkilerine odaklanmaktadır. Aslında, coğrafî olarak Bosna-Hersek İslâm Birliği'nin (*İslamska zajednica*) kapsadığı bölgeler incelenmektedir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) dağıldıktan sonra, ilk defa yapılan çok partili seçimlerin ardından, Bosna-Hersek okullarına bir seçmeli ders olarak din eğitimi de eklenmiştir. 1994 yılında dinî eğitim müfredatı belirlenmiştir. Bugün ise Bosna-Hersek İslâm Birliği *Bosna Hersek Federasyonu* olarak bilinen bölgenin 10 kantonu, *Republika Srpska* ve Brčko bölgelerinin din eğitimi dâhil olmak üzere eğitim sistemi üzerinde yetkilidir.² Bu çalışmada Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki din dersi öğretmenleri ve camilerde din eğitimi veren imamlarla birebir mülakatlar yapılmıştır. Bazı bilgiler de doğrudan ve dolaylı olarak Bosna-Hersek İslâm Birliği'nin çeşitli makamlarında görev üstlenen kişiler tarafından verilmiştir.

Kanunen Bosna-Hersek'te din dersi kadrolarını eğitmek, görevlendirmek, okulda veya ibadet yerlerinde din dersleri vermek konusunda İslâm Birliği, Katolik

1 Mehmedović, Jasmina, "Organizacija religijske nastave u javnim školama BiH i zemalja regiona"[Bosna-Hersek ve bölgedeki ülkelerin devlet okullarında din derslerin yapılandırılması], *Religija i Tolerancija* 12.22 (2014) s. 308.

2 Adı geçen yazar ss.297-312.

Kilisesi, Sırp Ortodoks Kilisesi ve Musevî Cemaati'nin yetki ve hakları vardır. Bu kanuni hak ve yetkiler bahsi geçen kurumların devletle yaptığı anlaşmalara dayanmaktadır. Diğer dinlerin ve inançların hürriyetleri ve hakları kanun tarafından garanti edilmektedir. Okullarda, isteyen velilerin çocukları kanunen din derslerinden de muaf tutulabilmektedir. İbâdet yerlerinde veya dinî kurumlar tarafından organize edilen yerlerde din derslerine katılım tamamen gönüllük esasına dayanmaktadır. Tuzla Kantonu, Saraybosna Kantonu, Zenitsa-Doboy Kantonu ve Brčko Bölgesi'nin kanunlarına göre din eğitimi almayan çocuklar için etik ve/veya din dersleri Eğitim Bakanlığının belirlediği müfredatı uygulayan okulların kendisi tarafından açılmak zorundadır.³ İslam Dinî Eğitim dersleri müfredatı ve programı, çocukların yaş ve sınıflarına bağlı olarak, İslam'ın temel inanç kuraları, ahlâki davranışlar, ibâdet konuları, İslam tarihi ve hafızlık(bazı Kur'an süre ve bölümlerini ezberlemesi) gibi konuları kapsamaktadır. Bosna Hersek'te din eğitimi derslerinin içerikleri Hanefi mezhebi ve Maturidi Akidesi sentezi olan Boşnaklar'ın İslam anlayışına uygun olarak şekillenmektedir.

İlkokulda din eğitimi derslerinde İslam'ın temel kuralları ve ahlâki davranışlar incelenmektedir. Üst sınıflarda ise daha çok ibadet konuları, yani namaz, oruç, zekat ve hacc gibi konular incelenmektedir. Bu konuların çoğu sadece teorik olarak öğretilir (ör.namaz kılma şart) ancak, namazın pratik olarak nasıl uygulanacağı mekteplerde işlenmektedir. Üst sınıflarda daha sık olarak İslam tarihi ve Siyer-i Nebi anlatılmaktadır. Diğer tüm dersler gibi din eğitimi derslerinin de yöntemleri vardır. Din eğitimi dersi, öğrencilerin dini duygularına önem verdiği için, diğer derslere göre özel ve farklıdır, ancak evrensel yöntemlere sahiptir; konu anlatım, sorgulama, konuşma ve tekrarlama yoluyla öğretim gibi. Din Eğitimi kitaplarında-Bosna Hersekli edebiyatçı ve şairlerin eserlerine de yer verilmektedir. Bu şekilde öğrenciler de dini konulara merak uyandırılmaya çalışılmaktadır. Metinler okunduktan sonra konu ile ilgili sorular sorulup derinlemesine analiz yapılmaktadır.

1. Bosna Hersek'te Din Eğitiminin Tarihi

Mehmedovic'e göre tarih boyunca Bosna-Hersek ve bölgedeki ülkelerin devlet okullarında din eğitimi büyük farklılıklar içermiştir. Yaptığımız mülakatlara dayanarak bu tespite bir yere kadar katılabilmekteyiz. Osmanlı zamanında Bosna-Hersek'te genel eğitim çoğunlukla dini eğitim odaklı olsa da, Tanzimat reformlarıyla Bosna Hersek okul programlarına din eğitimi resmî olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, daha doğrusu 1869 yılında, yerleşmiştir. O zaman, Bosna Vilayeti Osmanlı Devleti'nin en batı vilayetidir. Bu dönemde Osmanlı hükümeti rüştiye mekteplerini açmaya başlamıştır ve bu okullara Müslüman olmayan çocuklar da gitmektedir. Bu mekteperin müfredatı o zamanki Avrupa halk okulları müfredatına denktir⁴.

3 A.g.y., s.297

4 A.g.y. s.298

Osmanlı'dan sonra Bosna-Hersek'i bölgesini kendi topraklarına katan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde de din eğitimi zorunlu ders konumundadır ve mevcut İslam dinî eğitimi, Katolik dinî eğitimi, Ortodoks dinî eğitimi ile Yahudi dinî eğitimi devlet okullarında okutulmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemde, 1918'den 1941 yılına kadar, Bosna Hersek önce Sırp Krallığı'nın, sonra Hırvat ve Sloven Krallığı'nın ve daha sonra Yugoslavya Krallığı'nın parçası olmuştur. Bu dönemde din eğitiminin notu okul belgelerinde ilk sırada yer almaktadır. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra, Yugoslavya'da iktidara Yugoslavya Komünist Partisi – YKP (KPJ – Komunistička Partija Jugoslavije) gelmiştir. *"Savaştan sonraki dönemde İlkokul kavramının oluşturulması ve geliştirilmesi"* adlı çalışmada ifade edildiği gibi, 1946 yılında Eğitimcilerin Birinci Kongresi'nde (*Prvi kongres prosvjetnih radnika*) katılımcılar dinî ve özel okulların ortadan kaldırılmasını, dinin devletten ve okuldan ayrılması ilgili anayasada belirlenen kararın tam anlamıyla yerine getirilmesini şiddetle talep etmişlerdir⁵.

Komünizmin ideolojisi esasında Tanrı tanımaz bir ideolojidir, o yüzden halk okullarından dinî eğitimin uzaklaştırılmaya hemen başlaması da şaşırtıcı durum değildir. Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti 1952 yılında Vatikan ile siyasi ilişkilerini kestikten sonra bu ders Yugoslavya'nın tüm okullarından kaldırılmıştır. Tüm seviyelerde eğitim kurumları kamu kurumları bünyesinde çalışmaktadır, bu dönemde özel okulların açılması teorik olarak mümkündür ancak devletin kontrolü ve denetimi kapsamındadır⁶.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 1990'lı yıllarda dağıldıktan sonra ve çok partili rejim kurulduktan sonra dinî duygular tekrar canlanmış ve din eğitiminin tekrar müfredatta yer alması ve uygulanması talepleri yükselmeye başlamıştır. Dinî birliklerin temsilcileri bağımsız Bosna-Hersek'te 1991 yılında Bosna Hersek Eğitim bakanlığı ile toplantı düzenlemiştir ve bu haber *"Oslobodenje"* gazetesinde şöyle yer almıştır: "Gelecek seneden itibaren Bosna Hersek ilk okulları ve orta okullarında dini eğitim zorunlu seçmeli ders olarak yer alacak, ve dinî birliklerin düzenlediği müfredatta göre işlenecektir."⁷ Bugün, Bosna Hersek laik bir ülke olmasına rağmen, dinî duyguların kamu hayatında ifade edilmesi yasak değildir. İslam dinine bağlı işler İslam Birliği'nin yönlendirmesine bırakılmıştır ve devletin doğrudan müfredatta karışma hakkı yoktur. Bununla birlikte devlet okullarında İslam Dinî dersleri konusu devlet ve İslam Birliği'ni bir araya getirmektedir. Din eğitimi dersleri belediyeler tarafından finanse edilmektedir. Ancak Dini Birlikler'in (İslam veya Kilise Birlikleri'nin) din öğretmenleri kendi İlahiyat-Pedagoji Fakülteleri'nde eğitim almaktadır ve bir kısmı devlet tarafından da finanse edilmektedir. Tüm din eğitimi derslerinin müfredatı ve programı Eğitim Bakanlığı

5 Mehmedović, "Ogranizacija religijske nastave u javnim školama BiH i zemaļja regiona", s.300

6 A.g.y. s.301

7 "Oslobodenje", 26 Eylül 1991.

ile dinî teşkilâtlar işbirliğinde ortakça tasarlanmakta ve hiçbir şekilde laikliğe aykırı olmamaktadır.

2. Bosna Hersek'te Dinî Eğitiminin Yasal Çerçevesi

Bosna-Hersek Anayasası'nın II maddesi – İnsan hakları ve özgürlük, 3. fıkrasında, Haklar katalogu'nda "Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü"⁸de yer almaktadır⁹. İlkokul Kanunu ile din eğitimi ve bu ders için hazırlanan müfredat özgür ve bağımsız Bosna Hersek okullarına 1994 yılında resmî olarak getirilmiştir. O zaman bu ders seçmeli ders olarak düşünülmüştür, müfredatı ise dinî birlikler tarafından hazırlanmış olup okullar bu ders için sınıf ayarlamakla yükümlüdür. Bu kararlarda daha sonra eklemeler ve değiştirmeler olmuştur ve Bosna Hersek'te *din özgürlüğü ve kiliseler ile diğer dinî birliklerin yasal durumu hakkındaki Kanunun (2004)*, 4. maddesinde, şöyle ifade etmektedir:

"Herkesin din öğrenme hakkı vardır ve bu görevi sadece o göreve atanan kişiler veya onun kilisesinin temsilcisi veya din birliklerinin temsilcisi yapabilecek ve ayrı düzenlemelerle kararlaştırılacak dinî kuruluşlarında olduğu gibi devlet ve özel pedagojik kurumlarında, ilk öğretim okullarında ve yüksek düzeydeki eğitimlerde bu görevi yapılabilecektir".

2003 yılındaki İlk ve orta öğretim çerçeve yasası, 9. maddesi ile öğrencilerin okullarda dinî eğitimi sadece kendi veya ebeveynlerinin kararıyla alabileceklerini kararlaştırmıştır.

Bosna Hersek idari-bölgesel yapısına göre ülke Brčko Bölgesi ve iki entiteye ayrılmıştır: *Bosna Hersek Federasyonu* ve *Republika Srpska*. Bosna Hersek Federasyonu ise 10 kantona ayrılmıştır. Bu yasanın yürürlüğe girişinden sonraki 6 ay içerisinde, her entite, kanton ve Brčko Bölgesi'nin düzenlemeleri bu yasaya göre şekillenmektedir. Bosna Hersek'te ve bölgedeki ülkelerde dinî eğitimin nasıl düzenlendiği sonraki başlıklarda ele alınmıştır.¹⁰

8 Bosna Hersek Anayasası, sayfa 3

9 Mehmedović, "Ogranizacija religijske nastave u javnim školama BiH i zemalja regiona", s.301

10 A.g.y. s.301

3. Bosna Hersek Din Eğitimi Programlarının Analizi

Balkan ülkeleri

Bosna Hersek Federasyonu Anayasası'na göre eğitimin konusu kantonların yetkisi altındadır, o yüzden Bosna Hersek'te tüm ülke için geçerli olan 'Çerçeve Yasası' dışında, Republika Srpska bölgesinde ilk ve orta öğretim okulları yasa-sı, Bosna Hersek Federasyonu'nun 10 kantonunun yasaları ve Brčko Bölgesi'nin kendi yasası mevcuttur. Kurumsal öğretimde diğer bölümler de olduğu gibi ilk ve orta öğretim okullarındaki din eğitimi de Bosna Hersek'in farklı bölgelerinde farklı olarak düzenlenmiştir, tek ortak olan dersin seçmeli olmasıdır.

Bosna Hersek – kantonlara göre harita

- 1- Una-Sana Kantonu
- 2- Posavina Kantonu
- 3- Tuzla Kantonu
- 4- Zenica-Doboy Kantonu

- 5- Bosna-Podrinje Kantonu
- 6- Merkez Bosna Kantonu
- 7- Hersek-Neretva Kantonu
- 8- Batı-Hersek Kantonu
- 9- Sarajevo Kantonu
- 10- Livno Kantonu

Mavi renkli bölüm: *Republika Srpska*

Kırmızı renkli bölüm: Brčko Bölgesi

3.1. Republika Srpska Bölgesi

Boşnakların yaşadığı her yerde, çoğunluğun veya bölgede yaşayan Müslümanların taleplerine göre, İslam dinî eğitimi dersi işlenmektedir. Elbette, azınlıkta oldukları yerlerde bazı sıkıntılar ortaya çıkmaktadır, fakat bunlar ders zamanlarının ayarlanması gibi genelde teknik sorunlarıdır. Normalde bu dersler günlük olarak ya okuldan önce bir ders saatinde ya da okulun son ders saati işlenmektedir. Banja Luka ve çevredeki her belediyede haftasonu, genellikle Cumartesi günleri, okul çocukları için işlenen “özel-kilise” dini eğitimi verilmektedir.

Genel olarak, din eğitiminin önemli sorunları yoktur. Fakat savaş sonrası geri dönenlerin oldukları bölgelerde çoğunlukta olan halkın ve Birleşmiş Milletlerin bütün uyarlamalarına rağmen, hâlâ işlenmekte olan müfredatta Boşnak çocukları daha büyük ve önemli sorunlar yaşamaktadır. Örnek olarak, Boşnak çocukları Paskalya Bayramı'nda sık sık yumurta boyamak, okullarında Republika Srpska'nın [Ortodoks] azizlerini kutlamak ve bu kutlamalarda nobet tutmak, çalışıp ve Noel şarkıları söylemek zorundadır. Aynı zamanda, bu çocukların din eğitimi hariç kendi millî ve Boşnak kimliği hakkında herhangi bir şey öğrenme fırsatları yoktur. Bu sorunlar bazen medyada konuşulmaktadır, fakat genel olarak araştırılmamış ve bilinmemektedir.

3.2. Sarajevo Kantonu

Din eğitimi dersine alternatif olarak 'Din Kültürü' dersleri sunulmaktadır ve zorunlu değildir. İkisi de seçmelidir. Okulun başında öğrenciler bu derslere katılıp katılmayacaklarına kendiler karar vermektedir. Din Kültürü dersine öğrencilerin katılım sayısı düşüktür İlk okullarda bu ders haftada 1 saat düzenlenip iki yıl sürmektedir. İlk-okullarda ve liselerde öğrenciler aynı şartların altında “Toplum, kültür ve din” dersi seçebilmektedir.¹¹

11 Mehmedović, "Ogranizacija religijske nastave u javnim školama BiH i zemalja regiona", ss 306

3.3. Brčko Bölgesi

Brčko Bölgesi'nde din eğitimi dersi ilk okullarda 2. sınıftan 9. sınıflara kadar haftada birer saat Uluslararası Gözetmen (*Supervisor*) emriyle düzenlenmektedir. Zorunlu alternatif dersi: *Hayat becerileri ve tutumları dersi*dir. Orta öğretim okullarında ise din eğitimi yoktur.

Aynı zamanda, uygulamadaki bilgiler alternatif dersi olan *Hayat becerileri ve tutumları* dersini çok az sayıda öğrencinin aldığını göstermektedir. Bu durumun sebebi ise ders işlenecek sınıfların (bir, iki öğrenci öğretmen ile beraber okul koridorlarında ders işliyorlar), öğretmenlerin işleyeceği ders kitaplarının, öğrenciler yönelik kitapların ve bu ders için eğitim alan öğretmenlerin olmamasıdır.¹²

3.4. Una-Sana Kantonu

Bu kantonda din eğitimi dersi mevcuttur. Kanuna göre din eğitimi derslerine katılmak istemeyen öğrencilere alternatif olarak Din Kültürü dersleri verilmelidir. Yalnız sahada, uygulamada farklı bir durumla karşılaşmaktadır. İlk-okullarda alternatif ders yoktur ve yakın zamanlarda da olmayacağı ön görülmektedir. Liselerde kanunen din eğitimi derslerinin yanında alternatif ders olması gerekmektedir. Bu alternatif dersin eğitim planını ve programını aktifleştirmek adına son zamanlarda prosedürde değişiklik yapılmıştır ve yeni dersin adı büyük ihtimale Din Kültürü olacaktır.¹³

3.5. Zenitsa Doboy Kantonu

"İlk-okullarda (1. ile 9. sınıf arasında) din eğitimi dersi bulunmaktadır. Din eğitimi dersi ilk-okulda birinci sınıflarda haftada birer saat düzenlenmektedir. Diğer sınıflarda ise, haftada ikişer saat düzenlenmektedir. Din eğitiminin konumu Kantonun İlk ve Orta-Okul kanunlarına göre daha doğrusu kanunun 6. maddesinde düzenlenmiştir. Çocukların ebeveynleri bu kanuna göre kendi çocuklarının derse katılıp katılmayacağına karar vermektedir. Katılmak istemeyen çocuklara 'Kültür ve Toplum' dersi sunulmaktadır.¹⁴

3.6. Livno (10. numaralı) Kanton

Bu kantonda din eğitimi dersi mevcut olup alternatif ders sunulmamaktadır. İlk okulda birinci sınıftan itibaren Din Eğitimi dersi günün ilk veya son dersi olarak verilmektedir. Bazı durumlarda, Din Eğitimi dersi papaz tarafından evde ya da Pazar günlerinde kilisede de verilmektedir. Bazen, başka dinlerin (İslamiyet, Katoliklik) bahsi geçtiğinde o dinin görevlileri gelip çocuklara o dini anlatmaktadır.¹⁵

12 A.g.y. ss 304-5

13 A.g.y. s.305

14 A.g.y. s.305

15 A.g.y. s.305

3.7. Bosna-Podrinje Kantonu

Bu kantonda din eğitimi seçmeli-zorunlu ders konumundadır. Dolayısıyla bu ders veya ona alternatif bir ders seçilmelidir. Kanuna göre bir öğrenci din derslerine katılmak istemiyorsa okul o öğrenciye bir takım ekstra faaliyetler sunmak zorundadır. Öğrenci din eğitimi derslerine katılmıyorsa lise başvuruları hiç bir şekilde zorlaştırılmayacaktır ve genel not ortalaması açısından herhangi bir olumsuz etki olmayacaktır. Din Kültürü dersi veya benzeri bir ders mevcut değildir. Din eğitimi dersinin yanında başka da seçmeli dersler de olması gerekmektedir ama çoğu okul alternatif olarak seçmeli ders belirlememiştir, sebebi de neredeyse bütün öğrencilerin din eğitimi derslerine dâhil olmasıdır (Örneğin Gorajde'nin nüfüsü %95 Boşnak oluşturmaktadır). Bazı yerlerde Müslüman olmayan çocuklara yönelik seçmeli dersler açılırken, bazı yerlerde ait oldukları dinlere göre din dersleri düzenlenmektedir.¹⁶

3.8. Batı-Hersek Kantonu

Batı – Hersek Kantonunda din eğitimi dersleri mevcuttur. Bu Kantonun nüfusunun %90'ını Katolikler oluşturmasına rağmen ihtiyaç duyulduğunda dinî eğitim dersleri üç farklı dine göre düzenlenmektedir. Din eğitimi dersine alternatif ders yoktur.¹⁷

3.9. Tuzla Kantonu

Tuzla Kantonunda kanunlara göre ilk-okullarda din eğitim dersi ve din kültürü dersi mevcut olup ikisi de seçmelidir. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda haftada birer saat olarak düzenlenmektedir. Dördüncü ile dokuzuncu sınıflar arasında ise, bu ders haftada ikişer saat düzenlenmektedir. Bu ders için düzenli müfredat, kullanılabilir kitaplar, çalışma kitabı ve standart kılavuzlar yoktur. Dolayısıyla bu dersin müfredatı için çeşitli dini kitaplar ve internet siteleri tavsiye edilmektedir. Hocaların eğitimi bu konuda oldukça eksiktir.

Bazı okullarda Katolik öğrencilerin sayısı azolup kendi dinî eğitim derslerine katılımlarına olanak sunulmaktadır. Hatta okuldaki müdürleri ve hocaları Katolik öğrencilere farklı sınıflardan olmalarına rağmen onları bir araya getirerek ders alma olanağı sunmaktadır.¹⁸

16 A.g.y. s.306

17 A.g.y. s.306

18 A.g.y. ss.306-7.

4. İslam Birliği, Medrese ve Fakülteleri - Tarihi ve Bugünkü Durumu

4.1. İslam Birliği

Bosna Hersek'teki İslam Birliği (*İslamska zajednica*) Bosna Hersek, Sancak, Hırvatistan, Slovenya ve Sırbistan'da Müslümanların (Boşnakların yanı sıra Arnavut, Roman, Türkler) dinî vecibeleri yerine getirmeleri amacıyla var olan ve devletten bağımsız çalışan bir teşkilâttir. Temelleri Osmanlı zamanına atılan birlik resmî olarak 1882'de Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimindeyken Müslümanların dinî ve dini eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şeyh'ül-İslam ve Sultan'ın onayıyla kurulmuştur. Bosna Hersek İslam Birliği'nin kurumlarının, organlarının ve çalışmalarının içeriği ve yapısı Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed s.a.v.'in sünneti, Boşnakların İslam geleneği ve zamanın koşulları üzerinden kurulmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimi süresince İslam Birliği tam bir otonomiye sahiptir ve sadece Bosna-Hersek içerisinde yaşayan Müslümanlara hizmet etmektedir. Yugoslavya Krallığı zamanında (1918-1941) İslam Birliği tüm Yugoslavya Krallığını kapsayarak merkezi Saraybosna'dan Belgrad'a taşınmıştır.

Bu durum II. Dünya Savaşından sonra devam etmiştir, ancak Müslümanların çoğunluğu ve İslam Birliği'nin tüm önemli kurumları Bosna-Hersek'te olduğu için merkezi yine Saraybosna'ya taşınmıştır. Yugoslavya'nın dışında çalışmaları olsa da bu teşkilât Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin 1990'lı yıllarda dağılmasında sonra ortaya çıkan cumhuriyetlerin yanında Boşnakların diasporasının da dinî hayatını organize etmektedir. Dolayısıyla Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İsveç, Avusturya, İsviçre, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Belçika, Norveç ve diğer ülkelerde İslam Birliği'nin camileri, mescitleri ve farklı kurumları bulunmaktadır. İslam Birliği'nin yapısı bir şekilde Türkiye Diyanet İşleri ile kıyaslanabilir, fakat İslam Birliği hem Bosna-Hersek'te hem de diasporada devletten tamamen bağımsız bir kurum olup tüm finansal ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından (vakıf gelirleri, üyelikler, bağışlar) karşılamaktadır.

Katolik Kilisesi ve Sırp Ortokods Kilisesi gibi İslam Birliği de Bosna-Hersek'te devlet ile özel bir anlaşma imzalamak üzeredir. Bu anlaşmaya göre Müslümanların dinî hayatını organize etmek, İslam'ın irşadı, tebliği ve eğitiminin tek hakkı ve imtiyazı İslam Birliği'nin olacaktır. Dolayısıyla bu anlaşma imzalandıktan sonra Bosna-Hersek'te yabancı kuruluşlar ve vakıflar bir medreseyi, camiiyi veya İslam'ın misyonerliğini İslam Birliği'nin iznini almadan yapamayacaklardır. Anlaşma devlet tarafından Katolik Kilisesi ile Sırp Ortodoks Kilisesi imzalanmış olmasına rağmen, 2016 yılının ortalarında hala birçok nedenden dolayı İslam Birliği ile yapılacak anlaşma askıda beklemektedir.

İslam Birliği'ni *Reis'ül-ulemâ* temsil etmektedir. Bu unvan sadece sembolik bir anlamı ifade etmez, aksine *Reis'ül-ulemâ'nın* birçok görevi vardır; görevleri

kamuoyunda Müslümanları temsil etmekle beraber İslam Birliği'nin çalışması ve yürütülmesinin denetimi de arz etmektedir. *Reis'ül-ulemâ'nın* görev süresi sınırlıdır. İslam Birliği'nin hiyerarşik bir yapısı vardır; üyeleri ve mensupları yükümlülük ve sorumluluklarını Bosna Hersek İslam Birliği cemaatlerinde, organlarında ve kuruluşlarında yerine getirmektedir. İslam Birliği'nin kurumsal yapısı şu şekilde düzenlenmiştir:

*Cemaat ve meclis

*Müftülük, meşihat

*Meclis, Reis'ül-Ulema, Riyaset, Müftüler Konseyi ve Anayasa Mahkemesi.

Cemaat İslam Birliği'nin esas birimidir ve cemaat üyeleri, cemaat kurulu ve imamdan oluşmaktadır. Cemaat üyeleri cemaatin kurulu vasıtasıyla gerek olduğu zaman ilan açıp imam seçerler ve *Riyaset'ten* (İslam Birliği'nin en üst kurulu) yazılı onay alındıktan sonra cemaat kurulu tarafından seçilmiş imam göreve başlamaktadır. İmamlık görevinin süresi cemaat kurulu tarafından belirlenmediyse, sınırlı değildir. İslâm Birliği'nde imamlık görevi yapmak için İslam Birliği'nin medreselerinin birinden mezun olmak ve Bosna-Hersek'te veya yurtdışında herhangi İslâmî bilimler fakültesinin diplomasına sahip olmak önkoşuldur. Bu iki koşuldan birini yerine getiremeyenler imamlık görevi için İslam Birliği'nden onay alamazlar, ancak İslam Birliği'ne ait çeşitli kurumlarda ve kuruluşlarda çalışabilirler.

Bazı cemaatler belediyeler bünyesinde *meclis*(*medžlis*) oluşturmaktadır. Cemaatlerde olduğu gibi, mecliselerde de kurullar vardır. Meclis başkanları genel olarak imamlar arasından değil, kurul üyeleri arasından seçilmektedir. Hem cemaat hem de meclis seviyesinde tüm dinî hayat ve dinî eğitim kurulları müftülükler tarafından denetlenmektedir. Birkaç meclis, coğrafî konumuna göre müftülüğü oluşturmaktadır. Bosna-Hersek'te bulunan müftülükler şunlardır: Banyaluka (Banjaluka), Bihaç (Bihać), Gorajde (Goražde), Mostar, Saraybosna, Travnik, Tuzla, Zenitsa (Zenica) ve Askerî müftülükleri. Bosna-Hersek'in dışında *meşihat* adı altında Hırvatistan, Sırbistan (Sancak) ve Slovenya müftülükleri de bulunmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi tüm İslam Birliği kendi kaynaklarından elde ettiği gelir ile faaliyetlerini finanse etmektedir. Finans kaynakları genel olarak zekat, bağış, üyelik ve vakıf gelirlerinden oluşmaktadır.

Teşkilât olarak İslam Birliği kendi hedeflerini belirlemekte, çalışmalarını, örgütünü, yasal eylemlerini ve seçimlerini düzenlemekte, mal varlığı edinmekte ve bu mal varlıklarını yönetmekte bağımsızdır. En yüksek icra makamı *Riyaset* (Rijaset) olarak adlandırılmakta ve idarî, finansal, eğitim vb. işlerler ile ilgilenmektedir. İslam Birliği Hanefi mezhebi ve Maturidî Akidesine uymaktadır. Bosna-Hersek İslam Birliği'nin merkezi Sarayevo'dadır. Sağa doğru açık hilal ortasında beş köşeli

yıldız İslam Birliği'nin simgesidir. Yeşil zemin üzerinde ve bayrağı taşıyan sapın ters tarafına açılmış beyaz hilalin ortasında beş köşeli yıldız İslam Birliği'nin bayrağıdır. İslam Birliği'nin resmi dili Boşankça olup, diaspora'da ülkelere göre yerel diller de kullanılmaktadır. İslam Birliği'nde Hicrî ve Milâdî takvimler kullanılmaktadır. Meclis, *Reis'ül-ulemâ*, Riyâset, Müftüler konseyi ve Anayasa mahkemesi İslam Birliği'nin en yüksek organları olup merkezleri Sarayevo'dadır. Bosna Hersek İslam Birliği ümmet'in ayrılmaz parçası olarak sayılmaktadır¹⁹.

4.2. Medreseler

Medreseler dinî eğitim verilen liselerdir. Medreseleri düz liseler gibi düşünebiliriz ancak medreselerde evrensel bir eğitimin yanında dinî eğitime ayrı bir önem verilmektedir. Medrese eğitimi dört sene sürmektedir. Bosna Hersek'te İslam Birliği'ne bağlı şu medreseler eğitim vermektedir:

- *Gazi Hüsrev Bey Medresesi* (Sarajevo; 1537 y.kurulmuş)
- *Behram Bey Medresesi* (Tuzla; 1626 y. kurulmuş, 1993 y. tekrar açılmış)
- *Karacoz Bey Medresesi* (Mostar; 1557 y. kurulmuş, 1995 y. tekrar açılmış)
- "*Osman ef. Recoviç*" *Medresesi* (Veliko Cajnice, Visoko; 1992 y. kurulmuş)
- *Elçi İbrahim Paşa Medresesi* (Travnik; 1706 y. kurulmuş, 1993 y. tekrar açılmış)
- "*Cemaluddin ef. Çauşeviç*" *Medresesi* (Cazin; 1993 y. kurulmuş)
- *Gazi İsa Bey Medresesi* (Yeni Pazar, Sırbistan; 1990 y. açılmış)
- "*Dr. Ahmed Smayloviç*" *İslamî Lisesi* (Zagreb, Hırvatistan; 1992 y. Medresesi açılmış, 2007 y. İslamî Lisesi olarak çalışmaya devam etti)

Bosna-Hersek'te ve eski Yugoslavya'nın diğer ülkelerinde Müslümanlar dinlerini yaşamak, yaşatmak ve korumak amacıyla İslam Birliği'ni (İslamska zajednica) kurmuşlardır. İslam Birliği 1882 yılında Avusturya-Macaristan yönetimi altında bulunan Bosna-Hersek'te kurulmuştur. Daha sonra çeşitli tarihi gelişmelerle bu kurum Bosna-Hersek'te, bölgedeki ülkelerde ve Boşnak diasporasında çalışmalarını genişleterek Müslümanların (Boşnakların yanı sıra Arnavutlar, Romenler) en çok güvendikleri kurum olmuştur. Bu kurumun ana gayesi İslam'ı yaşatmak ve yaşamak olduğu için ilk zamanlarda Osmanlı'dan kalan temeller üzerine dinî eğitim programları hazırlanmıştır. Bu dinî eğitim programları hem çocukları hem de yetişkinleri kapsamaktadır. Camiilerde, mescitlerde ve "*mektebler*" gibi (bazı yerlerde "*meytef*" olarak da bilinir) diğer yerlerde temel dini öğretilerin okutulmasının yanında İslam Birliği bünyesinde medrese ve üniversite seviyelerinde de dinî eğitim programları düzenlenmektedir.

Medrese eğitimi Osmanlı eğitim sistemine dayanmakta olup dini eğitimin yanında medreselerde günümüz fen bilimleri de okutulmaktadır. Dolayısıyla disiplin

19 Tüm bilgiler resmî internet sitesinden alınmıştır: www.islamskazajednica.ba

ve müfredat açısından en zor ve en katı eğitim sisteminin uygulandığı okullar olarak kabul edilmektedir. Doğal olarak bazı medreseler (örneğin Tuzla'daki Behram Bey Medresesi) çeşitli standartlara ve kriterlere göre en iyi okullar arasında sayılmaktadır. Medrese diplomaları devlet tarafından düz lise diplomasına denk olarak kabul edilmekte ve medrese mezunları Bosna-Hersek'te düz lisesi mezunlarının başvurabildikleri tüm fakülte ve üniversitelere başvurabilmektedir. İslam Birliği esasında devletten tamamen bağımsız olduğu için medreselerde ve fakültelerde uygulanan müfredatları kendi planlarına göre düzenlemektedir. Hanefi mezhebi ve Maturidî akidesine göre okutulan klasik İslamî ilimlerin (akaid, hadis, fıkıh, kelâm, tefsir vb) yanı sıra öğrenciler İslama uygun davranışlarla yetiştirilmektedir. İslami davranışlara (5 vakit namaz, mütevazı giyinmek, edepli davranmak) aşina olmaları amacıyla medreselerde okuyan tüm öğrencilerin medrese yurtlarında kalmaları zorunludur. Ancak çok istisnai durumlarda öğrencilerin medrese yurtları dışında kalmasına izin verilmektedir. Medreseler'de zorunlu dersler yanında çeşitli ek dersler, programlar ve gönüllü faaliyetler düzenlenmektedir. Her medresede hafız yetiştirme programı vardır. Visoko'daki medresede ise, gönüllü faaliyeti olarak arıcılık vardır. Tuzla'daki medresede öğrencilerin katılabilecekleri çeşitli yazılım ve dil kursları yanında farklı alanlarda düzenlenen yarışmalara katılımları da teşvik edilmektedir.

Osmanlı zamanında her şehir ve kasabada medrese olmasına rağmen Osmanlı sonrası dönemde medrese sayısı zamanla çeşitli nedenlerden dolayı azalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bosna-Hersek de dahil tüm Yugoslavya'da dinî okullar kapatılmış olup kapatılan bu okullar içerisinde medreseler de yer almaktadır. Yalnız, sonraki yıllarda bir medresenin çalışmasına izin verilmiştir, bu medrese Saraybosna'daki Gazi Husrev Bey medresesidir. Komünizm döneminde yani 1945-1990 yılları arasında bu medresenin mezunları doğrudan imam olarak atanmışlardır. 1990'lı yıllarda yeniden uyanan dini duygulardan dolayı İslam Birliği neredeyse her müftülük bünyesinde bir medrese açmıştır. Mevcut *Gazi Husrev Bey* medresesi yanında Osmanlıdan kalan Tuzla'da *Behram Bey*, Travnik'te *Elçi İbrahim medresesi*, Mostar'da *Karacoz Bey* ve Sırbistan'da Sancak bölgesinin merkezi Novi Pazar'da *İsa Bey medreseleri* açılmıştır. Daha önce medresesi olmayan Cazin'de (Tsazin) ve Visoko'nun yanında Čajangrad'da (Çayangrad) "*Osman ef. Recoviç*" Medresesi açılmıştır. İslam Birliği'nin gurur ve başarılarından biri olarak sayılabilecek *Zagreb medresesi* de bu dönemde açılmıştır. Zagreb medresesi, Müslümanların hükümeti altında hiçbir zaman bulunmayan ve Müslümanların azınlıkta olduğu bir ülke ve şehirde 1990'lı yıllarda; Sırbistan'ın Bosna-Hersek'e ve Hırvatistan'a karşı yaptığı saldırılar esnasında çalışmaya başlamıştır. Bu kurum ilk olarak savaştan dolayı Bosna'daki medreselere gidemeyen öğrencilere ve Bosna'dan gelen mülteci öğrencilere hizmet sunmak amacıyla faaliyete girmiştir. 20. yüzyılda Boşnakların en büyük âlim ve vaizleri arasında sayılan *Dr. Ahmed Smajlović'in* ismini taşımaktadır. Bugün Hırvatistan'ın mevcut kanunlarına göre adı İslamî Lise (İslamska gimnazija) olarak geçmektedir. Son açılan medreseler

arasında sayılabilecek medreslerden biri de Bosna-Hersek İslam Birliği'nden bağımsız olarak çalışmaya başlayan ve Karadağ İslam Birliği tarafından Podgorica'da 2010'da açılan medresedir. Böylece Boşnak diasporası hariç Banjaluka Müftülüğüne bağlı medrese bulunmamaktadır. Bunun sebebi de müftülüğün tamamının 1992-1995 yılları arasında süren savaş sırasında Sırların işgali altında olmasıdır. Söz konusu medreselerin kayda değer niteliklerinden biri de hepsinin hem erkek hem kız çocuklarayönelik olarak aktif bir şekilde eğitimlerine devam ediyor olmasıdır.

Son yıllarda bu okulların müfredatları oldukça değişmiş, imam ve din görevlisi yetiştiren dini eğitim kurumu statüsündendinî müfredatı içeren düz lise statüsüne geçmiştir. Bu altı okuldan her sene yaklaşık 400 öğrenci (kız-erkek oranının aşağı yukarı eşit olmakla beraber) mezun olmaktadır. Mezunları genel olarak devlet üniversitelerine girip bölümlerde eğitimlerine devam etmektedir. Bu medreselerin mezunları, özellikle Gazi Hüsrev Bey Medresesi mezunları arasında, siyasetçiler, diplomatlar, işadamları, akademisyenler, entelektüeller, yazarlar vb. alanlarda kariyer sahibi isimle bulunmaktadır.²⁰ Adı geçen Gazi Husrev Bey Medresesi mezunu olan Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Konseyi eski üyesi ve dışişleri eski bakanı Dr. Haris Silajčić bu isimlerinden bilinenlerindedir.

4.2.1. Gazi Hüsrev Bey Medresesi

Sarajevo'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Medresesi Bosna Hersek'te kuruluşundan günümüze, yani 470 yıldır kesintisiz eğitim veren tek okuldur. 8 Ocak 1537 yılında Gazi Hüsrev Bey tarafından kurulan medresenin mimarı Osmanlı İmaratı'nın en önemli mimarlarından Acem Ali'dir. Bugün Gazi Hüsrev Bey medresesi biri erkek, diğeri de kız öğrencilere yönelik eğitim veren iki bölümden oluşmaktadır. Her iki bölümde de öğrencilere verilen eğitimlerin yanında konaklama imkanı da sağlanmaktadır, daha doğrusu medrese yatılı eğitim kurumu olarak hizmet vermektedir. Kuruluşundan itibaren bu medresenin çalışma programı ve müfredatı diğer din eğitimi veren liselere örnek gösterilmektedir. Müfredatı geleneksel ilimler ve rasyonel bilimlere dayanıp öğrencilere ilahiyat, felsefe, hukuk, filoloji ve uygulamalı alanlara dair dersler sunulmaktadır.

²⁰ Ahmet Alibašić , "Islamic Higher Education In The Balkans: A SURVEY"

4.2.2. Behram Bey Medresesi

Tuzla'da bulunana Behram Bey Medresesi Bosna Hersek'in Kuzey-Doğu'sundaki en eski okuldur. Tarihi belgelere göre Medrese 1626 yılından önce eğitim vermeye başlamıştır. 19. yy.'da kurulan medrese arap-mağribi mimari tarzında yapılmıştır. Bugün Behram Bey Medresesi'nin kampüsü okul, konaklama ve vakıf binaları ile yeni inşa edilen camiden oluşmakta ve hem kız hem de erkek öğrencilere yönelik eğitim verilmektedir.

4.2.3. Karagöz Bey Medresesi

Karacoz Bey Medresesi Mostar'ın en eski ve en meşhur medresesidir. Medresenin kurucusu Mehmed Zaim Bey'dir. Mostar'da Karacoz (Karagöz) Bey olarak tanınmaktadır. Bu isim kendisine gözlerinin rengi ve duruşundan dolayı verilmiştir. Medresenin açılış tarihi ile ilgili arşiv kayıtlarında farklı bilgiler bulunmaktadır; bir kaynağa göre 1570 yılından önce, bir diğerine göre ise 1557 yılından önce Karacoz Camii'nin bahçesinde yapılan medrese öğrenciler için konaklama binası, kütüphane ve dersanelerden oluşmaktadır.

4.2.4. Osman ef. Recoviç Medresesi

“Osman ef.Recoviç” Medresesi Visoko şehrine yakın Çayangrad’da bulunmaktadır. 1992 yılında açılan medresede eğitim faaliyetleri dışındışıında yayıncılık faaliyetleri de yürütölmektedir. Bu faaliyetler kapsamında “Şahid” isimli bir dergi de çıkartılmaktadır.

4.2.5. Elçi İbrahim Paşa Medresesi

Elçi İbrahim Paşa Medresesi Travnik’te bulunmaktadır ve 1705 yılında kurulmuştur. Kurucusu Travnik’te o dönemde vezir olarak bulunan Elçi İbrahim Paşa’dır. Farklı dönemlerde Elçi İbrahim Paşa Medresesi de çeşitli amaçlar için kullanılmıştır (hastane, konaklama vs) ve 1994 yılında tekrar medrese olarak faaliyetlerine başlamıştır. Diğer medreselerde olduğu gibi bu medrese deyatılı okul olarak eğitimi vermektedir.

4.2.6. Cemaluddin Çauşević Medresesi

Bosna Hersek'in Batısı'nda Cazvin şehrinde bulunan "Cemaluddin Çauşević" Medresesi 1867 yılında ahşaptan yapılmıştır. Sonraki dönemde yıkılan medrese 1890 yılında taştan tekrar yapılmıştır. Farklı dönemlerde çeşitli nedenlerle çalışmalarına devam edemeyen medrese 1994 yılında tekrar eğitim vermeye başlamıştır. Medrese aynı zamanda Una-Sana Kantonu'nda bulunan tek medresedir ve diğer medreseler gibi yatılı okul müfredatı uygulanmaktadır.

4.2.7. Gazi İsa Bey Medresesi

Bugün Sancak olarak bilinen bölgede Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer alan bilgilere göre 1661 yılında 11 medrese bulunmaktadır. 5 tanesi Yeni Pazar'da (Sırbistan) bulunan bu medreselerden biri de 15.yy'ında inşa edilen Sinan Bey Medresesi'dir. Bu medresenin ismi sonraki yıllarda Gazi İsa Bey olarak değiştirilmiştir. Ancak medrese 20.yy'da kapatılmıştır. 1990 yılında Sancak Bölgesinde medresenin tekrar açılmasına yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler sonucunda 17 Eylül 1990 tarihinde de Gazi İsa Bey Medresesi yeniden açılıp eğitime başlamıştır. 1996 yılında ise Yeni Pazar'da Kız Medresesi açılmıştır, bununla birlikte 2001 yılında okulun bir bölümü bugünkü kuzey Karadağ'da bulunan Rojay şehrine taşınmıştır ve Kız Medresesi olarak eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

4.2.8. Dr. Ahmed Smayloviç İslamî Lisesi

Zagreb'de (Hırvatistan) bulunan "Dr. Ahmed Smayloviç" Medresesi 1992 yılında açılmıştır. 2007 yılında ise medrese İslami Lise olarak eğitim vermeye devam etmiştir. Genel lise statüsünde eğitim veren lisede, genel lise müfredatına ek olarak 4 farklı ders verilmektedir; Arap Dili, İslam Kültür ve Medeniyeti, Kur'an ve Kur'an Bilimleri ve İslam Dinî Eğitimi. Medrese Zagreb İslam Merkezi'nin bünyesinde yer almaktadır.

4.3. Fakülteler

İslam Birliği yüksek öğrenim düzeyindedeki dini eğitim programları düzenlemektedir. Bünyesinde şu yüksek öğrenim kurumları bulunmaktadır; *Saraybosna İslami İlimler Fakültesi* (FIN-Fakultet İslamskih nauka), *Zenica İslami Pedagoji Akademisi* (İslamska pedagoška akademija) ve *Bihać İslami Pedagoji Akademisi*.

Fotoğraf 11. *Saraybosna İslami İlimler Fakültesi*

Fotoğraf 12. *Zenica İslami Pedagoji Akademisi*

Fotoğraf 13. *Bihać İslami Pedagoji Akademisi*

Bu kurumlar idari anlamda otonomik yapılar olsa da rağmen formaliteler gereği buldukları şehirlerdeki devlet üniversitelerine bağlıdır. Osmanlı sonrası dönemde Müslümanlar kendi dini eğitimlerini korumak ve geliştirmek amacıyla büyük gayret ve çaba sarf etmiştir. Bu gayret ve çabaların sonucunda 1889 yılında şer'î hakemler için "Mekteb-i nuvvab" yüksek okulu açılmıştır. İlerleyen zamanda yapısında reform yapılan bu okul 'Yüksek Şer'i Okul-Enstitü' statüsüne getirilmiştir. Komünist rejim tarafından okul nihai olarak 1948 yılında kapatılmıştır. 1970'li yıllarda ise Yugoslavya'da Müslüman aydınlar arasında daha derin ve daha kapsamlı dini ilimler ve araştırmalara duyulan ihtiyaç nedeni ile bir fakültenin açılması için çeşitli girişimler başlamıştır.

Nihayet, 1978 yılında, o zamanki Yugoslavya'nın dışından önemli alimlerin de (Prof. Ahmed Smajlović ve Husein Đozo (Cozo) gibi) teşvik ve teşebbüsleri son-

rasında Yüksek Şeri Hakemler Okulu binasında İslami Bilimler Fakültesi açılmıştır. Neredeyse 40 sene sonra farklı bir isimle tekrar açılan bu fakülte bölgede İslamî ilimler ve İslamî din eğitimi konusunda faaliyet gösteren önemli kurum konumundadır. Fakültede İslami ilimlerde lisans derecesi yanı sıra yüksek lisans ve doktora derecelerinde de eğitimler verilmekte ve araştırmalar yapılmaktadır. Fakülte'nin gayesi yerel halk(lar)a İslami bilimler alanında hizmet verecek nitelikli kişilerin eğitilmesidir. Fakülte Müslüman olmayanlara da açıktır. Yine yukarıda adı geçen iki İslami Pedagoji Akademisi de ilk ve orta okullarla birlikte liselerde okutulan din eğitimi öğretmen ve eğitimcilerini yetiştirmek amacıyla 1990'lı yıllarda açılmıştır. Her üç kurum da İslami ilimler ve İslam medeniyetine ilişkin çeşitli eserler tercüme etmekte ve yayınlamaktadır. Zenica İslami Pedagoji Akademisi özellikle bu konuda ciddi anlamda çalışmalar yapmakta ve bu çalışmaların yapılması için gayret göstermektedir.

4.3.1. Önemli İsimler

Prof. Dr. Mustafa Ceriç, (Akaid) felsefe bilimleri alanında çalışma yapmaktadır. Kahire'de Al-Azhar Üniversitesi mezunudur. "A study of the Theology al-Maturidi" adlı doktora çalışmasını Chicago Üniversitesi'nde (Ortadoğu dilleri ve medeniyetleri bölümünde) 1987 yılında savunmuştur. Malezya'da, Kuala Lumpur, İslam düşüncesi ve medeniyeti Uluslararası enstitüsü'nde 1992 yılında hocalık yapmıştır. İslam dünyasında ve batı dünyasındaki birçok uluslararası kuruluşunun üyesidir, bunlar kuruluşlar arasında: Güven komitesi, Uluslararası İslami Üniversitesi, İslamabad; Fetvalar ve Araştırmalar Avrupa konseyi, Dublin gibi kuruluşlar yer almaktadır. Ayrıca WCRP International, New YorkOnursal Başkanlığı, WCRP European Religious Council, ParisKomoderatorlülüğü, gibi görevlerde bulunmuştur 1993-2012 yılları arasında Bosna Hersek İslam Birliği Reisu-l-ulema görevini üstlenmiştir.

Prof. Dr. Enes Kariç, (Tefsir) filoloji bilimleri alanında çalışmaktadır. Sarayevo İslam bilimleri fakültesi ve Sarayevo Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunudur. 1986 yılında "İhvanus-safa ve Yunan felsefesine karşı ilişkileri" adlı master çalışmasını Sarayevo Felsefe Fakültesi'de savunmuştur. "Kur'an çevirisinde bizdeki Hermetik sorunları" adlı doktora çalışmasını Belgrad Üniversitesi'nde 1989 yılında savunmuştur. 1995 yılında, Sarayevo'da, Kur'an-ı Kerim'i Boşnakçaya çevirmiştir. 2002 yılından bu yana Ürdün Krallığı'nın Alu al-Bayt Akademisi'nin aktif üyesidir. 40'tan fazla kitabı yayınlanmıştır (yaklaşık 10'unu yazmış, yaklaşık 15'ini Arapçadan çevirmiş, diğerlerini İngilizceden çevirmiştir). Ljubljana Üniversitesi'nde misafir öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1994-1996 yılları arasında Bosna Hersek Cumhuriyeti Hükümeti'nde Eğitim, bilim, kültür ve spor bakanlığı yapmıştır. Çalışmalarını Arapça, İngilizce, Almanca, Slovence ve Arnavutça dillerinde yayınlamaktadır. İslamî İlimler Fakültesi'nin şuanki dekanlık görevini yürütmektedir.²¹

Prof. Reşid Hafizović, İslâm, Hristiyan ve Yahudi felsefesi alanında uzmandır. Gazi Husrev Bey Medresesi ardından Saraybosna'da 1977'de açılan İslamî İlim-

21 http://www.fin.unsa.ba/prospekt_fakulteta.pdf

ler Fakültesi'nin ilk mezunlarından. Yüksek lisansı eğitimini Zagreb'teki Katolik İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. Doktorasını Saraybosna Üniveristesi'nde Felsefe Fakültesinde tamamlamıştır. Eski Yugoslavya coğrafyasında büyük mutasavvıf Muhyiddin ibn Arabî'nin çalışmalarına ve düşüncesine hakim olan tek uzman ve çevirmendir. İslamî İlimler Fakültesinde öğretim üyesidir.

Bosna-Hersek'te medreselerde, bugün hayatta olmayan fakat İslami ilimlere büyük hizmetleri ve katkıları olan çok önemli kişiler de yetişmiştir. İlk sıralarda şüphesiz büyük âlim ve vaizler Cemaluddin Çauşeviç, Mehmed Hanciç, Muhammed Seid Serdareviç yer almaktadır. Bunların yanı sıra Hazim Şabanoviç, Ahmed Smayloviç, Besim Korkut, Kasim Dobraça, Derviş Korkut, Hüseyin Cozo, İbrahim Trebinyats gibi çok tanınmış ve ilime katkı sağlayan kişiler de bu medreselerden mezun olmuştur. Bahsi geçen kişilerin tarih, dil bilimi, tecvid, şarkiyatçılık, fıkıh, akaid gibi alanlarda çok değerli çalışma ve eserleri ile Arapça, Türkçe ve Farsça çevirleri bulunmaktadır.

5. Hırvatistan'da Din Eğitimi

1991/1992 eğitim yılında Hırvatistan Cumhuriyeti okullarında seçmeli ders olarak din eğitimi ile başlamıştır. Bilim, eğitim ve spor Bakanlığı ve Hırvat Piskoposlar Konferansı'nın belirlediği müfredata göre ders işlenmektedir. Katolik eğitimi bugünkü okul müfredatının bir parçasıdır. Hırvatistan İktidarı ile 1994 yılında Roma Katolik Kilisesi arasında imzalanan sözleşme gereği İktidar Katolik Kilisesi'ne farklı fayda ve maddî destekleri sağlamıştır. Bu anlaşma ile aynı zamanda Hırvatistan Hükümeti, büyüklük ve yapıldığı faaliyetlere bağlı olarak diğer kabul edilen Din Birlikleri'ne de kolaylık göstermek ve destekde bulunmak zorunda kalmıştır. Hırvatistan'da, Din Birliklerinin Yasal Durumu Kanunuyla (2002) din eğitiminin durumu pedagoji kurumları ile ilk ve orta öğretim okullarında belirlendikten sonra diğer din birlikleri ile eğitim, kültür ve diğer ilişkileri düzenleyecek anlaşma yapma ihtimali verilmiştir. İslam Birliği ise bu sene Hırvatistan Devlet Parlamentosu'nun 27 Nisan 1916 tarihinde İslam'ın eşit bir din olduğuna karar vermesinin 100. Yıldönümünü kutlamaktadır. 1991-1995 yılları arasında Hırvatistan'da yaşanan savaştan sonra, din dersi ilkokullara ve liselere getirilmiştir. İslam Birliği de, Katolik din eğitiminin okullara getirilmesinden bir sene sonra, İslam Dini Eğitiminin okullarda verilmesini sağlamıştır. Ders programlarına göre öğrenciler İslam'ın temel şartları, İslami tarihi ve temel konularını incelemektedir. Yıllık olarak bölgesel ve devlet düzeyinde yarışmalar da düzenlenmektedir.

Din eğitimi haftada iki dersten oluşmaktadır. Öğretmenler ise Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır ve devlet memuru düzeyinde maaş almaktadır. Mekteplerde de dersler haftada bir veya iki kere (haftasonlarında) imam ve müalim/müalimeler tarafından verilmektedir. İslam Birliği'ne bağlı olduğu için, bu görevlilerin maaşı devlet tarafından değil İslam Birliği tarafından karşılan-

maktadır. Mekteplerde ders programları daha çok pratiğe dayanmaktadır- namaz kılma, süre ve dua okuma, camiilerde davranış gibi konular ile ilgili uygulamalı bilgiler öğretilmektedir. Program ve maddi durumuna göre farklı ders, dinler arası buluşma, diğer din birliklerine ziyaret ve geziler de düzenlenmektedir. Haftasonlarında ise gençler buluşmalarında, din eğitimi dersleri yanında farklı sosyal ve yardımlaşma faaliyetlerini değerine getirmektedir. Devlet düzeyinde, yılda bir defa, bölgesel düzeyde ise daha yakın olan birlikler ile birlikte yılda birkaç defa, İslam Gençliği buluşmaları düzenlenmektedir.

5.1. Din eğitimi öğretmeni, Rijad KAMBER'in Hırvatistan'da Din Eğitimi konusunda düşünceleri:

"Din eğitimi dersi seçmeli derstir. Ancak, seçildikten sonra o dönem için zorunlu ders sayılmaktadır. Yeni eğitim yılının başlamasından önce dersi bırakmak amacıyla dilekçe verilebilir, ama bu çok nadiren olmaktadır. Müslüman ailelerin çocuklarının büyük çoğunluğudın eğitimi dersi almaktadır. Ders notları çocukların teorik ve ezber bilgisinden daha ziyade derse dair davranış, kavrayış ve uygulamalarını yansıtmaktadır.

Din eğitimi öğretmeni olarak, kendi yaklaşımında, öğrencilere genel bilgi yanında, İslam dinine saygı ve sevgiyi öğretmeye çalışıyorum. Çocukların dine pozitif bir yaklaşım oluşturmasını başarabilirsek, özellikle yeterince pratik olarak dinin uygulanmadığı ailelerden gelen öğrencilerin, kendilerinin daha çok bilgiyi aramasını ve pratik kurallara (namaz kılma vs.) uymasını da sağlayabiliriz düşüncesindeyim. Ben de bunu sık sık görüyorum. Okul maalesef dinin pratik kurallarına yeteri kadar önem vermiyor. Budaha çok MEKTEBlerde sağlanmaya çalışılıyor. Orada namazın kuralları, uzun süre ve dualar öğretiliyor. Kendi insiyatifleri ile arada farklı yarışmalar düzenleniyor ve mekteplerde verilen derslerde (örnek: doğru Kur'an ve ezan okunuşu) başarılı olan öğrencilere ödüller veriliyor.

Dersler genelde interaktif şekilde yürütülüyor, bunun yanında bilgisayar uygulamaları ve grup çalışmaları düzenleniyor. Eski usül bir yaklaşım çok nadiren görülüyor, çünkü din eğitimi derslerinin de modern pedagojik standartlara göre verilmesi bekleniyor. Örnek olarak, öğrenciler ilahiler dinleyip okuyor, başarılı öğrenciler de sureler dinleyip hıfzı/hafızlığı öğreniyorlar.

Hırvatistan'ın Eğitim Sistemi öğretmenlerin birlikte çalışması gerekli kılar, buna göre İslam dini eğitimi öğretmenleri ile diğer öğretmenlerle ortaklığı sağlanır, özellikle diğer din eğitimi öğretmenleri ile (Katolik ve Ortodoks) işbirliği yaparlar. İslam Birliği düzeyinde din eğitimi öğretmenleri için sık sık pedagoji, psikoloji ve ilahiyat uzmanları tarafından seminerler düzenleniyor. Din eğitimi öğretmenleri de kendi arasında tecrübelerini paylaşıp farklı dinlerarası buluşmalara katılıyor. Böylece öğretmenler diğer dinler ile ilgili bilgiye sahip olup farklı dinlerden öğ-

retmenlere de da İslam'ın nasıl bir din olduğunu öğretebilme şansı verilmektedir. İslam Birliği farklı programların ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi konusunda Hırvatistan Hükümet'inin desteği ve maddi yardımlarını görmektedir ve genel olarak Hükümet-İslam Birliği ilişkisinin iyi bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.”

Sonuç

Osmanlı zamanında kurulan mektep ve medrese eğitimi bugünkü dinî eğitimin temelini oluşturmaktadır. Dini ve millî kimliğin ana temellerinden ve sütunlarından olan Bosna-Hersek'te –bu durum aynı şekilde Katolik ve Ortodoks Hıristyanlar için geçerlidir- din eğitimi olmadan olamaz. Din eğitimi sadece ibadethanelerde (cami, mektep, mescit, kilise, manastır, şapel) yapıldığı zamanlarda bile din, millî kimliklerin ana unsurlarından biri olarak kalmıştır. Bu durum ateist olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti günlerinde de böyleydi. Din eğitimine büyük bir özen gösterilmektedir.

Osmanlıdan sonra Avusturya-Macaristan hâkimiyeti altında bulunan Boşnaklar asilzade toprak sahipleri (*begovi*) ve ulema önderliğinde “Dini-eğitimde otonomi hareketi/mücadelesi” (*Pokret muslimana za vjersko-prosvjetnu autonomiju*) başlatmışlardır²². Bu mücadele aslında Boşnakların millî mücadeleleri olacaktır. Din ve eğitimde otonomi için mücadele eden hareket hemen karşılık bulmuştur. Harekete Boşnaklar topluca katılmıştır. Sonuç olarak devlet okulu olmayan yerlerde *mekteb* olarak adlandırılan okulların eğitimi resmî olarak tanınmış, tüm devlet okullarında İslam dinî eğitimi Katolik, Ortodoks ve Yahudi dinî eğitimleriyle eşit olarak görülmeye başlamış, askerde *tabur-imamları* görev almaya başlamış ve hastanelerde İslâmî din hizmetleri başlatılmıştır. Avusturya-Macaristan hâkimiyetinin sonra ermesinden sonra benzeri uygulamalara devam edilmiş, yalnız birçok yer ve kurumda Müslümanlar ayrımcılığa uğramıştır. Aynı zamanda birçok medresenin çalışmaları aksamış veya tamamen durdurulmuştur. Mekteplerde görülen eğitim devlet tarafından bazen tanınmış bazen tanınmamıştır. Belli dönemlerde de bazı olumlu durumlar olmuştur. Boşnak millî kimliğinin çekirdeklerini oluşturan iki kurum Gazi Husrev Bey ve Behram Bey medreselerinde 1920'li yıllarda reform tümüyle yapılmış olup fen ve sosyal bilimlerin dersleri verilmeye başlamış, böylece bu iki okulun zamanın en kaliteli okulları konumuna gelmesi sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra 1948-52 yılları arasında dinî eğitim tamamen yasak olup evlerde gizlice yapılmıştır. 1952 yılında sadece bir medresenin (Gazi Husrev Bey) açılışına izin verilmiş, mekteplerde ise eğitim serbest bırakılmıştır. 1990'lı yıllarda din eğitimin temel insanî hak olarak sayılmasıyla ve yeni değişikliklerle dinî eğitime okullarda yer verilmiştir. Boşnakların önderlik eden kuruluş olarak görülen İslam Birliği önceki tecrübeler ve sahip

22 Detaylar için bkz. Atif Purivatra, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana:(rasprave i članci)*[Müslümanların millî ve siyasî oluşumu:(tartışma ve makaleler)]. Svjetlost, Sarajevo, 1969.

oldukları hak ve yetkilere dayanarak din eğitiminin okullarda müfredatta yer almasını desteklemiştir. Böylece cami, mektebve okullarda okutulan dinî eğitimin bir sentezi oluşmaya başlamıştır.

Daha önce ifade edildiği gibi çocuklar birçok yerde ve okul derslerinde teorik bilgileri edinmektedir, ibadethanelerde ise bu teorik bilgiler doğrultusunda pratikte nasıl uygulama yapılması gerektiğini öğrenmektedir. Burada bir eksiklik olarak görülen nokta tüm çocukların ibadethaneye gelmemesidir. Öneri olarak da okullarda ve camilerde din eğitimi veren kişilerin arasında bir çalışma ve işbirliği olması gerektiği söylenmektedir. Başka bir öneri olarak da din dersi veren kişilerin zamana uygun pedagojik eğitim görmesi yönündedir. Medrese seviyesinde son yıllarda sıkça önerilen değişiklik medreseleri bölümlere göre ayırmaktır. Buna göre her medresede İslamî/sosyal bilimler ve fen bilimler bölümü olması önerilmektedir. Fakülteler içinse daha çok yabancı dillerin okutulması, öğrencilerin Arapça yaz/kıy okullarına gönderilmesi önerilmektedir.

Kaynakça:

- Alibašić, A., *Vjersko obrazovanje u javnim školama u Bosni i Hercegovini*. Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo, 2010
- Bogičević, V., *Istorija razvitka osnovnih škola u Bosni i Hercegovini*. Zavod za izdavanje udžbenika u BiH, Sarajevo, 1965
- Mehmedović J., *Ogranizacija religijske nastave u javnim školama BiH i zemalja regiona*, *Religija i Tolerancija* 12. 22, 2014
- Papić, M., *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske okupacije (1878 – 1918)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972
- Alibašić, A., "Islamic Higher Education In The Balkans: A SURVEY"
www.arhivbar.blogspot.com/p/prosvjeta-i-kultura.html www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
http://www.fin.unsa.ba/prospekt_fakulteta.pdf
www.islamskazajednica.ba

EK:Türk Diyanetinin Balkan Ülkelerindeki Çalışmaları

Meyrem Krüezi

1.Tarihi Süreç

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı din hizmeti için geçici statüde din görevlisi gönderimi, 1971 yılı itibariyle Ramazan ve Kurban bayramı vesilesi ile başlatılmıştır. Çalışma Bakanlığınca Sosyal Yardımcı (Din Görevlisi) olarak din görevlileri Diyanet İşleri Başkanlığınca seçilerek yurtdışına gönderilmiş, bu uygulamaya 1984 yılına kadar devam edilmiştir. Daha sonra ücretleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları tarafınca kurulan dernekler tarafından karşılanmak ve altışar aylık sürelerle azami 4 yıla kadar görev süreleri uzatılmak kaydıyla, Diyanet İşleri Başkanlığınca yurtdışına din görevlisi gönderimi devam etmiştir. Bu uygulama, Temmuz 1985'e kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren yurtdışı ücretleri Türk Kültür Varlığını Koruma ve Tanıtma Fonu'ndan karşılanarak, özel kadro ihdas edilmek suretiyle din görevlileri yurtdışına gönderilmeye başlanmıştır. Halen bu uygulama sürdürülmektedir.

2. Türk Diyanetinin Çalışmalarını Yürüttüğü Balkan Ülkeleri

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarını sürdürdüğü Balkan ülkeleri: Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Karadağ, Bulgaristan, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Slovenya'dır. Adı geçen ülkelerde Diyanet işlerinin; Din hizmetleri müşavirliği ve ateşeleri bulunmaktadır.

3. Türk Diyanetinin Balkan Ülkelerindeki Çalışmaları

Türk Diyaneti Balkan ülkelerinde bulunan İslam Birlikleri ile koordine bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. İslam Birlikleri ve müftülüklerin Diyanet İşlerinden talepleri doğrultusunda hizmetler veren Türk Diyaneti aşağıdaki alt başlıklar ile Balkan ülkelerine destekte bulunmaktadır.

1. Din görevlisi desteği
2. Kardeş şehir projesi
3. Dini yayın gönderimi ve dini yayınların bölge diline tercümesi
4. Balkan ülkelerindeki vakıf mallarının Müslümanlara geri iadesi çalışmaları
5. İslam Birliklerinin kurumsal yapıya kavuşması için destek
6. Vekâleten kurban kesimi
7. Türkiye'de imam hatip ve ilahiyat eğitimleri için öğrencileri burslandırmak.

3.1. Din Görevlisi Desteği

Türkiye'den din görevlisi desteği yanı sıra, Türkiye'de ilahiyat fakültelerinde eğitim görmüş Balkan ülkelerinin vatandaşlarının sözleşmeli personel olarak ülkelerinde görevlendirilmeleri yapılmaktadır. İslam Birlikleri ve müftülükler tarafından talep edilmesi durumunda kısa süreli; Ramazan ayı, 1-3 veya 5 ay ya da uzun süreli 4 yada 5 yıl olmak koşulu ile din görevlisi gönderilmektedir. Bu bağlamda Kosova'ya Türkiye'den yedi din görevlisi gönderilmiştir. Ayrıca bölge halkından dört sözleşmeli personel görevlendirilmiştir. Sözü edilen din görevlileri Kosova'nın İpek, Prizren ve Mamuşa şehirlerinde görev yapmaktadırlar. Din görevlileri; Kur'an-ı Kerim öğretimi, ilmihal dersleri ve dini vaazlar gibi görevleri yürütmektedirler. Din görevlisi gönderimi Yunanistan, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'ya yapılmamaktadır.

3.2. Kardeş Şehir Projesi

Diyanet İşleri Başkanlığı; Türki Cumhuriyetler ile Türk Müslüman Topluluklarının buldukları ülkelerde yaşayan soydaş ve dindaşlarının çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, 1990'lı yılların başında Sovyet blokunun yıkılmasıyla başladığı "kardeşlik hukuku" uygulamasını geliştirerek, 2006 yılında "Kardeş Şehir Projesini" uygulamaya koymuştur. Bu proje kapsamında ekonomik durumları diğer il ve ilçelere göre daha iyi olan il ve ilçeleri(müftülükleri) yurtdışındaki şehirlerle birleştirilerek Kardeş Şehir Projesi uygulanmıştır..

Projenin amaç ve hedefleri arasında şunlar yer almaktadır:

- Soydaş ve Müslüman topluluklar arasında kardeşlik duygularını ve işbirliği imkânlarını geliştirmek,
- Kardeş şehirlerde mevcut tarihi ve kültürel mekânların korunmasına, yeni ibadethane ve eğitim müesseselerinin oluşturulmasına destek vermek,
- Soydaş ve Müslüman toplulukların dini ve milli kimliklerinin korunmasına yardımcı olmak,
- Uluslararası ölçekte karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımı imkânlarını sağlamak,
- Soydaş ve Müslüman toplulukların gerek dini ve gerekse farklı alanlarda duydukları ihtiyaçları Türkiye'deki geniş halk kitlesini projeye dâhil ederek karşılamaya çalışmak.

Proje kapsamında Türkiye'deki 70 il ve 168 ilçe, yurtdışındaki 93 farklı ülkeden 208 şehir ile eşleştirilerek imkânlar ölçüsünde ihtiyaçların karşılanmasına çalışılmaktadır.

Proje kapsamında yer alan balkan ülkeleri ve kardeş şehirleri:

- Arnavutluk: Hatay (İskenderun), Uşak, Sakarya, Niğde ve Yozgat
- Bosna Hersek: Erzincan, İstanbul, Kayseri, Manisa, Tokat, İzmir ve Kocaeli

- Bulgaristan: Ankara, Aksaray, Bursa, Kırklareli, Muğla ve Kırıkkale
- Hırvatistan-Sırbistan: Amasya ve Nevşehir
- Karadağ: Konya, İstanbul, Manisa, Antalya ve Ankara
- Kosova: Antalya, İstanbul, Yalova ve Bursa
- Makedonya: Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu ve Burdur
- Yunanistan: Aydın, Nevşehir, Edirne ve Tekirdağ
- Romanya: Afyon ve İzmir

3.3. Dini Yayın Gönderimi ve Dini Yayınların Bölge Diline Tercümesi

İslam Birlikleri ve müftülüklerin isteği üzerine Türkiye'den ihtiyaçlar doğrultusunda istenilen dini yayınların gönderimi yapılmaktadır. Bunlar İlmihal, Fıkıh, Namaz Hocası vb. kitaplardır. Ayrıca bölge halkının kendi var olan kaynak kitaplarının ihtiyaç dâhilinde bölge diline tercümesi yapılmaktadır. Bu bağlamda Şerif Ahmedî'nin *Kur'an Meali* 50 bin adet olarak Arnavut diline tercüme edilmiştir. Buna ilaveten *Türkçe Namaz Takvimi* Arnavutça'ya tercüme edilmiş olup 2013 yılı itibarıyla Müslümanların istifadesine sunulmuştur. *7 Ciltlik Hadislerle İslam Ansiklopedisi* Arnavutça'ya tercüme edilmiş olup baskısı beklenmektedir. Ansiklopedi; Kosova, Arnavutluk, Makedonya ve Karadağ bölgelerine gönderilecektir.

3.4. Balkan Ülkelerindeki Vakıf Mallarının Müslümanlara Geri İadesi Çalışmaları

Bu çalışmalar kapsamında Türkiye Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarından faydalanılarak ilgili ülkelerdeki eserlerin belgelerinin çıkartılması ve İslam Birliklerine gönderimi yapılmaktadır. Bu işlemler resmi yazılar ile sağlanmaktadır.

3.5. İslam Birliklerinin Kurumsal Yapıya Kavuşması İçin Destek

1. Balkan ülkeleri dini idare başkanları toplantıları
2. İslam Birliklerinin ve Müftülüklerin din görevlilerini Türkiye'deki eğitim birimlerine getirerek kısa süreli eğitimlerin verilmesi

3.5.1. Balkan Ülkeleri Dini İdare Başkanları Toplantıları

Bölgesel dini gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Balkan ülkelerinde periyodik olarak toplantılar yapılmaya başlanmıştır.

- Bulgaristan Toplantısı (28-29 Eylül 2007)
- Karadağ Toplantısı (08-09 Mart 2008)

- Romanya Toplantısı (04-05 Eylül 2009)
- Kosova Toplantısı (11-13 Mayıs 2010)
- Makedonya Toplantısı (28-30 Mart 2011)
- Arnavutluk Toplantısı (17-19 Mayıs 2013)

3.6. İslam Birliklerinin ve Müftülüklerin Din Görevlilerini Türkiye'deki Eğitim Birimlerine Getirerek Kısa Süreli Eğitimlerin Verilmesi

İslam Birlikleri ve Müftülükler Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal tecrübelerini görmek ve faydalanmak amacıyla heyetler şeklinde karşılıklı ziyaretler düzenlemektedirler. Ziyaretler bir hafta on günlük süre kapsamında kısa süreli çalıştay şeklinde gerçekleştirilmektedir.

KAYNAKÇA

Kardeş Şehirler Hizmet Albümü, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/Tanitim.aspx>

DEĞERLER EĞİTİMİ MERKEZİ
Süleymaniye Caddesi, Elmaruf Sokak, No: 3 Fatih/İstanbul
Tel : 0212 512 19 90 Faks : 0212 512 19 91
www.dem.org.tr | info@dem.org.tr

ISBN: 978-605-4036-70-7

